

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ปม.,ทช.

ณ เมรุวัดโสมนัสวิหาร

วันอังคารที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๘

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๗๓๓๘

สำนักพระราชวัง

๑๗ ตุลาคม ๒๕๑๘

พระราชทานเพลิงศพ พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ (หม่อมหลวงแช่ม อิศรางกูร) ป.ม. ที่เมรุวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร

วันจันทร์ ที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๘ เวลา ๙.๐๐ น. เชิญหีบศพออกจากสุสาน เจ้าพนักงานจัดการ เปลื้องเครื่องสุกำศพลงสู่โกศ ณ ศาลาวัดโสมนัสวิหาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศราชินีกุลประกอบศพ

วันอังคาร ที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๘ เวลา ๑๕.๐๐ น. เชิญโกศศพแห่เวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานเพลิง.

ประถมรัตน์ พึ่มณะ

ทาน

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ เพื่อทราบ เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานที่มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดย

หน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

รำลึกในพระกรุณาธิคุณ

เมื่อพลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ได้ถึงแก่อนิจกรรม ได้รับพระราชทานน้ำอาบศพ พร้อมด้วยเครื่องประกอบเกียรติยศครบถ้วน ทั้งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานโกศราชินีกุล และเครื่องสูงประกอบศพ

ทั้งนี้ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมแก่ครอบครัวของพลอากาศตรีหลวงอิศรางกูรเสนีย์อย่างหาที่สุดมิได้

ภริยา

บุตร ธิดา

กราบขอบพระทัยและขอบพระคุณ

เจ้าภาพขอกราบขอบพระทัยและขอบพระคุณทุกท่านที่ได้กรุณาให้เกียรติมาร่วมเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม ตลอดจนมาร่วมในการบำเพ็ญกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ

หากมีข้อบกพร่องด้วยประการใด ๆ เจ้าภาพกราบขอประทานอภัยมา ณ ที่นี้ด้วย

สายสกุลของพลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์

หม่อมเจ้าพรหมเมศร (ถึก) อิศรางกูร + หม่อมอรุณ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
(หม่อมราชวงศ์ เจริญ อิศรางกูร)

หม่อมราชวงศ์หญิงสาย อิศรางกูร

หม่อมราชวงศ์ จรัส อิศรางกูร

หม่อมราชวงศ์ ลินลา อิศรางกูร + นางหนู

๑. หม่อมหลวงแฉล้ม

๒. หม่อมหลวงเรียบ

๓. หม่อมหลวงหญิงผ่อง

๔. หม่อมหลวงเทพ

๕. หม่อมหลวงหญิงฉวี

๖. หม่อมหลวงทิพย์

๗. หม่อมหลวงแช่ม
พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ + นางจินดา

๑. นางศจี เจริญยิ่ง

๒. นายวีรเดช อิศรางกูร ณ อยุธยา

พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์

ชาตะ ๑๑ มิถุนายน ๒๔๔๐

มรณะ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๑๘

ประวัติ

พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์

พลอากาศตรีหลวงอิศรางกูรเสนีย์ เป็นบุตรหม่อมราชวงศ์ สินลา อิศรางกูร กับนางหนู อิศรางกูร ณ อยุธยา เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๐ ตรงกับวันศุกร์ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีระกา ณ หมู่บ้านหนองนางวัว ตำบลทองหลาง อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ได้ทำการสมรสกับนางสาวจินดา วิชัยมนูสาร ธิดาหลวงวิชัยมนูสารกับ นางเงิน วิชัยมนูสาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ พลอากาศตรีหลวงอิศรางกูรเสนีย์มีบุตรธิดา รวม ๒ คน

๑. นางศจี เจริญยิ่ง ได้ทำการสมรสกับ นายสนั่น เจริญยิ่ง

๒. นายวีรเดช อิศรางกูร ณ อยุธยา

พลอากาศตรีหลวงอิศรางกูรเสนีย์ มีหลานตา ๒ คน

๑. ด.ญ. ลัศนันท์ เจริญยิ่ง

๒. ด.ญ. มนไศล เจริญยิ่ง

การศึกษาขั้นต้น

๑. โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔

๒. โรงเรียนนายร้อยทหารบก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖

ยศทหาร

นายสิบตรี	๑ สิงหาคม ๒๔๖๒
นักเรียนทำการนายร้อย	๑ พฤษภาคม ๒๔๖๓
นายร้อยตรี	๑๐ ธันวาคม ๒๔๖๓
นายร้อยโท	๗ พฤษภาคม ๒๔๗๐
นายร้อยเอก	๒๔ เมษายน ๒๔๗๔
นายเรืออากาศเอก	๑ ธันวาคม ๒๔๗๘

นาวาอากาศตรี	๑ เมษายน ๒๔๘๐
นาวาอากาศโท	๑๕ มิถุนายน ๒๔๘๕
นาวาอากาศเอก	๑ กรกฎาคม ๒๔๘๕
พลอากาศตรี	๑ มกราคม ๒๔๕๒

บรรดาศักดิ์

เป็นหลวงอิศรางกูรเสนีย์	๑๘ พฤษภาคม ๒๔๗๕
ออกจากบรรดาศักดิ์	๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๕
กลับใช้บรรดาศักดิ์เดิม	๒๒ พฤษภาคม ๒๔๘๘

ตำแหน่งราชการ

๑๓ พฤษภาคม ๒๔๕๖	นักเรียนนายร้อย
๑ สิงหาคม ๒๔๖๒	นายสิบตรี
๑ พฤษภาคม ๒๔๖๓	นักเรียนทำการนายร้อย
๑ พฤษภาคม ๒๔๖๕	ศิษย์การบิน
กันยายน ๒๔๖๖	ประจำกองบินใหญ่ที่ ๓
๑๑ กันยายน ๒๔๖๖	ผู้บังคับหมวดบินในกองบินใหญ่ ที่ ๓
เมษายน ๒๔๖๖	ผู้บังคับหมวดสถานีการบิน จังหวัดอุดร
เมษายน ๒๔๖๘	ผู้บังคับฝูงบิน ที่ ๑๙ กองบินใหญ่ ที่ ๓
๓ มีนาคม ๒๔๖๘	ผู้บังคับหมวดฝูงบิน ที่ ๑๑ กองบินใหญ่ ที่ ๒
มีนาคม ๒๔๖๙	ประจำฝูงศึกษาและฝึกหัด กองบินน้อย ที่ ๑ ของกองบินใหญ่ ที่ ๒
๑ เมษายน ๒๔๗๐	ผู้บังคับหมวดฝูงบิน ที่ ๑๒ กองบินน้อย ที่ ๒ ของกองบินใหญ่ที่ ๒
เมษายน ๒๔๗๒	ประจำกองบินน้อย ที่ ๒ ของกองบินใหญ่ ที่ ๒
มิถุนายน ๒๔๗๒	ผู้ช่วยผู้บังคับฝูงบิน ที่ ๑๕ กองบินน้อย ที่ ๒ ของกองบินใหญ่ ที่ ๒

๓ มีนาคม ๒๔๗๓	ผู้บังคับฝูงบินที่ ๑๕ ใน บ. ๒ กองบินน้อย ที่ ๒
๑๒ มกราคม ๒๔๗๖	ผู้รักษาการแทน ผบ. กบ. น้อย อีกตำแหน่งหนึ่ง
๑ สิงหาคม ๒๔๗๖	ผบ. ฝูง ๒ ใน บ. น้อย ๓
๓๐ มิถุนายน ๒๔๗๗	ผบ. กองบินน้อย ๓ แต่ตำแหน่งเดียว
๑ เมษายน ๒๔๘๑	ผู้บังคับกองบินน้อยที่ ๑๓
๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๘๔	หัวหน้าแผนก ร.ร. สธ. ทอ.
๗ เมษายน ๒๔๘๕	ประจำกรมเสนาธิการทหาร
๑๘ พฤศจิกายน ๒๔๘๕	หัวหน้าแผนกทหารอากาศ สธ. ทหาร
๔ กันยายน ๒๔๘๗	หัวหน้าแผนกที่ ๑ กรมเสนาธิการทหาร
๑ มกราคม ๒๔๘๙	หัวหน้าแผนกที่ ๔ กรมเสนาธิการทหาร
๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๑	หัวหน้าแผนกที่ ๑ กรมเสนาธิการทหารอากาศ
๑๖ มิถุนายน ๒๔๙๑	รักษาราชการหัวหน้า สธ. ทอ. ๔
๒๗ ธันวาคม ๒๔๙๑	รองเสธ. ทอ. และรักษาราชการหัวหน้า สธ. ทอ. ๑
๗ กันยายน ๒๔๙๒	รองเสธ. ทอ.

ออกจากราชการ เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๔๙๒

ตำแหน่งพิเศษ

๑๕ พฤษภาคม ๒๔๘๑	เป็นราชองครักษ์เวร
๒๑ เมษายน ๒๔๘๕	เข้าประจำ บก. ทหารสูงสุด
๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๘๕	เป็นกรรมการปราบปรามไข้จับสั่น
๑๔ ตุลาคม ๒๔๙๐	เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการทหารผ่านศึก
๑๒ ตุลาคม ๒๔๙๑	เป็นราชองครักษ์เวร
๑๒–๑๘ มีนาคม ๒๔๙๒	เป็นนายทหารติดตามคณะผู้แทน ทอ. ไปเยี่ยมฐานทัพอากาศสิงคโปร์
๑ มกราคม ๒๔๙๓	เป็นนายทหารกองหนุนเบี้ยหวัด

๒๘ มกราคม ๒๔๙๕	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ครั้งแรก
๒๙ ตุลาคม ๒๔๙๕	เป็นกรรมการพิจารณาการปฏิบัติราชการตามมติประชาชน
๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๖	เป็นกรรมการพิจารณาอัตรากำลังของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ฝ่ายพลเรือน
๒๘ มกราคม ๒๔๙๗	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๒
๒๘ มกราคม ๒๔๙๙	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๓
๒๘ มกราคม ๒๕๐๑	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๔
๒๘ มกราคม ๒๕๐๓	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๕
๒๘ มกราคม ๒๕๐๕	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๖
๒๘ มกราคม ๒๕๐๗	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๗
๒๘ มกราคม ๒๕๐๙	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๘
๒๘ มกราคม ๒๕๑๑	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๙
๒๘ มกราคม ๒๕๑๓	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๑๐
๒๘ มกราคม ๒๕๑๕	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๑๑
๒๘ มกราคม ๒๕๑๗	เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง รอบที่ ๑๒

ราชการทัพ

คราวกรณีพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศส	๑๘ พฤศจิกายน ๒๔๘๓–๓๐ เมษายน ๒๔๘๔
คราวกรณีฉุกเฉินสงครามมหาเอเชียบูรพา	๒๕ มกราคม ๒๔๘๕–๗ เมษายน ๒๔๘๕ และ ๒๑ เมษายน ๒๔๘๕–๑ มกราคม ๒๔๘๖

เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญ

เหรียญบรมราชาภิเษก (เงิน) ร. ๗	๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๘
เหรียญพิทักรัฐธรรมนูญ	๑๒ เมษายน ๒๔๗๘
ร.จ.ม.	๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๙

จตุรถาภรณ์มงกุฎไทย	๒๐ กันยายน ๒๔๘๐
เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้นที่ ๔ ร. ๘	๗ มกราคม ๒๔๘๑
จตุรถาภรณ์ช้างเผือก	๒๐ กันยายน ๒๔๘๒
ตริตาภรณ์มงกุฎไทย	๒๐ กันยายน ๒๔๘๓
ตริตาภรณ์ช้างเผือก	๑๙ กันยายน ๒๔๘๔
เหรียญชัยสมรภูมิ	๒๓ พฤษภาคม ๒๔๘๔
เหรียญช่วยราชการเขตภายในคราวสงครามมหาเอเซียบูรพา	๑๔ กรกฎาคม ๒๔๘๖
ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย	๔ ธันวาคม ๒๔๙๑
เหรียญบรมราชาภิเษก (ทอง) ร. ๙	๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓
ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก	๕ ธันวาคม ๒๔๙๖
ปฐมาภรณ์มงกุฎไทย	๕ ธันวาคม ๒๕๑๒

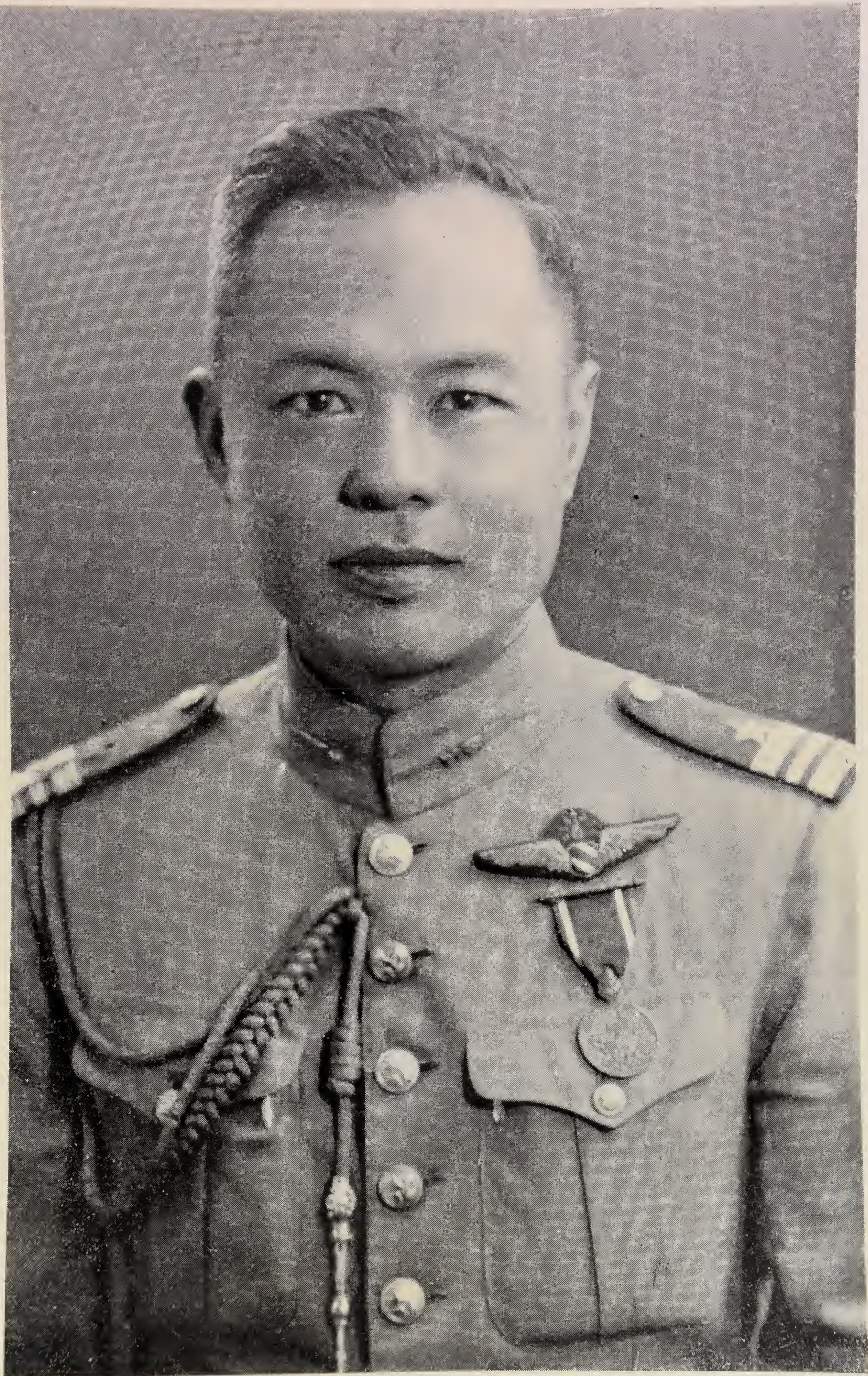
พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ได้เริ่มป่วยด้วยโรคมะเร็งที่ปอด เมื่อปลายปี ๒๕๑๗ และได้ถึงแก่กรรมในวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๑๘ เวลา ๒๑.๔๕ น. ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า

กำหนดการบำเพ็ญกุศล

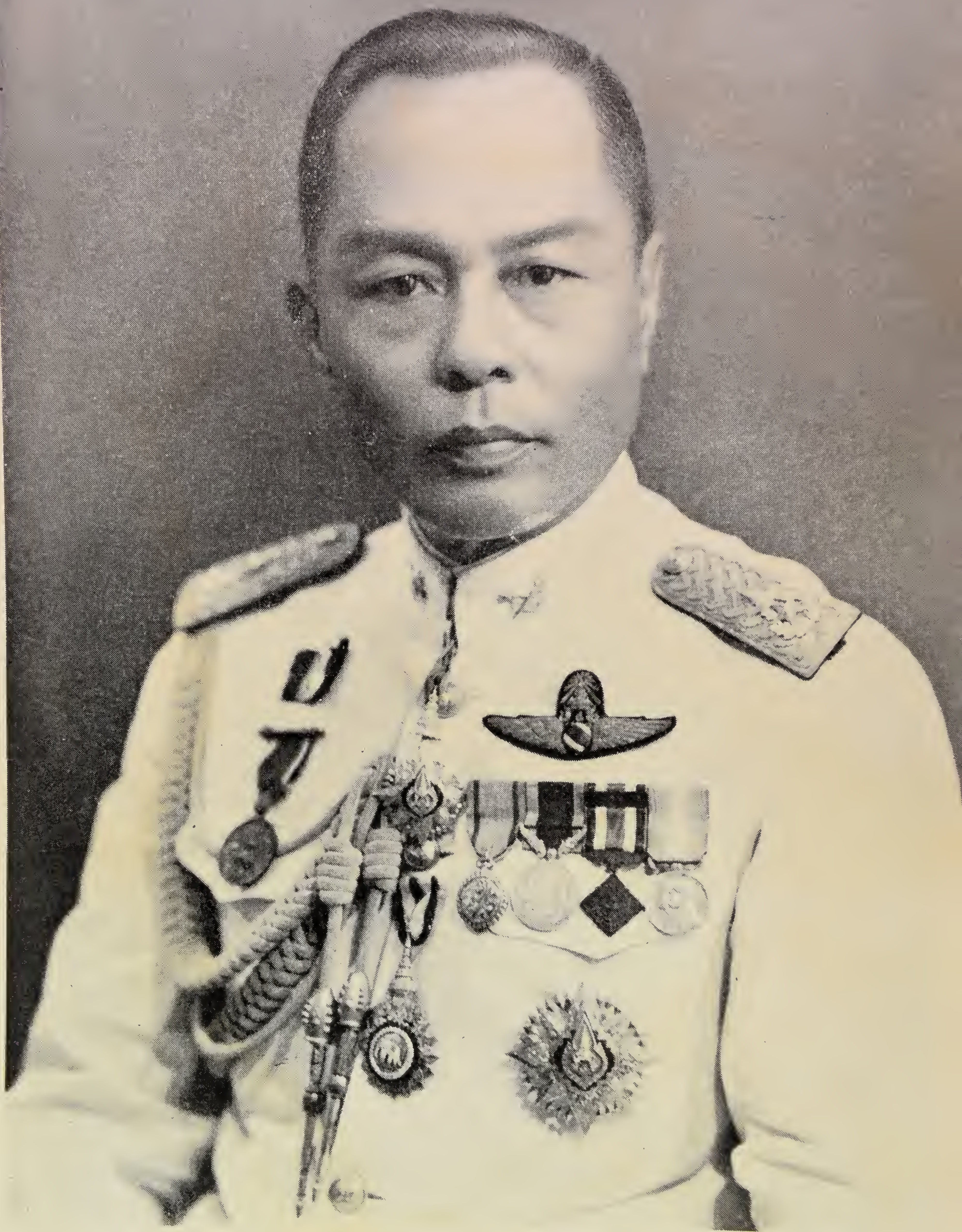
พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์

วันพุธที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๑๘	ภรรยาและบุตร
วันพฤหัสบดีที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๑๘	ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
วันศุกร์ที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๑๘	ราชสกุลอิศรางกูร
วันเสาร์ที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๑๘	พล. อ.ต. ชูพล พลางกูร และ ภรรยา
วันอาทิตย์ที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๑๘	เกษตร รุ่น ๑๗
วันจันทร์ที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๑๘	จปร. รุ่น ๒๔๖๓
วันอังคารที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๑๘	จปร. รุ่น ๑๒ ธันวาคม ๒๔๘๓. กองจัดสรรน้ำและบำรุงรักษา, น้อง และ หลาน

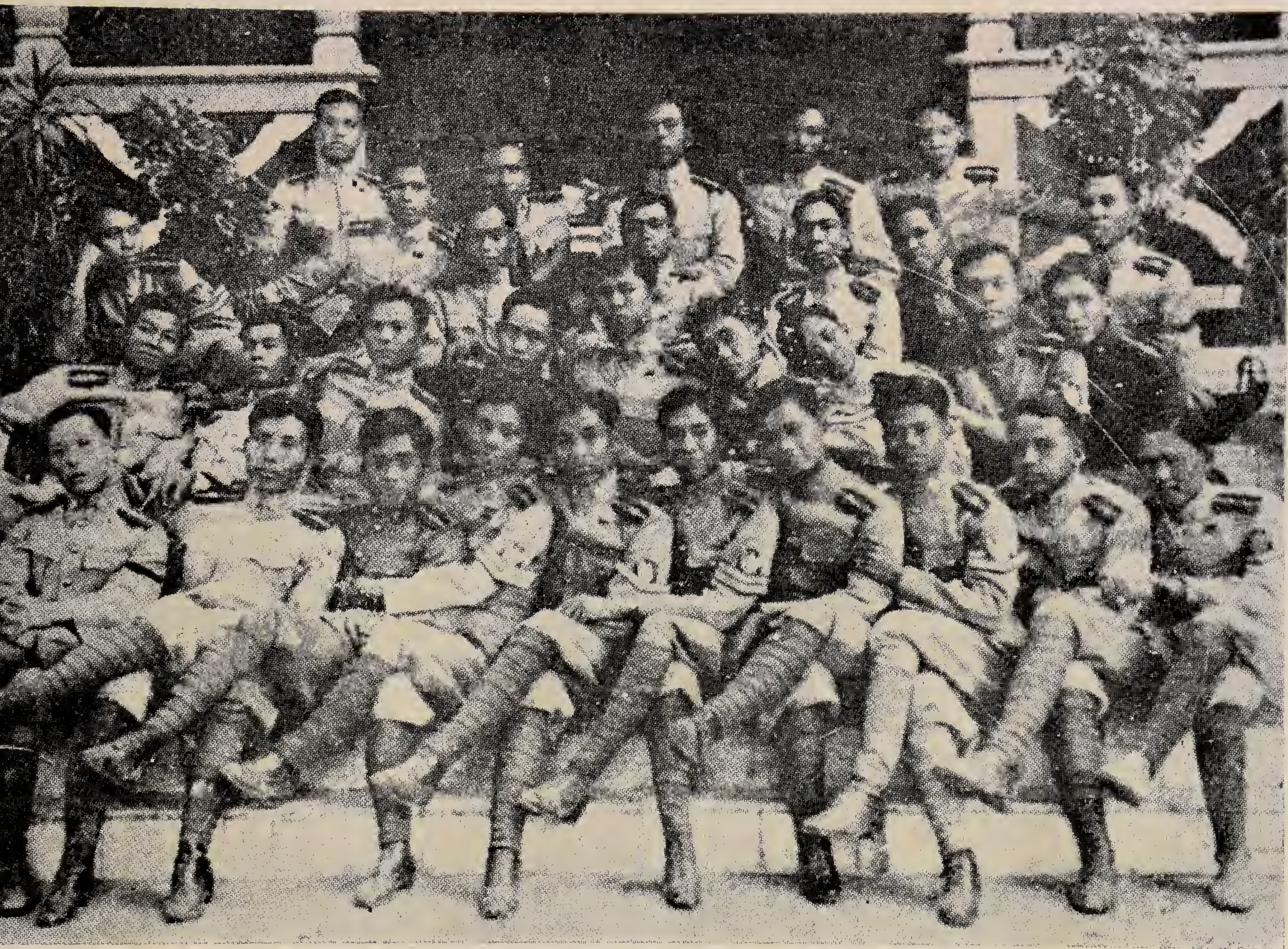
บรรจุศพ เวลา ๒๑.๐๐ น.

เมื่อเป็นนาวาอากาศตรี พ.ศ. ๒๔๘๔

เมื่อเป็นพลอากาศตรี พ.ศ. ๒๔๙๒

นักเรียนนายร้อย จปร. ชั้นสูงสุด พ.ศ. ๒๔๖๒
คนที่ ๒ แถวที่สอง จากขวา คือ พลอากาศตรี
หลวงอิศรางกูรเสนีย์

การบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม

บุตร หลาน และญาติ ในวันสวดพระอภิธรรม

จปร. รุ่น ๒๔๖๓ เป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม

พิธีบรรจุศพ

ภรรยาในวันสวดพระอภิธรรม

ภรรยา บุตร และหลาน ในวันสวดพระอภิธรรม

ภรรยา บุตร และหลาน ในวันสวดพระอภิธรรม

ญาติและพี่น้อง อิศรางกูร ในวันสวดพระอภิธรรม

คำไว้อาลัย

วายเมเถว ปุริโส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา
เกิดมาเป็นคนต้องพยายามร่ำไปจนกว่าประโยชน์จะสำเร็จ.

คำว่า **ประโยชน์** นั้น แปลว่า สิ่งที่ให้สำเร็จความปรารถนาของบุคคล ท่านจำแนกออกเป็น ๓ คือ ประโยชน์โลกนี้ ๑ ประโยชน์โลกหน้า ๑ ประโยชน์อย่างยิ่ง ๑

ประโยชน์โลกนี้ คือ มีอาหารสมบูรณ์ มีเครื่องนุ่งห่มสมบูรณ์ มีที่อยู่ที่อาศัยดี มียาแก้ไข้ หรือมีแพทย์มีหมอหาได้ง่ายเรียกว่า ปัจจัยสี่ ปัจจัยทั้ง ๔ นี้จะอุดมสมบูรณ์ได้ ต้องอาศัยคุณธรรม ๔ ประการ คือ ขยันหา ๑ ขยันเก็บรักษา ๑ ขยันคบคนดีเป็นมิตร ๑ รู้จักประหยัด คือมีเกินใช้ไม่ใช่ใช้เกินมี ๑

ประโยชน์โลกหน้า คือ ผลที่จะพึงได้รับในโลกหน้าในเมื่อเราตายไปแล้ว ได้แก่ความปรารถนาของคนในโลกที่ได้สมหมายด้วยยาก มีอยู่ ๔ ประการ คือ ขอสมบัติจงเกิดมีแก่เราโดยทางที่ชอบ ๑ ขอยศจงเกิดมีแก่เรากับญาติพวกพ้อง ๑ ขอเราจงมีอายุยืนนาน ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน ๑ เมื่อตายแล้วขอเราจงไปบังเกิดในสวรรค์ ๑ ประโยชน์เหล่านี้จะสำเร็จได้ต้องอาศัยคุณธรรม ๔ ประการ คือ **มีศรัทธา**เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แล้วละชั่วประพฤติดี เป็นต้น ๑ **มีศีล** คือรักษากายวาจาให้เรียบร้อยดีไม่มีโทษ ๑ **มีจาคะ** คือบริจาคทานสร้างมหากุศล เช่น ใส่บาตร ทอดกฐิน สร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น ๑ **มีปัญญา** คือรู้จักบาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ตลอดถึงรู้จักทาง ๗ สาย **ทางไปนรก** ได้แก่โทษะ ฯ **ทางไปเปรต อสุรกาย** ได้แก่โลภะ ฯ **ทางไปดิรัจฉาน** ได้แก่โมหะ ฯ **ทางไปมนุษย์** ได้แก่ศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ ฯ **ทางไปสวรรค์** ได้แก่มหากุศล ๘ มีให้ทาน ฟังธรรม เป็นต้น ฯ **ทางไปพรหมโลก** ได้แก่สมถกรรมฐาน ฯ **ทางไปนิพพาน** ได้แก่วิปัสสนากรรมฐาน ฯ แล้วเลือกทางเดินสายที่ ๔-๕-๖-๗ ต่อไป อย่าไปเดินทางต่ำ อย่าถอยหลังลงคลอง เพราะเราพ้นมาดีแล้ว ควรจะเป็นผู้มาต่ำไปสูง หรือมาสูงไปสูง อย่ามาต่ำไปต่ำ หรืออย่ามาสูงไปต่ำ เพราะการไปเช่นนั้นไม่ดีเลย

ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน ผู้ประสงค์จะแสวงหาประโยชน์ขั้นนี้ มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือ เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ตามหลักฐานในพระไตรปิฎกมหาสติปัฏฐานสูตร

คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ได้พยายามดำเนินชีวิตของตนในประโยชน์ทั้ง ๓ นี้มาอย่างดี คือ อย่างพอใจของตนแท้ ประโยชน์โลกนี้ ประโยชน์โลกหน้า ท่านก็ได้ทำมาอย่างสมบูรณ์ ส่วนประโยชน์อย่างยิ่งนั้นท่านก็พยายามทำจนสุดความสามารถ เวลาท่านมีสุขภาพดี ท่านกับภรรยาสุดที่รักของท่านไปเดินจงกรม นั่งกรรมฐาน ที่บ้านพล.อท. วัชรินทร์ สุรคุปต์ เป็นประจำ แม้อยู่บ้านท่านก็ได้ปฏิบัติมิได้ขาดนับว่าคุณหลวงเป็นผู้ไม่ขาดทุนทั้งมาและไป มีกำไรแห่งชีวิตเป็นอย่างดี เพราะเป็นผู้มาดีไปดีกินดีไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา น้อยคนนักจักปฏิบัติได้อย่างนี้ ท่านได้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ผ่านการปฏิบัติไปแล้ว ได้ฟังเทศน์ลำดับญาณเพื่อตรวจดูผลแห่งการปฏิบัติมาแล้วเวลาจะดับจิตก็มีหน้าตาเบิกบานแจ่มใส เพราะท่านมีอริยทรัพย์เป็นเรือนใจ มีอริยทรัพย์อยู่ในภายในมีกำลังภายในสมควรแล้ว ควรเป็นตัวอย่างแก่อนุชนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดียิ่ง

ขออำนาจแห่งบุญกุศลที่ท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญมาด้วยความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ กตัญญูกตเวทีนี้ จงดลบันดาลให้ท่านเจ้าภาพได้ประสบพบเห็นแต่อิฏฐวิบูลย์มนูญผลอันพึงปรารถนา และขอกุศลบุญราศี ที่ท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญมาทั้งที่เป็นส่วนแห่งอามิสทานและธรรมทานนี้ จงอำนวยผลให้คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ได้รับทราบและได้อนุโมทนา ขอให้คุณหลวงจงได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ ด้วยเทอญ.

(พระเทพสิทธิมุนี)
พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ

สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ
วัดมหาธาตุ คณะ ๕ กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๘

คำไว้อาลัย

แด่

พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์

(หม่อมหลวง แช่ม อิศรางกูร)

"ผู้มาดี" "ได้ทำดี" "จากไปดี"

เมื่อทราบข่าวโดยทางโทรศัพท์ว่า พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ (หม่อมหลวงแช่ม อิศรางกูร) กรรมการรุ่น ฯ ผู้หนึ่ง ได้ถึงแก่มรณกรรมเสียแล้ว จึงเป็นเหตุให้เพื่อนนักเรียนนายร้อยทหารบกรุ่นปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ส่วนที่ยังมีชีวิตอยู่ รู้สึกเสียดายและพลอยเศร้าสลดใจเช่นเดียวกับบุตรภริยา กับครอบครัวของผู้วายชนม์เหมือนกัน คุณจินดา อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้ขอร้องให้บรรดาเพื่อนรุ่น ฯ ช่วยเขียนคำไว้อาลัย เพื่อประกอบประวัติของคุณหลวงอิศราง ฯ และเป็นหนังสืออนุสรณ์สำหรับแจกให้แก่ผู้ที่มาในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯ ในครั้งนี้ ดังนั้น บรรดาเพื่อนรุ่น ๒๔๖๓ จึงรู้สึกเป็นเกียรติที่มีส่วนร่วมมือในการเขียนคำไว้อาลัย แด่ คุณหลวงผู้วายชนม์เป็นอย่างยิ่ง และยินดีสนองคำขอนั้นด้วยความเต็มใจที่สุด

คณะกรรมการรุ่น ฯ ซึ่งมีพลโท หม่อมเจ้าประเสริฐศรี ชยางกูร พลโทจอน บูรณสงคราม (หลวงบูรณสงคราม) พลตรีสวัสดิ์ สวัสดิรณภักดิ์, พลโทแสง น้อยเศรษฐ, และข้าพเจ้า มีความเห็นพ้องกันว่า เพื่อความสะดวกเรียบร้อยในการเขียน ฯ ให้ทันเวลากำหนด จึงขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัยในนามของเพื่อนรุ่น ฯ ฉะนั้น เพื่อช่วยการเขียน ฯ ให้รวดเร็วยิ่งขึ้นและช่วยความจำ คุณหลวงบูรณ ฯ ได้กรุณาส่งร่างคำไว้อาลัย มาถึงมือตอนใกล้ค่ำวันที่ ๒๖ มิถุนายน ซึ่งเป็นไปตามคำขอร้องของข้าพเจ้า จึงขอขอบคุณ คุณหลวงบูรณ ฯ ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย อย่างไรก็ดี ในการเขียน ฯ ด้วยเวลากระทันหันเช่นนี้ ย่อมอาจจะมีข้อบกพร่องได้บ้าง จึงหวังล่วงหน้าว่า ท่านเจ้าภาพและผู้อ่านคงจะให้อภัยในข้อนี้

การวิสาสะในขณะรับประทานอาหารกลางวันของบรรดาเพื่อนรุ่น ฯ เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๘ เวลา ๑๑.๐๐ นาฬิกาเศษ ที่โรงแรมรอแยล (รัตนโกสินทร์) นั้น พลอากาศตรี หลวงอิศราง-

กูรเสนีย์ ยังมาร่วมในงานนี้กับพวกเราทั้ง ๆ ที่มีอาการเจ็บป่วยอยู่มาก พวกเราเห็นว่าหน้าตาของเธอไม่ใคร่สมบูรณ์เหมือนแต่ก่อน แต่รู้สึกว่าท่าทียังแข็งแรงเป็นปกติ ไม่มีอะไรเป็นที่น่าวิตกนัก ครั้นเสร็จจากการรับประทานอาหารมื้อนี้แล้ว ต่างคนได้ลากลับบ้านด้วยความพอใจยิ่ง ข้าพเจ้าอาสานำคุณหลวงอิศราง ฯ มาส่งจนถึงทางเข้าบ้าน ซึ่งห่างจากถนนพหลโยธินประมาณ ๓๐-๔๐ เมตร ข้าพเจ้าตั้งใจจะเข้าไปส่งให้ถึงในบ้าน แต่คุณหลวงเพื่อนที่รัก ขอร้องว่าไม่ต้องเข้าไป จะลำบาก เพราะเดินใกล้นิดเดียวเท่านั้นก็ถึงบ้านแล้ว อย่างไรก็ดี ขณะนั่งรถมาด้วยกันยังคุยกันอย่างสนุกด้วยดี ไม่มีอะไรที่แสดงถึงการเจ็บป่วยมากให้ทราบเลย นับว่าเป็นผู้เข้มแข็งอย่างแท้จริงทีเดียว

ครั้นตอนเช้าวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๑๘ ก็ได้รับข่าวว่าคุณหลวงอิศราง ฯ ได้จากพวกเราไปเสียแล้วเมื่อคืนวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ผู้รับโทรศัพท์ตกใจและได้บอกติดต่อกันไปในระหว่างเพื่อนรุ่นอย่างว้าวุ่น จึงขอพรรณนาอย่างคนแก่สักหน่อย ที่ว่าแก่ก็เพราะแก่แต่เพียงร่างกายเท่านั้น ส่วนจิตใจยังเข้มแข็งทั้ง ๆ ที่ต่างคนที่เหลืออยู่มีอายุตั้งแต่ ๗๕ ปีขึ้นไปด้วยกันทั้งนั้น

หม่อมหลวงแช่ม ฯ สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกก่อน พ.ศ. ๒๔๕๘ หลายปี ขณะนั้นโรงเรียนนายร้อย ฯ มีชั้นปฐม ๖ อยู่ที่ถนนราชดำเนินกลาง และชั้นมัธยม ๑ กับ ๒ อยู่ที่เชิงสพานช้างโรงสี (ซึ่งเป็นที่อยู่ของกรมแผนที่ทหารในปัจจุบัน) ตั้งแต่ปี ๒๔๕๘ ชุดเราเรียนชั้นปฐมปีที่ ๕ ซึ่งต่างก็มีความรักใคร่อย่างสนิทสนมด้วยความสามัคคีกันเป็นอย่างดี พวกเราในชั้นปฐม ๕ สอบไล่ได้ยกชั้น และสอบไล่ได้ยกชั้นตลอดชั้นปฐม ๖ กับมัธยม ๑ ครั้นปี ๒๔๖๒ ก็สอบไล่ได้ยกชั้นอีกเช่นเดียวกัน ในที่สุดได้ออกรับราชการเป็นนักเรียนทำการนายร้อย (สัญญาบัตร) เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๖๓ และในปลายปีเดียวกันนั้นก็ได้รับพระราชทานยศนายร้อยตรีพร้อมกัน ตลอดเวลาไม่น้อยกว่า ๔ ปี ชุดเราเรียนในชั้นเดียวกัน กินนอนและฝึกหัดร่วมกัน จนได้เป็นนายทหารอาชีพพร้อมกันทั้ง ๕๒ คน

เมื่อเป็นนักเรียนนายร้อย หม่อมหลวงแช่ม ฯ เคยเป็นหัวหน้าหมวดและหัวหน้าตอนหลายสมัย ซึ่งมีหน้าที่ปกครองและบังคับบัญชานักเรียน ฯ ให้ปฏิบัติอยู่ในกฎ, ข้อบังคับ, และระเบียบแบบแผนในราชการทหารอย่างเคร่งครัด หม่อมหลวงแช่ม ฯ มีนิสัยสุภาพอ่อนโยน และมีสัจจะ จึงเป็นที่พอใจรักใคร่ของผู้ใหญ่-ผู้น้อย กับเพื่อนฝูงเป็นอันมาก แต่ในทางราชการเป็นผู้เฉียบขาดใน

ยุทธวินัยยิ่งนัก ข้าพเจ้าเคยถูกอบรมเป็นพิเศษบ่อย ๆ มากกว่าคนอื่น ๆ บางคราวก็ถูกตีมือ หรือกักยามบ้าง และถูกตัดลาให้อยู่โรงเรียน ฯ ให้เปลืองข้าวหลวงในวันหยุดราชการก็มี ทั้งนี้เพราะเป็นเด็กซุกซนมากนั่นเอง ส่วนในทางส่วนตัวเธอปฏิบัติตนเป็นกันเองอย่างที่เรียกว่า "มิตรแท้" ทีเดียว ในตอนปลายปี ๒๔๖๑ เมื่อสอบไล่ใหญ่เสร็จแล้ว พวกเราถูกส่งตัวไปรับการฝึกภาคสนามในหน้าที่ผู้บังคับหมวด ตามกรมกองทหารต่าง ๆ ในต่างจังหวัดที่มีการเรียกทหารกองเกินเข้ารับการฝึกโดยทั่วหน้ากันประมาณ ๖ สัปดาห์ ในเดือนมีนาคม ๒๔๖๑ สำหรับข้าพเจ้าและหม่อมหลวงแช่ม ฯ ได้รับการบรรจุไปทำหน้าที่ผู้บังคับหมวดทหารระดม ของกรมทหารราบที่ ๑๒ (จังหวัดนครปฐม) ซึ่งไปเข้าที่ตั้งในการฝึกอยู่ก่อนแล้วที่วัดพิกุล, บริเวณทุ่งภูเขาทอง อยุธยา เราทั้งสองคนได้ไปรายงานผู้บังคับบัญชาทุกชั้นจนถึงผู้บังคับกองร้อย คือ ร.ต. พ้อน สุวรรณไศละ (ภายหลังเป็นพลเอกหลวงหาญสงคราม) และต่างได้ปฏิบัติหน้าที่สำเร็จด้วยดี เพราะคุณหลวงหาญ ฯ ช่วยแนะนำสั่งสอนด้วยใจจริง

เมื่อออกรับราชการเป็นนายทหาร ต่างคนได้แยกย้ายกันไปประจำกรมกองทหาร ทั้งในกรุงเทพ ฯ และต่างจังหวัด มีทหารปืนใหญ่, ทหารช่าง, ทหารราบ, และทหารพราน ในปีนี้ไม่มีทหารม้าให้เลือก พวกเราผิดหวังทั้ง ๆ ที่เหล่าทหารม้าต้องการตัวอยู่หลายคน ข้าพเจ้า โมโหเลยสมัครระเห็จไปประจำกรมทหารพรานในกองพลทหารบกที่ ๔ จันทบุรีอยู่ ๒ ปี แล้วจึงสมัครเป็นศิษย์การบิน ที่กรมอากาศยานดอนเมือง หม่อมหลวงแช่ม ฯ เข้าประจำกรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์ในกรุงเทพ ฯ รวมทั้งพวกดีหนึ่งบางท่าน ได้เข้าประจำกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ หม่อมหลวงแช่ม ฯ และเพื่อนรุ่นบางคน เช่น ร.ต. เกี่ยว ทินกร ณ กรุงเทพ ฯ เข้าประจำกรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์ (ภายหลังย้ายไปอยู่กรมตำรวจ มียศเป็นพลตำรวจจัตวา), ร.ต. ทองใบ เฟื่องวุฒิ เข้าประจำกรมทหารปืนใหญ่ที่ ๔ ปราจีนบุรี (ภายหลัง มียศเป็นพลอากาศเอก และมีชื่อใหม่ว่า เฟื่อง เฟื่องวุฒิราญ), พวกที่กล่าวนามมาแล้วสมัครเป็นศิษย์การบินพร้อมกัน และได้รับการบรรจุให้เป็นศิษย์การบินชั้นปฐมเมื่อต้นปี ๒๔๖๕, ทั้ง ๓ คนได้ล่วงลับไปแล้ว เว้นแต่ข้าพเจ้า ต่อมาก็มีเพื่อนรุ่นสมัครเป็นศิษย์การบิน ฯ ในปี ๒๔๖๖ ร.ต. ปรุง ฯ จากกรมทหารปืนใหญ่ที่ ๓ ลพบุรี (ภายหลังเป็นพลอากาศโท และมีชื่อใหม่ว่า หลวงปรุงปรีชากาศ), ร.ต. นาม พันธุ์นักรบ

จากกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ (ภายหลังเป็น ร.อ. หลวงล่องหนเวหาราญ, ร.ต. กฤษ บูรณสัมฤทธิ์ จากกรมทหารปืนใหญ่ (ภายหลังเป็น น.ต. หลวงอัมพรไพศาล) และยังมีเพื่อนรุ่นอีกหลายคนสมัครเป็นศิษย์การบิน ฯ เป็นรุ่นที่ ๓ และที่ ๔ โดยลำดับ ทุกคนเรียนจบหลักสูตร ได้เป็นนักบินประจำกองในกรมอากาศยาน

คุณหลวงอิศรางกูร ฯ ได้รับราชการในกองทัพอากาศเป็นเวลานาน และได้เลื่อนยศชั้นและตำแหน่งรวดเร็วด้วยดีโดยลำดับจนถึงพลอากาศตรี แล้วจึงออกจากราชการ ครั้นทุกคนออกจากราชการแล้ว ก็มีโอกาสได้พบกันบ่อย ๆ เนื่องจากความสนิทชิดชอบกันเป็นเวลานาน ตั้งแต่ครั้งเป็นนักเรียนนายร้อย ฯ พอมีเพื่อนบางคนเอ่ยขึ้นว่า ชุดเราต้องมาร่วมวิสาสะและรับประทานอาหารประจำปีให้แน่นอนได้จะดีมาก พูดกันเท่านั้นแหละต่างก็เห็นชอบไปด้วยกันทุกคน แล้วก็เริ่มการนี้เป็นกิจวัตรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ ครั้นปี ๒๕๐๕ ก็ประชุมกันตั้งกรรมการรุ่น ๒๔๖๓ ครั้งแรกมีกรรมการ ๕ คน คือ พลโทหม่อมเจ้าประเสริฐศรี ชยางกูร, พลโทจอน บูรณสงคราม, พลอากาศเอกเฟื่อง เฟื่องวุฒิราญ, พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ และพันตรีขุนชิตปัจจานึก เนื่องจากกรรมการได้จากไป ๒ คน จึงได้ตั้งกรรมการใหม่ และเป็นกรรมการอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งมีพลโทหม่อมเจ้าประเสริฐศรี ชยางกูร, พลโท จอน บูรณสงคราม, พลโทแส น้อยเศรษฐ, พลอากาศตรีหลวงอิศรางกูรเสนีย์, พลตรีสวัสดิ์ สวัสดิ์รณภักดิ์ และผู้เขียน เพื่อนรุ่นชุดปี ๒๔๖๓ ของพวกเรามี ๕๒ คน ครั้นคุณหลวงอิศราง ฯ ได้จากไปอีก จึงเหลือเพียง ๑๕ คน ถ้าคิดถัวเฉลี่ยแล้ว พวกเราจากไป ๓ คนต่อ ๒ ปี (จากปี ๒๔๖๓)

ขณะที่คุณหลวงอิศราง ฯ ยังมีชีวิตอยู่นั้น พวกเราคุยกันว่า ส่วนที่เหลืออยู่ ๑๖ คนนี้ มีสมรรถภาพกล้าแข็ง หรือหัวแข็งพอตัว ขอให้อยู่กันนาน ๆ จะได้ช่วยเหลือกันตามสมควรแก่อัตภาพเพื่อนรุ่นที่มาร่วมสังสรรค์ในงานกินเลี้ยงประจำปีในตอนแรก ๆ ต่างคนช่วยกันบริจาคเงินตามกำลังความสามารถไว้เป็นกองกลาง แต่ในตอนหลังนี้ไม่ต้องเก็บอีกแล้ว เงินกองกลางนี้ได้ช่วยสมทบทำงานศพทุกราย และช่วยเพื่อนบางคนที่จำเป็น บรรดาเพื่อนรู้สึกกันว่า หม่อมหลวงแช่ม ฯ เป็นคนเอาจริงเอาจัง คงจะอยู่เป็นหัวแรงอีกนาน แต่ที่ไหนได้ หนีไปสวรรค์เสียแล้ว บรรดาเพื่อนที่เหลืออยู่ไม่มีใครร่วมมือช่วยเหลือได้เลย เพราะเป็นไปตามธรรมชาติของสังขาร คือเมื่อถึงคราวก็ต้องแตกดับไปด้วยกันทั้งนั้น และไม่มีใครจะหลีกเลี่ยงได้

คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ แม้พ้นตำแหน่งหน้าที่ในราชการทหารแล้ว ยังได้รับความไว้วางใจในภาระกิจฝ่ายตุลาการซึ่งเป็นงานของผู้ทรงไว้แต่ความยุติธรรม และเธอก็ได้รับการคัดเลือกเป็นกรณีพิเศษ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางในกรุงเทพฯ อยู่หลายปี ทั้งนี้ก็เพราะมีลักษณะของผู้นำที่ดี เช่นมีสัจจะ, ทมะ, ขันติ และจาคะ และที่สำคัญยึดถือ**พรหมวิหารสี่** เป็นหลักในการปกครองตนเองและผู้อื่นด้วยดีเสมอมา จึงนับว่าเป็น "ผู้มาดี" "ได้ทำดี" ซึ่งเป็นเกียรติประวัติอนุสรณ์อันดียิ่ง เธอได้จากไปแต่เพียงสังขารกับวิญญาณเท่านั้น ส่วนคุณงามความดีทั้งหลาย ยังเหลือเป็น "อมตะ" สถิตย์เทอดไว้แก่วงศ์ตระกูล "อิศรางกูร" ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าในนามของ**เพื่อนรุ่นปี ๒๔๖๓** ขอตั้งจิตอธิษฐานโดยอัญเชิญบารมีแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดช่วยดลบันดาล สนับสนุนคุณความดีทั้งหลายของพลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ (หม่อมหลวงแช่ม อิศรางกูร) ที่ได้กระทำไว้ในอดีต และบรรดาทักษิณานุประทานที่ภริยาและบุตร ตลอดจนบรรดาญาติมิตร ได้ร่วมมือกันบำเพ็ญส่วนกุศลอุทิศให้ตลอดเวลา จงเป็นนิสัยปัจจัย ส่งเสริมให้ดวงวิญญาณของหม่อมหลวงแช่มฯเพื่อนที่รัก มีความสุขเกษมสำราญสว่างไสว ณ แดนสุคติในสัมปรายภพ เทอญ

จอมพลอากาศ [signature]

(ฟื้น รณนภากาศ ฤทธาคนี)
แทนเพื่อนรุ่น ๒๔๖๓

๒ ซอยประชาอุทิศ
ถนนปฏิพัทธ์, กรุงเทพ ฯ ๔
๒๘ มิถุนายน ๒๕๑๘

คำไว้อาลัย

ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวมรณกรรมของ พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ (ม.ล. แช่ม อิศรางกูร) เป็นครั้งแรกทางหนังสือพิมพ์ ภายหลังการมรณกรรมแล้วหลายวัน นางอิศรางกูรเสนีย์ (จินดา อิศรางกูร ณ อยุธยา) ก็ได้มาแจ้งข่าวให้ทราบด้วยตนเองที่บ้านข้าพเจ้า พร้อมทั้งขอให้เขียนคำไว้อาลัยเพื่อนำลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพด้วย

ข้าพเจ้าเคยรับราชการอยู่ในบังคับบัญชาของท่าน ๒ ครั้ง ในสมัยที่ท่านเป็นนาวาอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ตำแหน่ง ผบ. บน. ๓ คือ

ครั้งแรกในยามปกติ เมื่อข้าพเจ้าสำเร็จจากศิษย์การบินออกเป็นนักบินประจำกองใหม่ ๆ ได้รับการบรรจุเป็นนายทหารคนสนิทของ ผบ. บน. ๓ ที่จังหวัดนครราชสีมา ตั้งแต่ต้นปี ๒๔๘๐ จนถึงประมาณกลางปี ๒๔๘๑ แล้วข้าพเจ้าก็ย้ายมาเป็นครูการบินที่ดอนเมือง

ครั้งที่ ๒ ในภาวะสงครามกรณีพิพาทกับอินโดจีนของฝรั่งเศส ระหว่างปี ๒๔๘๓–๒๔๘๔ ข้าพเจ้าเป็น ผบ. ฝูงบิน ฝูงแรกที่ออกสนามไปประจำอยู่ ณ สนามบินจังหวัดอุบลราชธานี และขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาของท่าน ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นกรณีพิพาท

ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงการที่ไปอยู่ในบังคับบัญชาของท่านในกรณีพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศส แต่จะขอกล่าวเฉพาะการที่ไปเป็นนายทหารคนสนิทของท่านที่ บน. ๓ จังหวัดที่นครราชสีมา ว่าข้าพเจ้าได้รับความรู้และประโยชน์จากท่านเพียงใดในชั่วระยะเวลาประมาณปีครึ่ง

เมื่อข้าพเจ้าเป็นศิษย์การบิน ข้าพเจ้าไม่ค่อยได้รู้จักกับท่าน แม้จะเคยพบเคยเห็นกันบ้างก็ไม่ค่อยได้วิสาสะกัน ซึ่งไม่เหมือนนักบินชั้นผู้ใหญ่คนอื่น ๆ ทั้งภูธร และนครบาล ที่ข้าพเจ้ารู้จักมักคุ้นเป็นส่วนมาก

ดังนั้น เมื่อข้าพเจ้าสำเร็จจากศิษย์การบินในปลายปี ๒๔๗๙ และได้รับการบรรจุเป็น นายทหารคนสนิทของ ผบ. บน. ๓ ซึ่งข้าพเจ้าทราบว่าเป็นความต้องการของท่านตามโควต้าที่จะคัดเลือกได้จาก

ศิษย์การบินสำเร็จใหม่ ๑ คน ข้าพเจ้าจึงถือว่าเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญมากในชีวิตราชการเริ่มต้นของข้าพเจ้า เพราะเป็นตำแหน่งแรกที่ข้าพเจ้าได้รับในกองทัพอากาศ เมื่อเป็นนักบินประจำกองแล้ว และได้เป็นนายทหารคนสนิทของผู้บังคับบัญชาที่เป็นนายทหารนักบินชั้นอาวุโสในสมัยนั้น ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างดีว่า เป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยเคร่งครัด ขยันขันแข็ง ทำงานจริงจัง เป็นผู้ที่จะต้องให้ความเคารพยำเกรงเป็นอย่างยิ่ง กับทั้งเป็นผู้ใหญ่ที่มีอายุมากกว่าข้าพเจ้าถึง ๑๖ ปี ข้าพเจ้ามีความรู้สึกในขณะนั้นว่า ตัวเองเป็นนักบินใหม่ยศและอายุก็ยังน้อย กับทั้งยังไม่มีประสบการณ์ในการรับราชการแต่อย่างใด จำต้องระมัดระวังตัว และพยายามปฏิบัติหน้าที่นายทหารคนสนิทของท่านให้ดีที่สุด

เมื่อไปถึง บน. ๓ ข้าพเจ้าก็เข้าพักในเรือนแถวสัญญาบัตร ซึ่งมีอยู่แถวเดียว มีห้องครัวอยู่ข้างหลังเดินถึงกันได้หมด ห้องน้ำห้องส้วมใช้รวมกัน และมีตัวเรือดชุมที่สุด

วันแรกที่ไปรายงานตัวรับหน้าที่ที่ บก. บน. ๓ (คือ บก. กองร้อยทหารกองประจำการในปัจจุบัน) ก็ได้พบว่า บก บน. ๓ เป็นห้องทำงานแคบ ๆ อยู่กันอย่างร้อนระอุ สามารถเห็นการเคลื่อนไหวของกันและกันอยู่ตลอดเวลา ใครจะหลบแว้บไปไหนไม่ได้ง่าย ๆ

เจ้าหน้าที่ใน บก. บน. ๓ ก็มีจำกัด ได้แก่สมุห์บัญชีซึ่งเป็นนายทหารสัญญาบัตร ๑ คน คือ นาวาอากาศตรี ชวน ชะโกทอง ฝ่ายงานหนังสือก็มีข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าและมีผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นนายทหารประทวนทั้งสิ้น เช่น พันจ่าอากาศเอก โต วิเศษสุวรรณ และ จ่าอากาศเอกแจ้ง บูรณธนิต เป็นต้น ด้านซ้ายขวาของ บก. บน. ๓ ซึ่งเป็นปีกของอาคาร ก็เป็นกองร้อยทหารกองประจำการส่วนชั้นล่างของอาคารเป็นสโมสรทั้งของนายทหารสัญญาบัตรและประทวน

ผบ. บน. ๓ ท่านปฏิบัติงานประจำวันตามเวลาราชการสมัยนั้น คือ เกือบ ๐๕๐๐ หรือ ๑๕๐๐ ท่านจะเดินออกจากบ้านซึ่งห่างจากที่ทำงานประมาณ ๖๐๐ เมตร นายทหารเวรจะต้องไปดักรายงานตัวเมื่อท่านย่างเข้าเขตที่ทำงานทุกเช้าขาดไม่ได้ เมื่อรับรายงานแล้วถ้าไม่มีอะไรท่านก็จะขึ้นทำงานที่ บก.บน. ๓ เจ้าหน้าที่ใน บก. ทุกคนจะต้องอยู่พร้อมหน้า หากใครไม่อยู่ให้เห็นหน้าหรือโต๊ะทำงานว่าท่านจะซักถามทันที

ในระหว่างเวลาทำงานทุกคนจะต้องอยู่ที่ทำงานโดยตลอด พอถึงเวลาเที่ยงพักกลางวันท่านจะลงไปรับประทานอาหารที่สโมสรซึ่งอยู่ชั้นล่างร่วมกับนายทหารอื่น ๆ แต่ท่านไม่ได้รับประทานอาหารของสโมสร อาหารของท่านจัดส่งจากบ้าน และเท่าที่สังเกตส่วนมากเป็นข้าวผัด เพราะเป็นผู้รับประอาหารง่าย ๆ พอเวลา ๑๓.๐๐ น. ก็ขึ้น บก. ทำงานต่อจนถึงเวลา ๑๖.๐๐ น. จึงเลิกงานบางวันท่านไปเล่นเทนนิสซึ่งจะขี่จักรยานไป ถ้าไม่เล่นเทนนิสก็เล่นบิลเลียดที่สโมสรนั่นเอง

ในเรื่องงานหนังสือ ข้าพเจ้าก็เริ่มด้วยการฝึกงานกับ พันจ่าอากาศเอก โต และจ่าอากาศแจ้งเพราะยังใหม่อยู่ไม่ค่อยรู้เรื่องอะไร แต่หนังสือราชการทั่วไปก็ไม่มีอะไรมากไม่ต้องลำบากใจ ที่ลำบากมากสำหรับข้าพเจ้าก็มีอยู่ ๒ เรื่อง เท่าที่จำได้ คือ การร่างหนังสือถึงคณะกรรมการจังหวัดซึ่งเป็นพลเรือนตามความมุ่งหมายของ ผบ.บน. ๓ กับการร่างคำบรรยายวิชาทหารอากาศสำหรับ ผบ. บน. ๓ กับการร่างคำบรรยายวิชาทหารอากาศสำหรับ ผบ.บน. ๓ ไปบรรยายให้หน่วยอื่นฟัง ทั้งนี้ก็เพราะข้าพเจ้ายังเป็นเด็กยศเพียง เรืออากาศตรี อายุเพียง ๒๔ ปี ขาดประสบการณ์และเรื่องตำหรับตำราไม่กระดิกหู จึงเป็นเรื่องยากลำบากอย่างยิ่งที่จะปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จด้วยดีแต่ท่านก็เมตตาปราณีเอาใจใส่ช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา คือถ้าร่างหนังสือไม่ดีก็แนะนำสั่งสอนและให้ร่างใหม่ให้ดีจนได้ ถ้าร่างคำบรรยายไม่ได้เรื่องได้ราวท่านก็เอาไปเขียนเสียเอง ดังนี้เป็นต้น

นอกเวลาราชการท่านก็ให้โอกาสแก่ข้าพเจ้าได้เล่นบิลเลียดกับท่านบ้าง แต่ไม่บ่อยครั้งนักส่วนเทนนิสนั้นข้าพเจ้าได้เล่นร่วมกับท่านอยู่เสมอ โดยไปเล่นรวมทั้งทหารบกและทหารอากาศที่สโมสรร่วมเริงไชย สำหรับวันเสาร์ วันอาทิตย์และวันหยุดราชการอื่น ๆ มักจะต่างคนต่างอยู่แม้แต่ที่บ้านท่านข้าพเจ้าก็ไม่ได้ไป ส่วนมากข้าพเจ้ามักจะเข้าเมืองไปเฮฮากับพรรคพวกเป็นประจำซึ่งมีทั้งพ่อค้าและข้าราชการพลเรือน

ในทางส่วนตัวท่านและคุณจินดา ก็ให้ความกรุณาแก่ข้าพเจ้าและครอบครัวมาก คุณจินดามักจะให้คนเลี้ยงบุตรนำบุตรชายของข้าพเจ้าซึ่งขณะนั้นอายุประมาณ ๔–๖ เดือน คือ ด.ช. ชนินทร์ (ปัจจุบัน เป็น นาวาอากาศโท ชนินทร์ จันทรุเบกษา ผบ.บน. ๑ ฝูง. ๑๑) ไปเที่ยวเล่นที่บ้านด้วยความรักใคร่เอ็นดูเป็นพิเศษ

ตลอดเวลาที่รับราชการในกองทัพอากาศ ข้าพเจ้าก็ได้อยู่ใกล้ชิดกับท่านเฉพาะที่ บน. ๓ จังหวัดนครราชสีมาเท่านั้น ส่วนการไปอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี แม้ว่าจะรับประทานอาหารมื้อเย็นร่วมกันทุกวัน และนอนในที่พักเดียวกัน ก็ไม่ได้ใกล้ชิดสนิทสนมกันอย่างที่ บน. ๓ จังหวัดนครราชสีมาเพราะอยู่ในภาวะสงครามมีภารกิจที่จะต้องปฏิบัติ

หลังจากเสร็จสิ้นกรณีพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศสแล้ว ข้าพเจ้าไม่เคยได้ปฏิบัติราชการร่วมกับท่านอีกเลย ทั้งที่ท่านรับราชการอยู่ในกองทัพอากาศ และกรมเสนาธิการทหาร จนกระทั่งออกจากราชการไปเมื่อปี ๒๔๙๓

พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ เป็นบุคคลที่ข้าพเจ้าเห็นว่ามีคุณลักษณะความดีงามควรแก่การยกย่องและถือเป็นแบบอย่างที่ดีหลายประการ เช่น

เป็นผู้มีความมัธยัสถ์ไม่ฟุ่มเฟือย เก็บหอมรอมริบ สังเกตเวลารับเงินเดือนจะแลกธนบัตรใหม่ ๆ ใบละ ๒๐ บาท (สมัยนั้น) ไปด้วยทุกครั้ง รู้สึกว่าท่านมีฐานะทางการเงินดี เพราะไม่เคยเห็นท่านเดือดร้อนเรื่องการเงินเลยตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่กับท่าน

เป็นผู้มีความสุขุมเยือกเย็น เป็นนักกีฬาที่มีความสามารถทั้งกีฬาในร่มและกลางแจ้ง คือเป็นมือบิลเลียดชั้นดี และเป็นนักเทนนิสที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งตีลูก Spin ได้เป็นพิเศษ

รักษาสุขภาพพลานามัยอย่างดีเยี่ยม โดยทำงานตามกำหนดเวลา เล่นกีฬาอยู่เสมอ พักผ่อนอย่างถูกต้อง ไม่เที่ยวเตร่สำมะเลเทเมา บำเพ็ญตนเป็นพ่อบ้านที่ดี และเป็นสุภาพบุรุษตลอดเวลา

เป็นนักบินเก่าที่ชำนาญและเชื่อมั่นในฝีมือบินของตนเองเสมอ ข้าพเจ้าเคยบินกับท่านทั้งการบินฝึกและการบินเดินทาง แต่ไม่มากนัก กับ บ. แบบ ๘๖ และ บ. แบบ ๒๓

เป็นตัวอย่างในการปกครองบังคับบัญชาแบบเด็ดขาด ดุดัน โดยเลือกวิธีการอันเหมาะสมต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ทั้งประเภทที่ประพฤติปฏิบัติตนไม่ดี ไม่มีวินัย และประเภทที่ประพฤติปฏิบัติตนเรียบร้อย มีวินัยดี ท่านสามารถจะแสดงอาการดุดันได้ทั้งอย่างรุนแรงและอย่างนุ่มนวล ซึ่งแล้วแต่ผู้ใต้บังคับบัญชาจะเป็นบุคคลประเภทใด มีปฏิกิริยาตอบอย่างไร

โดยทั่วไปแล้ว ท่านจะไม่วางตัวต่ำให้ผู้ใดดูหมิ่นได้อย่างเด็ดขาด

บัดนี้ พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ได้จากไปแล้ว ซึ่งคงจะยังความเศร้าสลดรันทดใจให้แก่ครอบครัว ญาติมิตร และผู้ใกล้ชิดสนิทสนมเป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าและครอบครัวขอตั้งจิตอธิษฐาน ขออุทิศผลกุศลกรรมทั้งปวงที่ข้าพเจ้าและครอบครัวได้บำเพ็ญตลอดมา เป็นปัจจัยหนุนนำให้ดวงวิญญาณของ พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ผู้เป็นที่เคารพรัก ได้เสวยวิมุติสุขในสัมปรายภพโน้นเทอญ.

พลอากาศเอก

(บุญชู จันทรุเบกษา)

บ้านพัก กม. ๒๕
ถนนพหลโยธิน ดอนเมือง
กรุงเทพมหานคร

คำไว้อาลัย

แด่ พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ผู้พิพากษาสมทบ

ท่านเจ้าภาพจัดงานพระราชทานเพลิงศพพลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ได้ไปพบและขอให้ข้าพเจ้าเขียนแสดงความไว้อาลัยแด่คุณหลวง ฯ ผู้ล่วงลับไปแล้ว ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสนองคุณความดีของท่านผู้วายชนม์ ในโอกาสสุดท้ายวาระนี้เป็นอย่างยิ่ง

พูดถึงคุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ นอกจากวงการนายทหารนอกราชการชั้นผู้ใหญ่และวงการสังคมอื่น ๆ จะรู้จักท่านดีแล้ว ในวงการศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง กระทรวงยุติธรรม ก็เป็นที่รู้จักมักคุ้นเป็นอันดี ในฐานะที่ท่านได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาสมทบ แห่งศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ตั้งแต่วันที่ ๒๘ มกราคม ๒๔๙๕ อันเป็นวาระเริ่มแรกแห่งการสถาปนาศาลคดีเด็กและเยาวชนในประเทศไทย จนตราบถึงวาระสุดท้ายของชีวิตคือเมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๑๘ เป็นเวลายาวนานถึง ๒๓ ปี ๔ เดือนเต็ม โดยที่กฎหมายบัญญัติว่าผู้พิพากษาสมทบให้ดำรงตำแหน่งคราวละสองปี แต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งผู้ที่พ้นตำแหน่งไปแล้วให้ดำรงตำแหน่งต่อไปอีกก็ได้ ความปรากฏชัดว่าเนื่องด้วยคุณงามความดี คุณวุฒิความรู้ ความสามารถ ของคุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์นั้นเอง ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงตำแหน่งนี้ติดต่อกันมาโดยมิขาดตอนถึง ๑๒ ครั้ง เป็นเวลานานกว่าท่านผู้อื่น นับเป็นเกียรติประวัติอันควรสรรเสริญและเป็นที่เชิดชูวงศ์ตระกูลเป็นอย่างสูง

โดยที่ความมุ่งหมายของศาลคดีเด็กและเยาวชนในคดีอาญามุ่งไปในทางค้นหามูลเหตุที่ทำให้เด็กและเยาวชนกระทำผิด แล้วจัดดำเนินการแก้มูลเหตุนั้น รวมทั้งจัดการฝึกอบรมสั่งสอนและสงเคราะห์ให้เด็กและเยาวชนที่หลงผิดกลับตนเป็นพลเมืองดี ยิ่งกว่าที่จะมุ่งลงโทษแบบผู้ใหญ่ ส่วนคดีแพ่งก็มีหลักดำเนินการเพื่อรักษาผลประโยชน์ในสิทธิและทรัพย์สินของผู้เยาว์ ให้เป็นไปโดยถูก

ต้องและเหมาะสมเป็นธรรมที่สุด ข้าพเจ้าได้ร่วมงานกับคุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ที่ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางเมื่อปลายปี ๒๕๑๔ ถึงปลายปี ๒๕๑๗ รวม ๓ ปี รู้สึกซาบซึ้งในอัธยาศัยใจคอของคุณหลวงฯ เป็นอันมาก กล่าวคือ คุณหลวงฯ เป็นผู้ใหญ่สูงด้วยวัยวุฒิ คุณธรรม มีความอ่อนโยนละมุนละไมสมกับตำแหน่งผู้พิพากษาสมทบ แม้จะประกอบกิจการใดในงานโดยตำแหน่งหน้าที่ก็ละเอียดสุขุมเยือกเย็น สังเกตได้จากการให้โอวาทสั่งสอนอบรมเด็กหรือเยาวชนที่เป็นจำเลยก็เข้าใจใช้ถ้อยคำที่สุภาพแฝงไว้ด้วยคติธรรมโน้มน้าวจิตใจจำเลย ให้เห็นทางกลับตัวอันเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายในการดำเนินการของศาลคดีเด็กและเยาวชน และในทางตรงกันข้ามเมื่อถึงยามที่จักต้องแสดงความเข้มแข็ง คุณหลวงฯ ก็แสดงให้ปรากฏเนือง ๆ สมกับที่เคยรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งนายทหารชั้นนายพลมาก่อน เช่น ถึงคราวปรากฏตัวต่อเยาวชนจำนวนมากในที่ควบคุมที่บ้านกรุณา รวม ๗๐๐–๘๐๐ คน เพื่อให้โอวาท คุณหลวงฯ ก็ใช้ทั้งความเมตตากรุณาและความเข้มแข็งในการให้โอวาท ฝึกฝนอบรมจิตใจเยาวชนเหล่านั้นได้สมความมุ่งหมายของทางราชการ นอกจากนั้นคุณหลวงฯ ได้รับการยกย่องในหมู่ท่านผู้พิพากษาสมทบทั้งหลายให้เป็นประธานกลุ่มผู้พิพากษาสมทบและคณะกรรมการสงเคราะห์ไปเยี่ยมและสงเคราะห์เด็กและเยาวชน ณ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กเป็นประจำเสมอมา เด็ก ๆ รู้จักคุณหลวงฯ และระลึกถึงคุณงามความดีของคุณหลวงฯ ที่มีเมตตา กรุณา ต่อพวกเขาด้วยการเสียสละเวลา กำลังกาย ตลอดจนบริจาคทรัพย์สิ่งของแก่เด็กและเยาวชนเป็นเนืองนิจไม่เสื่อมคลาย

เกี่ยวกับงานพิจารณาพิพากษาคดีความของศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง คุณหลวงฯ เป็นผู้ตรงต่อเวลาสมกับเป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยเป็นอันดีมาก่อน เวร หรือวาระที่คุณหลวงฯ ได้รับเชิญเป็นองค์คณะพิจารณา คุณหลวงฯ มิเคยขาด หากมีธุรกิจหรือป่วยก็แจ้งหรือลาให้ทราบ เป็นที่สะดวกแก่จ่าศาลและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง นอกจากตรงต่อเวลาแล้วคุณหลวงฯ ยังใช้ความเที่ยงตรงเป็นพิเศษในการร่วมพิจารณาพิพากษาคดีความกับท่านผู้พิพากษาร่วมองค์คณะด้วยดีทุกราย จนเป็นที่รู้จักสรรเสริญกันทั่วไป ดังได้กล่าวมาแล้ว

โอกาสสุดท้ายที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญกุศลแด่คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ วาระนี้ ข้าพเจ้าขอน้อมระลึกถึงท่านผู้วายชนม์ด้วยความเคารพในคุณงามความดี และผลงานที่ปรากฏระหว่างรับราชการร่วมกันมา ขอกุศลผลบุญที่ท่านผู้วายชนม์ได้บำเพ็ญมาเป็นเอนกประการโดยเฉพาะงานที่เกี่ยวกับความเมตตากรุณาต่อเด็กและเยาวชน กอปร์กับที่ท่านเจ้าภาพ ภรรยา บุตร ธิดา เครือญาติ เพื่อนสนิทมิตรสหายได้ร่วมใจกันทำบุญอุทิศให้ท่านผู้วายชนม์ครั้งนี้ จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ ประสบในสัมปรายภพเทอญ

(ศาสตราจารย์ ประภาศน์ อวยชัย)

ปลัดกระทรวงยุติธรรม

คำไว้อาลัย

ด้วยคุณนายจินดา อิศรางกูรเสนีย์ ท่านเจ้าภาพจัดงานพระราชทานเพลิงศพ พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ได้ไปพบข้าพเจ้าที่ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับจัดงานครั้งนี้ และขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัยแด่คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์สามีผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะสนองความประสงค์

ข้าพเจ้ามีโอกาสรู้จักและร่วมงานกับคุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ในชั่วระยะเวลาอันสั้น และรู้สึกประทับใจในบุคลิกลักษณะอันสุขุมเยือกเย็นของท่านอยู่ตลอดมา คุณหลวงเป็นผู้มีคุณธรรมสูง มีพรหมวิหารสี่ ประกอบด้วยความโอบอ้อมอารีต่อเด็กเยาวชนและบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่ศาลมีคำสั่งให้รับการฝึกอบรมในสถานฝึกและอบรมของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง นั้น คุณหลวงได้หมั่นไปเยี่ยมเยียนให้โอวาทและบริจาคทรัพย์สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นเนืองนิจ ทางราชการจึงแต่งตั้งให้เป็นกรรมการสงเคราะห์เด็กและเยาวชนต่อเนื่องกันถึง ๒ สมัย นอกเหนือจากตำแหน่งผู้พิพากษาสมทบของศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ซึ่งได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงตำแหน่งติดต่อกันมาจนถึงวันวายชนม์เป็นเวลา ๒๓ ปี ๔ เดือน นานกว่าผู้พิพากษาสมทบทุกคน นับว่า คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์เป็นบุคคลที่บำเพ็ญประโยชน์แก่ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางผู้หนึ่ง ข้าพเจ้ารู้สึกเสียดายและอาลัยยิ่งที่ต้องสูญเสียผู้พิพากษาสมทบผู้มีอาวุโสสูงสุดไปในครั้งนี้

ขออำนาจแห่งคุณความดีทั้งหลายที่คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ได้บำเพ็ญไว้ และด้วยเดชแห่งกุศลที่ท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญแล้ว จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยผลให้สำเร็จประโยชน์สุขแด่คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ในคติภพนั้น ๆ ตลอดกาลนาน

อุทัย อติแพทย์

อธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง

คำไว้อาลัย

ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวการถึงแก่อนิจกรรมของ พลอากาศตรีหลวงอิศรางกูรเสนีย์ (ม.ล.แช่ม อิศรางกูร) ด้วยความเศร้าสลดใจยิ่งได้รีบไปเคารพศพ และแสดงความเสียใจต่อครอบครัวของท่าน เพราะท่านเป็นญาติผู้ใหญ่ ซึ่งตามลำดับแห่งวงศ์สกุล มีศักดิ์เป็นอาของข้าพเจ้าและเป็นผู้ที่ข้าพเจ้ามีความเคารพรักและอาลัย

ในระหว่างอายุขัยของท่าน คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ได้เลือกรับใช้ประเทศชาติในด้านการทหาร เริ่มด้วยการเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยเป็นศิษย์การบิน และได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในกองทัพอากาศ ได้เลื่อนจากผู้บังคับหมวดบินขึ้นไปเป็นผู้บังคับกองบินโดยลำดับ ต่อมาได้เข้าประจำอยู่ในกรมเสนาธิการทหาร จนได้ดำรงตำแหน่งรองเสนาธิการทหารอากาศก่อนที่จะออกเป็นนายทหารกองหนุน

อนึ่ง คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ยังเคยได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งราชองครักษ์เวร เคยเป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการทหารผ่านศึก และในชั้นหลังยังได้เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ ติดต่อกันมากว่า ๒๐ ปี จึงอาจกล่าวได้ว่า ในชีวิตของท่านนั้น ท่านได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ข้าราชการบ้านเมืองเป็นเอนกประการจัดได้ว่าเป็นผู้หนึ่งในราชสกุลอิศรางกูร ที่ได้สร้างเกียรติประวัติอันงดงามควรเป็นตัวอย่างที่ดีในวงศ์สกุล

ในด้านวงศ์ญาติ คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์เป็นผู้ใหญ่ที่ให้ความปรารถนาดีอันควรจารึกไว้ในความทรงจำของญาติพี่น้องและลูกหลาน ได้ให้ความเอาใจใส่และร่วมแรงร่วมใจในการก่อตั้งชมรมราชสกุลอิศรางกูรมาแต่ต้นและได้เป็นผู้อุทิศเวลาจัดเตรียมร่างระเบียบข้อบังคับของชมรม ฯ เสนอให้คณะกรรมการชมรม ฯ รับไว้พิจารณา เป็นที่น่าเสียดายว่า ท่านมาด่วนล่วงลับไปก่อนที่จะทันได้เห็นผลงานของท่านนำออกใช้ในการดำเนินงาน

คุณธรรมของคุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ที่ได้ปฏิบัติและแสดงออกให้ข้าพเจ้าซาบซึ้งอยู่เสมอมา มิใช่แต่เกียรติประวัติความเป็นชายชาติทหารและความเป็นผู้มีระเบียบวินัยดีเท่านั้น ท่านมีทั้งความ

สมถะ สงบ สุขุม มีวิริยะ อุตสาหะ มีความอ่อนโยนและเป็นผู้เจริญด้วยพรหมวิหาร สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า

ธมฺเม ฐิตํ น วิชหาติ กิตฺติ
เกียรติยศย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรม

ขอคุณงามความดี และกุศลผลบุญที่คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ได้บำเพ็ญไว้ จงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ดวงวิญญาณของท่านไปสู่สุขคติในสัมปรายภพเทอญ.

(นายจรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา)

ไว้อาลัย

พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์

เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๙ ผมเป็นนักบินใหม่ ๆ ทางราชการบรรจุผมไปเป็นนักบินประจำกองบินน้อยที่ ๓ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีนายร้อยเอก หลวงอิศรางกูรเสนีย์ เป็นผู้บังคับกองบิน ท่านได้มอบหน้าที่ให้ผมเป็นนายทหารคนสนิทของท่าน ในโอกาสเช่นนี้ ทำให้ผมต้องเรียนรู้งานจากท่านหลายอย่างหลายประการ อันเป็นประโยชน์แก่ตัวผมเองมากมายในเมื่อผมเลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นต่อ ๆ มา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการบิน การปกครองบังคับบัญชา หรือกิจการพิเศษอย่างอื่น ๆ นับว่าเป็นครูของผมด้วยท่านหนึ่ง ซึ่งผมมีความรักและเคารพท่านมาโดยตลอด ท่านไม่เคยดุด่าหรือลงโทษผมเลย มีแต่ให้คำสั่งสอนแนะนำโดยอ่อนโยนและละมุนละม่อม โดยท่านถือเสมือนว่าผมเป็นน้องคนหนึ่งของท่าน และผมก็ไม่เคยทำอะไรให้ท่านเดือดเนื้อร้อนใจด้วย ตลอดเวลาที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของท่านมาเป็นเวลายาวนานกว่าผู้อื่นในรุ่นเดียวกันนั้น ผมมีนิสัยเป็นคนประจบไม่เป็น ท่านไม่เรียกก็ไม่ไปคลุกคลี บ้านท่านก็อยู่ใกล้ ๆ กันกับบ้านผม ถ้าท่านไม่เรียกให้ไป ผมก็ไม่ขึ้นไป งานส่วนตัวของท่าน ผมก็ไม่เคยไปรับใช้ เป็นบางคนเขาคงเกลียดว่าผมเป็นคนหัวแข็งเป็นแน่ แต่ผมไม่เคยสังเกตเห็นท่านมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อผมเช่นนั้นแต่ประการใด ท่านก็คงให้ความเมตตากรุณาต่อผมตลอดอายุขัยของท่าน บั้นปลายแห่งชีวิตของผมนี้ ผมมีโรคหัวใจเป็นโรคประจำตัว รู้สึกเหนื่อยเมื่อเดินทางไปไหนมาไหน จึงไม่ค่อยได้ไปเยี่ยมเยียนท่าน ส่วนจิตใจนั้นระลึกถึงท่านอยู่เสมอ หลังจากสวดมนต์ไหว้พระแล้ว ก็ระลึกถึงพระคุณครูอาจารย์ ผู้บังคับบัญชา ผู้มีพระคุณทั้งหลายแล้วกราบลงเป็นครั้งสุดท้ายอยู่แทบทุกคืนเป็นประจำ ซึ่งก็รวมทั้งผู้บังคับกองบินของผมผู้นี้ด้วย ผู้มีอุปการะคุณแก่ผมล่วงลับไปปีละท่านสองท่านตลอดมา จนกระทั่งบัดนี้ เหลือที่ยังมีชีวิตอยู่น้อยเต็มทนแล้ว ก็มาเสียพลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ เป็นคนสุดท้ายอีก ยังความเศร้าสลดให้ผมและอาลัยในตัวท่านเป็นอย่างมากอีกครั้งหนึ่ง

ด้วยความเมตตาปรานี ที่ท่านบำเพ็ญไว้ต่อผมตลอดมา ผมจึงขออธิษฐานให้คุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกนี้ จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของท่านจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพตลอดกาลนาน

พลอากาศตรีเปล่ง พจนะศิลป

อาลัยถึงวันสุดท้ายที่จากไป

การสูญเสียพี่หลวง เป็นการสูญเสียยิ่งใหญ่ในชีวิต เป็นความทุกข์อย่างที่สุด

นับตั้งแต่เราทั้งสองได้อยู่กินด้วยกันมาเป็นเวลา ๔๕ ปีเศษ แต่เราก็ได้ร่วมกันฟันผ่าอุปสรรคมาด้วยความรักและเห็นอกเห็นใจกัน พี่หลวงเป็นเสมือนพ่อ–เป็นที่รักใคร่ของญาติมิตร ใครจะแต่งงานหรือหมั้นต้องให้พี่หลวงเป็นเถ้าแก่ให้ แต่งที่บ้านให้กับหลาน ๆ ก็หลายคู่ รักความสงบให้ความสุขแก่ครอบครัว ไม่เคยต้องให้ช้ำใจเรื่องเมียน้อยเมียมาก พี่หลวงเริ่มมีสุขภาพไม่ค่อยดีมาประมาณ ๕–๖ เดือน ได้เริ่มรักษาตัวที่ ร.พ. พระมงกุฎเกล้า ตอนป่วยอยู่ที่บ้านก็ได้รับการรักษาดูแลจากแพทย์หญิง ภัทรพร อิศรางกูร ณ อยุธยา ซึ่งเป็นหลานอย่างดียิ่งตลอดมา อาการไม่ดีขึ้น ครั้งสุดท้ายได้เข้า ร.พ. เมื่อวันที่ ๑๕ พ.ค. ๑๘ ถึงวันที่ท่านจะจากไปดิฉันไปถึง ร.พ. เวลาประมาณ ៩.๐๐ น. เห็นพี่หลวงอาการไม่ดีขึ้น รีบให้ไปตามหมอแต่หมอมาช้า นางพยาบาลได้มาให้อ๊อกซิเจน และให้น้ำเกลือ แต่อาการไม่ดีขึ้น ท่านได้จากไปด้วยอาการสงบเมื่อเวลา ๒๑.๔๕ น. ที่ ร.พ. ในระหว่างนั้นได้มีผู้พิพากษาและผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ได้กรุณามาเยี่ยมด้วยกันหลายท่านเป็นครั้งสุดท้าย ดิฉันขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

อนึ่ง นับแต่พี่หลวงถึงแก่มรณะกรรม ได้มีญาติและท่านที่คุ้นเคยนับถือมาเยี่ยม แสดงความเห็นอกเห็นใจ และให้ความช่วยเหลืออุปการะหลายประการ รวมทั้งโฆษณาแจ้งข่าว การขอรับเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรมศพตลอดเวลาเจ็ดวัน

ดิฉันขอขอบพระคุณอย่างสูงต่อทุก ๆ ท่าน ณ โอกาสนี้ด้วย รวมทั้งขอขอบพระคุณแด่ทุกท่านที่ได้กรุณามาเป็นเกียรติในงานพระราชทานเพลิงศพของ พล อ.ต. หลวงอิศรางกูรเสนีย์ หากการรับรองขาดตกบกพร่องด้วยประการใด ดิฉันและลูกขอประทานอภัยด้วย.

จินดา อิศรางกูรเสนีย์

อาลัยคุณพี่ชายผู้มีพระคุณของน้อง

จนถึงวันนี้ ซึ่งเป็นวันที่ร่างกายของคุณพี่ชาย จะต้องสูญหายไปจากโลกอย่างแท้จริง จะเหลือเพียงเถ้ากระดูกและรูปภาพให้ ลูก หลาน และน้อง ๆ ได้เคารพบูชา เพื่อรำลึกถึงพระคุณอันยิ่งใหญ่ ที่มีต่อเรา น้องทั้งสอง "ตาอ๊อด–ยายนา"

คุณพี่ชายซึ่งเป็นพี่เขย กับคุณพี่หญิง ได้รับเราทั้งสองมาอุปการะเลี้ยงดู ให้การศึกษาในชั้นประถมต้น ตั้งแต่ปี ๒๔๗๖ ที่กองบินน้อย ที่ ๓ นครราชสีมา และปี ๒๔๘๑ คุณพี่หญิงจึงได้ลูกสาว "ติ๋ม" เป็นสมาชิกของครอบครัวเพิ่มขึ้น จนกระทั่งจบการศึกษาในชั้นมัธยมปลาย ปี ๒๔๘๔ ซึ่งเป็นปีที่ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย คุณพี่ชาย และครอบครัว จึงได้ย้ายมารับราชการอยู่ที่กรุงเทพ ฯ และอุปการะผม ให้เรียนต่อในมหาวิทยาลัย จนสำเร็จ รับราชการเป็นทหาร มาจนถึงปัจจุบันนี้ ส่วน "ยายนา" คงเรียนจบเพียง ชั้นมัธยมปลาย และมีครอบครัวแยกไปอยู่ต่างหาก

เพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณและความเมตตา จึงใคร่ขอรื้อฟื้นความทรงจำเก่า ๆ ในอดีตร่วม ๔๐ ปี ตั้งแต่สงครามอินโดจีน ต่อเนื่องมาจนสมัยญี่ปุ่นบุกประเทศไทย คุณพี่ชายเป็นผู้บังคับกองบินน้อย ที่ ๓ ซึ่งมีลักษณะการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาที่เข้มแข็ง ผมและยายนา เป็นเด็กกำลังซนและคนอง เราสองคนนี้ถูกตีกันบ่อยครั้ง บางครั้งผมถูกลงโทษ ซึ่งครั้งหนึ่งยังจำได้ จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ว่า คุณพี่ชาย จับผมมัดมือผมโยง ให้ตากยุงอยู่จนกระทั่งมืด เพราะความผิดเรื่องหนีเที่ยว คุณพี่ชาย ให้ความเอาใจใส่และเข้มงวดในการศึกษาและความประพฤติเป็นอย่างดียิ่ง ผมจะต้องท่องหนังสือโดยใช้เสียงให้ได้ยินแข่งกับ ยายนาน้องสาวอยู่ทุกปี และผลการศึกษาก็ผ่านมาได้โดยตลอด ปี ๒๔๘๕ เป็นปีที่น้ำท่วม นานถึง ๒ เดือนกว่า โรงเรียนหยุด บ้านพักของคุณพี่ทั้งสองและพวกเราอยู่บ้านเลขที่ ๑๓๐ สนามเป้า ถนนพหลโยธิน ในตอนนั้นน้ำท่วมนองไปหมด ผมต้องพายเรือไปส่งคุณพี่ชาย ซึ่งทำงานอยู่ที่วังสวนกุหลาบ และรับกลับแทบทุกวัน จนกระทั่งน้ำลด จึงได้ย้ายมาปลูกบ้าน เลขที่ ๗๗ ข/๑ อยู่ติดกับคุณน้าหลวงชาญสงคราม และคุณน้าแฉล้ม ซึ่งก็ไม่ห่างจากบ้านเดิมเท่าใดนัก เมื่อญี่ปุ่นยึดครองกรุงเทพ ฯ คุณพี่ชายและครอบครัว ก็ไม่ได้อพยพหลบหนีไปไหน คงสู้ทนอยู่กับเสียงการทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตรตลอดเวลา บางคืนก็ลุกออกมา

ดูแสงไฟไหม้ โดยเฉพาะโรงงานมักกะสัน ซึ่งใกล้บ้านมาก ปี ๒๔๙๔ ผมสำเร็จมหาวิทยาลัย ได้ปริญญาสัตวแพทย์ศาสตร์บัณฑิต สมัครเข้ารับราชการทหาร พอดีเกิดกรณีแมนฮัตตัน ในวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๔๙๔ คุณพี่ชาย ซึ่งรู้ระเบียบวินัยทหารเป็นอย่างดี ต้องนำผมไปรายงานตัวด่วนภายใน ๒๔ ชั่วโมง ที่กรมการสัตว์ทหารบก พญาไท ซึ่งทำให้ผมรอดตัวจากความผิดวินัยทหารได้

เมื่อเราทั้งสองเติบโต และแยกย้ายกันไปมีครอบครัวแล้ว ความผูกพันโดยใกล้ชิดก็ยังมิได้เสื่อมคลาย คงไปมาหาสู่โดยเฉพาะวันปีใหม่หรือวันสงกรานต์ ซึ่งทุกคนมักจะนำหลาน ๆ มากราบไหว้อวยพรอยู่เสมอ

คุณพี่ชาย ออกจากราชการแล้ว ก็ยังมีสุขภาพแข็งแรง จะเห็นได้ว่า ผู้ใหญ่ในอายุ ๗๐ กว่า ๆ ยังสามารถขับรถยนต์ส่วนตัวไปไหนมาไหนได้ตลอดเวลา แม้กระทั่งการเข้าโรงพยาบาลครั้งแรก ในการผ่าตัดต่อมลูกหมาก เมื่อหายแล้วคุณพี่ชาย ก็ยังแข็งแรงเป็นปกติ จนกระทั่งเมื่อปี ๒๕๑๘ สุขภาพของคุณพี่ชาย เริ่มทรุดโทรม ซึ่งทราบภายหลังว่า เป็นมะเร็งในปอดและลามไปถึงกระดูก ต้องฉายแสงที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ฯ อยู่ตลอดเวลา จนรู้สึกว่าจะเป็นอัมพาธบางส่วน ผมจึงได้มีโอกาสทดแทนพระคุณ โดยจัดหารถนั่ง–เข็น ๒ ล้อมาให้ เพื่อจะได้ช่วยการเคลื่อนไหว และดูเหมือนจะเป็นการนั่งครั้งแรกและครั้งสุดท้ายที่ผมและหลานสนั่นได้ช่วยกันอุ้มใส่รถแล้วเข็นออกมาภายนอกห้องได้รับอากาศบริสุทธิ์ หลังจากนั้น คุณพี่ชายต้องนอนตลอดเวลา จนกระทั่งต้องส่งโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ฯ อีก และทุกคนก็คิดว่าหมดหวังตามที่นายแพทย์หญิงภัทรพร บอกเอาไว้ ผมยังจำคำพูดของคุณพี่ชาย ที่หน้าเตียง ก่อนหน้าที่จะเสียไม่กี่วันถามถึงเรื่องตำแหน่งทางราชการทหารของผม ที่มีโอกาสจะเป็นนายพลได้หรือไม่ รู้สึกเป็นความภูมิใจของคุณพี่ชายที่ได้อุปการะเลี้ยงดูผม จนได้ดีในราชการ วันสุดท้ายที่อาการของคุณพี่ชายไม่ดีนัก ผมไปเยี่ยมตามปกติ ในวันนั้น ท่านพระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิคุณ ได้ไปเยี่ยมด้วย และได้บอกหนทางที่จะไปได้อย่างสงบ และพวกเราก็ยังคิดว่า คุณพี่ชายคงจะยังไม่ไปเร็วนัก ผมไปส่งท่านพระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิคุณ และคุณพี่หญิงที่บ้านพักด้วยความเศร้าสลดใจ รุ่งขึ้นเช้ามืด ผมรีบไปโรงพยาบาล และเมื่อมองป้ายชื่อหน้าห้องไม่มี ทันทีความรู้สึกที่มีอยู่ จนถึงกลั้นน้ำตาไว้ไม่ได้ ผมรีบขับรถผ่านมาทางห้องดับจิต เพื่อกราบเคารพและขอขมาในสิ่งล่วงเกินต่าง ๆ แต่เข้าไม่ได้ เพราะยังเช้าเกินไป

จึงได้ย้อนมาที่บ้าน จึงได้ทราบว่าคุณพี่ชายนั้นเพิ่งเสียไปไม่ถึงครึ่งชั่วโมงหลังจากที่ผม ท่านพระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิคุณและคุณพี่หญิงกลับบ้าน ผมช่วยคุณพี่หญิงค้นหาเครื่องแบบขาวชุดนายพลอากาศตรี ด้วยน้ำตานองหน้าตลอดเวลา ความรู้สึกที่สูญเสียผู้มีพระคุณ เปรียบเสมือนบิดานั้นไม่อาจประมาณได้ แม้กระทั่งขณะที่ผมเขียนคำไว้อาลัยนี้ก็เช่นกัน ผมเขียนไปน้ำตาก็ไหลไปจนลูกสาวแปลกใจ และก็เข้าใจ เมื่อผมเล่าถึงพระคุณของคุณพี่ชายในอดีตให้ฟัง

ความตายเป็นสิ่งที่ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ เมื่อถึงกำหนดก็ต้องเกิดขึ้นแก่ทุกคน แต่คุณความดีของคุณพี่ชายนั้น จะเห็นได้จากบรรดาญาติมิตรสหาย ตลอดจนผู้ที่เคารพ ที่มาตลอดวันสวด ๗ วัน จนกระทั่งบรรจุศพ ความเป็นที่รักและเคารพ ยังอยู่ในความทรงจำของพวกเราทุกคนตราบเท่าทุกวันนี้

ในโอกาสนี้ผม "ตาอ๊อด–ยายนา" ขอตั้งปณิธานว่า ขอกุศลผลบุญ ซึ่งคุณพี่ชายได้สร้างและประกอบคุณความดีไว้ในชั่วชีวิต จงส่งให้ดวงวิญญาณของคุณพี่ชาย ไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเถิด

พันเอกพะโยม เจตะสานนท์

นางสิริพร แก้วไพฑูรย์ (กาญจนา เจตะสานนท์)

พ่อ

ตั้งแต่เกิดมาและจำความได้ ลูกก็มีความรู้สึกว่าพ่อเป็นคนดุ มีระเบียบวินัยแบบทหาร พ่อเป็นคนไม่ค่อยพูด แต่พ่อก็เป็นคนใจดี และมีความห่วงใยลูกเสมอ พ่อจะต้องตรวจตราอยู่ทุกวัน ว่าใครอยู่บ้างไม่อยู่บ้าง กลับบ้านแล้วหรือยัง ดูแลเอาใจใส่ต่อทุกคนในบ้าน จนบางครั้งลูกรู้สึกรำคาญ ที่พ่อไม่เคยเห็นว่าลูก ๆ โตกันสักที ปกติพ่อเป็นคนแข็งแรง จนกระทั่งเมื่อปลายปี ๒๕๑๗ พ่อเริ่มป่วยราว ๆ ต้นเดือนธันวาคมแต่พ่อก็เริ่มไปตรวจร่างกายที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าในเดือน พฤศจิกายน หมอก็ลงมติไม่ได้ว่าพ่อเป็นโรคอะไรแน่ แต่บอกว่าพ่อมีลมในปอด ต้องเจาะเอาลมออก พ่อขับรถเองเพื่อไปฟังผลจากการเอกซ์เรย์ปรากฏว่าหมอจับตัวพ่อนอนโรงพยาบาลทันที โดยไม่บอกล่วงหน้าเลยเมื่อตอนต้นเดือน ธันวาคม พ่อต้องอยู่โรงพยาบาล ๗ วัน เพื่อดูดลมในปอดออก หมอบอกว่าอาการไม่ดี และเป็นมะเร็งที่ขั้วปอดข้างซ้าย พ่ออยากกลับบ้านทุกวันแต่อาการก็ไม่ดีขึ้น จนวันที่ ๗ หลังจากเข้ารับราชการรักษาที่โรงพยาบาล หมอเข้ามาถามว่าอยากกลับบ้านไหม พ่อดีใจมากลุกขึ้นนั่งทันที พอหมอถอดสายยางออกให้แล้วพ่อก็ชวนลูกกลับบ้านทันทีเหมือนกัน ลูกต้องบอกว่ายังกลับตอนนี้ไม่ได้ เพราะว่ายังไม่ได้ไปจ่ายเงินให้โรงพยาบาลเลยต้องรอบ่ายก่อน พ่อจึงนึกได้ว่า อ้อจริง กลับมาพักที่บ้านได้ ๑ อาทิตย์ หมอให้พ่อไปฉายแสงทุกวันจนครบตามกำหนด พ่อมีอาการดีขึ้นเรื่อยๆ จนสามารถขับรถเองได้อย่างเดิม พ่อไปศาล (เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง) ทุกครั้งที่นัด และทำทุกอย่างได้เอง ต่อมาพ่อเริ่มมีอาการปวดมากขึ้นที่แขนซ้ายและลามมาที่ต้นคอ และแขนขวา พ่อต้องทานยาแก้ปวดตลอดเวลา และกลับไปฉายแสงที่โรงพยาบาลอีกครั้งแต่อาการก็ไม่ดีขึ้น จนในที่สุดปวดทนไม่ไหวต้องฉีดยา แต่พ่อก็ยังเดินไปไหนมาไหนได้ ดูแลการซ่อมแซมบ้านเองตลอดเวลา เขียนแผนผังเอง สั่งงานเองทุกอย่าง จนกระทั่งเดือนพฤษภาคม ๒๕๑๘ ขาพ่อเริ่มไม่มีแรง แต่ตัวพ่อเองก็คิดว่ายังเดินไหว เลยทำให้หกล้มพับลงไป ตั้งแต่นั้นมาพ่อก็เดินไม่ได้อีกเลย ต้องนอนอยู่บนเตียงตลอดเวลา อาหารก็ทานไม่ค่อยได้ ลูกจึงต้องพาพ่อไปโรงพยาบาลอีกครั้ง ซึ่งก็เป็นความเต็มใจของพ่อ เพราะพ่ออยากจะไปรักษาขาให้เดินได้ พ่อเข้าโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าครั้งหลังนี้เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๑๘ หมอบอกว่า พ่อจะต้องนอนอยู่อย่างนี้อีก ๒–๓ เดือน ทางด้านการรักษาให้หายไม่ต้องพูดถึง ความรู้สึกของลูกก็ยังใจเย็น เพราะพ่อจะต้องอยู่ได้อีกราว ๓ เดือน

ลูกจึงไม่ได้ตระเตรียมตัวเลย แต่ปรากฏว่าพ่ออยู่ที่โรงพยาบาลได้เพียง ๕ วันเท่านั้น เช้าวันอังคารที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๑๘ ลูกไปทำงานตามปกติ พอ ๑๐.๐๐ น. น้าโทรศัพท์ไปบอกว่า พ่ออาการไม่ดี ให้ไปโรงพยาบาลด่วน ลูกรีบไปทันที แต่ปรากฏว่า พ่อพูดไม่ได้แล้ว หมอให้อ็อกซิเจนทางจมูก ถึงพ่อจะพูดไม่ได้ แต่พ่อก็ยังมีสติดี พ่อลืมตามองดูทุกคนที่มาเยี่ยมและจำได้ และพยายามยกมือ อยู่ตลอดเวลา พ่อนอนให้อ็อกซิเจน เช่นนี้ไปจนกระทั่งเวลา ๒๑.๔๒ น. พ่อก็สิ้นใจโดยสงบ พ่อเป็นคนใจแข็งและอดทนมาก ไม่เคยยอมแพ้ต่อโรคภัยไข้เจ็บเลย พ่อพยายามต่อสู้และเสาะแสวงหาหมอ เพื่อที่จะได้รักษาให้พ่อได้หายอยู่ตลอดเวลา แต่ในที่สุด พ่อก็ไม่สามารถจะเอาชนะมันได้

สุดท้ายนี้ ขอเดชะกุศลผลบุญ และกรรมดีทั้งหลาย ที่พ่อได้บำเพ็ญประพฤติปฏิบัติมา รวมทั้งที่ลูกได้ประกอบขึ้น ได้ประสบสุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ

จากลูก

ศรี เจริญยิ่ง

วีรเดช อิศรางกูร ณ อยุธยา

คำอนุโมทนา

ทหราปิ จ เย วุฑฺฒา เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา
อฑฺฒา เจว ทลิทฺทา จ สพฺเพ มจฺจุปรายนา ฯ

ทั้งคนหนุ่ม ทั้งคนแก่ ทั้งคนโง่ ทั้งคนฉลาด ทั้งคนรวย ทั้งคนจน ล้วนมีความตายเป็นที่ไปในเบื้องหน้าด้วยกันทั้งสิ้น อุปมาเหมือนกันกับหม้อดินทุกชนิด ใบใหญ่ก็ตาม ใบเล็กก็ตาม เผาสุกก็ตาม ล้วนมีความแตกเป็นที่สุด ฉันใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็ฉันนั้น เพราะฉะนั้น ควรรีบทำความเพียรเสียในวันนี้ เพราะใครเล่าจะรู้ได้ว่า ความตายจะมาถึงเราในวันพรุ่งนี้ ฯ

เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๘ คุณหญิงอิศรางกูรเสนีย์ ได้มาติดต่อขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่อง "วิธีสมาทานกรรมฐาน และเรื่องพระไตรลักษณ์" แจกเป็นธรรมวิทยาทาน ในงานพระราชทานเพลิงศพของสามี คือคุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๑๘ ข้าพเจ้ามีความยินดีและเป็นสุขใจยิ่ง ที่ได้มีส่วนให้ธรรมเป็นทานร่วมกับท่านเจ้าภาพ จึงอนุญาตให้พิมพ์แจกได้ตามความประสงค์ พร้อมทั้งขออนุโมทนาสาธุการต่อมหากุศลเจตนาอันดีงามของท่านเจ้าภาพมา ณ ที่นี้

ด้วยอำนาจแห่งบุญกุศลที่สำเร็จจากการให้ธรรมเป็นทานนี้ ขอจงเป็นตบะเดชะ เป็นพลวปัจจัยอันแก่กล้าปกป้องรักษาท่านเจ้าภาพ ให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์โศกโรคภัยอุปสรรคอันตรายทั้งปวง และขอกุศลผลบุญนี้ จงเป็นหิตานุหิตประโยชน์อำนวยผลให้คุณหลวงอิศรางกูรเสนีย์ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้นได้ทราบ และได้อนุโมทนา ขอให้คุณหลวงจงได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ ด้วย เทอญ.

ขออนุโมทนา

(พระเทพสิทธิมุนี)
พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ
เจ้าคณะภาค ๑๐

สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ
วัดมหาธาตุ คณะ ๕ กรุงเทพมหานคร
๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๘

สารบาญ

หน้า

"ลืมพ่อ"

โดย พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ผู้พิพากษาสมทบ

เมื่อระหว่างวันที่ ๒๒–๒๖ กันยายน ๒๕๑๒ คือเกือบ ๖ ปีมาแล้วศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ได้จัดให้มีการสัมมนางานของศาลคดีเด็กและ เยาวชนครั้งที่ ๑ ขึ้นในกรุงเทพมหานคร ณ สโมสรกองทัพบก สี่เสาเทเวศร์ กรุงเทพมหานคร เพื่อตรวจสอบผลงานหาทางปรับปรุงส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ให้ดีขึ้น หาความรู้และแนวทางใหม่ ๆ จากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ มายึดถือปฏิบัติ

ในการนี้ ได้มีการออกหนังสือ เอกสาร ประกอบการสัมมนาหลายเล่มหลายฉบับ หนึ่งในจำนวนเอกสารเหล่านั้นได้แก่ "นานาทรรศนะ" อยู่ด้วย ปรากฏว่า พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ผู้พิพากษาสมทบ ได้เขียนเรื่อง "ลืมพ่อ" ไว้ ๑ เรื่องในจำนวนหลาย ๆ เรื่องของบทความเรื่อง ประสบการณ์ในการทำหน้าที่ผู้พิพากษาสมทบ

เจ้าภาพในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้วายชนม์ โดยคำแนะนำและอนุญาตจากท่านอธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง เห็นว่าเป็นผลงานชิ้นหนึ่งของท่านผู้วายชนม์ทำไว้ หากได้นำมาลง ณ โอกาสนี้ก็จักเป็นประโยชน์ ขอความดีของเรื่องนี้จงเป็นกุศลผลบุญอุทิศแด่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว หากมีขาดตกบกพร่องแม้เพียงเล็กน้อย เจ้าภาพขอน้อมรับไว้เสียเอง

ขอเชิญท่านที่สนใจพิจารณาเรื่องที่ท่านผู้วายชนม์เขียนจากประสบการณ์ของท่านดังต่อไปนี้

เรื่อง ลืมพ่อ

เมื่อประมาณ ๔–๕ ปีมาแล้ว ข้าพเจ้าได้ประสบเรื่องของเด็กคนหนึ่งขณะที่ข้าพเจ้าทำหน้าที่ผู้พิพากษาสมทบ ร่วมพิจารณาคดีกับผู้พิพากษาประจำ รู้สึกว่าเป็นเรื่องค่อนข้างแปลกจึงเห็นควรเล่าสู่กันฟังดังต่อไปนี้

คดีเรื่องนั้น ปรากฏตามคำฟ้องว่า นายรัก (ชื่อสมมติ) อายุ ๑๖ ปีเศษบิดาชื่อนายโล่ห์ (ชื่อสมมติ) มารดาชื่อนางรอ (ชื่อสมมติ) มีภูมิลำเนาอยู่ที่ไหนจำไม่ได้จำได้แต่ว่าอยู่ต่างจังหวัด เป็นจำเลย โดยพนักงานอัยการกล่าวหาตามฟ้องว่า นายรักจำเลยในคดีนี้ได้กระทำผิดกฎหมายอาญา โดยจำเลยได้ลักทรัพย์ของผู้มีชื่อคนหนึ่งไปเป็นจำนวนเงิน ๑๕๐ บาท ขอให้ศาลพิพากษาลงโทษจำเลย คดีนี้จำเลยให้การรับสารภาพว่าได้ทำการลักทรัพย์ของผู้เสียหายไปจริงตามฟ้องของโจทก์ทุกประการ ทั้งในชั้นสอบสวนของฝ่ายตำรวจซึ่งเป็นพนักงานสอบสวน และรับสารภาพต่อพนักงานคุมประพฤติของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลางด้วย รวมทั้งสารภาพในการสอบถามของศาลอีกโดยตลอด ศาลพิจารณาเห็นว่าจำเลยยอมรับสารภาพ และการตั้งที่ปรึกษากฎหมายก็ไม่จำเป็นแก่คดีนี้ ศาลจึงนัดดำเนินคดีต่อไปโดยเด็กไม่มีที่ปรึกษากฎหมาย

ศาลทราบจากการสืบเสาะของพนักงานคุมประพฤติว่าเดิมจำเลยอยู่กับบิดามารดาที่บ้านภูมิลำเนาของจำเลยตามปกติ ได้รับการศึกษาดูเหมือนจะยังไม่จบชั้น ป. ๗ อยู่ ๆ จำเลยก็หายไปจากบ้านโดยบิดามารดาไม่ทราบว่าหายไปไหน ทั้งไม่ทราบเหตุผลด้วย ฉะนั้น การติดตามของบิดามารดาจึงทำไม่ได้จนกระทั่งเกิดคดีเรื่องนี้ขึ้น ศาลจึงแจ้งให้บิดามารดาทราบและนัดให้มาฟังการพิจารณาของศาลด้วย

จากผลการสืบเสาะของพนักงานคุมประพฤติปรากฏว่า จำเลยได้หนีออกจากบ้านมาเป็นเวลาปีกว่าแล้ว โดยจำเลยได้เดินทางมากรุงเทพ ฯ เพื่อหางานทำ ในตอนต้น ๆ ประมาณ ๒ เดือนจำเลยได้เที่ยวรับจ้างทำงานอยู่หลายแห่ง แต่ก็ไม่เป็นหลักแหล่งที่แน่นอนแต่ประการใด ในที่สุดจึงได้รู้จักกับชายผู้หนึ่ง (พวกกะเทย) และเกิดชอบพอสนิทสนมกันขึ้น ในระยะต่อมากะเทยผู้นั้นได้ชักชวนจำเลยให้ไปอยู่ด้วย ซึ่งจำเลยก็ตกลงไปอยู่กับกะเทยผู้นั้นตลอดมาจนเกิดคดีนี้ขึ้น ส่วนสาเหตุแห่งการกระทำผิดของจำเลยนั้นปรากฏว่า จำเลยและกะเทยผู้นั้นมีความสนิทสนมรักใคร่กันมากถึงขนาดกินด้วยกันนอนด้วยกัน อาจถึงขั้นชู้ชายกันทีเดียว เมื่อมีผู้ชายอื่นคือผู้เสียหายมาติดต่อสนิทสนมกับกะเทยที่ตนรักก็บังเกิดความไม่พอใจ เมื่อทำอะไรเขาไม่ได้ก็เลยขโมยเงินของผู้เสียหายไปซึ่งสันนิษฐานได้ว่า การกระทำของจำเลยไม่ได้กระทำไปเพราะมีนิสัยเป็นผู้ร้าย แต่กระทำไปเพราะความโกรธความไม่พอใจและความหึงหวง เพราะปรากฏว่าจำเลยมีฐานะดี โดยได้รับความ

อนุเคราะห์จากนายกะเทยผู้นั้นอยู่แล้ว ในเรื่องความประพฤติของจำเลยตามที่สืบเสาะมาได้ ปรากฏว่าจำเลยเป็นผู้มีความประพฤติค่อนข้างเรียบร้อย ไม่ปรากฏว่าได้เคยกระทำผิดกฎหมายมาก่อน ไม่เป็นคนเกะกะเกเร ไม่เป็นนักเลงหัวไม้หรือนักเลงการพนัน ไม่ดื่มสุรายาเมา หรือเสพยาเสพติดให้โทษแต่อย่างใด แต่มีข้อเสียหายที่มีนิสัยดื้อรั้นในบางครั้ง ทำอะไรมักจะเอาแต่ใจตัวเองเป็นใหญ่ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับจำเลยก็ไม่เคยปรากฏมีเหตุการณ์ร้ายแรงอะไรมาก่อนเลย

ก่อนถึงวันนัดพิจารณาคดีของศาล ข้าพเจ้ารู้สึกว่าควรจะได้พูดถึงรูปร่างลักษณะของจำเลยให้ท่านผู้อ่านได้ทราบไว้ด้วย นายรักมีรูปร่างหน้าตาสมส่วน ผิวเนื้อสองสีค่อนข้างขาว หน้าตาผิวพรรณสะอาดหมดจด ถ้าพูดตามศัพท์ชาวบ้านก็คงได้แก่คำว่า "รูปหล่อ" การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย กิริยาวาจาก็ดูเหมือนกับเด็กชาวกรุงดี ๆ นี่เอง รวมความว่าไม่มีอะไรแสดงให้ทราบว่าเป็นเด็กชาวชนบทเลย

เมื่อถึงวันนัดพิจารณาคดีของศาล และเมื่อทุกฝ่ายพร้อมแล้ว ผู้พิพากษาและผู้พิพากษาสมทบพร้อมคณะออกนั่งพิจารณาคดี คู่กรณีในคดีเรื่องนี้มีอัยการโจทก์ นายรักจำเลย และนายโล่ห์บิดาจำเลยก็มาศาลด้วย ส่วนมารดาไม่ได้มา ศาลเริ่มพิจารณาคดีโดยเรียกจำเลยมายืนอยู่หน้าบัลลังก์ ศาลอ่านคำฟ้องของโจทก์ให้จำเลยฟัง เสร็จแล้วถามจำเลยว่า จะให้การอย่างไร จำเลยให้การรับสารภาพฐานลักทรัพย์ของผู้เสียหายไปจริงตามฟ้องทุกประการ จึงเป็นอันฟังได้ว่า จำเลยได้กระทำการอันกฎหมายบัญญัติว่า เป็นความผิดฐานลักทรัพย์จริงฉะนั้น จึงถึงปัญหาต่อไปว่า ศาลจะต้องใช้ดุลพินิจพิจารณาว่า ควรจะใช้บทลงโทษหรือวิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนแก่จำเลยอย่างใดจึงจะเป็นการเหมาะสมกับจำเลยคนนี้ ผู้ซึ่งได้ประพฤติปฏิบัติผิดพลาดจนกลายเป็นผู้ทำผิดกฎหมายขึ้น ทั้งนี้ในความมุ่งหมายให้จำเลยรู้สึกตนว่า ได้กระทำความชั่วมาแล้ว และสำนึกผิดกลับตนเป็นพลเมืองดีของชาติสืบต่อไปได้

ศาลได้สอบถามความประสงค์ของนายโล่ห์บิดาจำเลยซึ่งได้รับคำตอบพอสรุปได้ว่า ตนยังมีความรักและห่วงใยจำเลยอยู่เสมอ จึงมีความประสงค์ที่จะขอรับตัวจำเลยกลับไปปกครองเลี้ยงดูสืบต่อไป โดยจะพยายามอบรมสั่งสอนจำเลยให้ประพฤติปฏิบัติแต่ในทางที่ดีถ้าศาลกรุณามอบตัว

จำเลยให้ไป ตนจะหางานให้จำเลยทำเป็นกิจจะลักษณะ และจะควบคุมดูแลไม่ให้กระทำผิดกฎหมายขึ้นอีกไม่ว่าในกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น

ศาลได้สอบถามจำเลยว่า ตามที่บิดาของจำเลยชี้แจงและรับรองต่อศาลมานี้ จำเลยจะปฏิบัติตามได้หรือไม่ จำเลยปฏิเสธโดยจะไม่ยอมกลับไปบ้านอีก ศาลถามถึงเหตุผลว่าเพราะอะไรจึงไม่ยอมกลับบ้าน จำเลยนิ่งอ้ำอึ้งและไม่ยอมตอบ

ศาลจึงชี้แจงให้จำเลยฟังว่า ศาลนี้เป็นศาลสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีที่เด็กและเยาวชนอายุยังไม่ถึง ๑๘ ปีบริบูรณ์กระทำการอันกฎหมายบัญญัติว่า เป็นความผิด เมื่อปรากฏว่าเด็กและเยาวชนได้กระทำผิดไปแล้วจะด้วยเหตุใดก็ตาม ศาลนี้ไม่มีความประสงค์จะลงโทษเพื่อทดแทนความผิดแบบศาลผู้ใหญ่ แต่ศาลจะใช้ดุลพินิจพิจารณาหาทางแก้ไขเพื่อให้เด็กและเยาวชนรู้สึกตัวว่าตนได้กระทำผิดพลาดมาแล้วและให้มีความสำนึกผิดกลับตัวเป็นคนดีสมที่จะเป็นพลเมืองดีของชาติสืบต่อไป ถ้าศาลเห็นว่าเด็กและเยาวชนคนใดยังไม่สมควรที่จะปล่อยออกไปอยู่ภายนอกเพราะเกรงว่าจะไปกระทำความผิดซ้ำขึ้นอีกหรือเป็นผู้ขาดบิดามารดาผู้ปกครองที่จะควบคุมดูแลหรือมีแต่ไม่มีความสามารถจะปกครองดูแลได้ หรือเด็กมีนิสัยสันดานเสียหายมากยากที่จะควบคุมแก้ไขเป็นต้นศาลก็ต้องควบคุมตัวไว้เพื่อให้รับการฝึกอบรมในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กเสียก่อนรวมทั้งให้เรียนหนังสือและฝึกวิชาชีพต่างๆ เช่น สอนหนังสือให้แก่เด็กที่ยังเรียนไม่จบชั้น ป. ๔ และฝึกอบรมวิชาชีพบางอย่าง เช่น ช่างตัดผมช่างตัดเย็บเสื้อผ้า ช่างพิมพ์ และวิชาการเกษตรเป็นต้น เพื่อให้เด็กใช้เป็นพื้นความรู้สำหรับประกอบอาชีพต่อไป สำหรับเธอก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือเธอได้กระทำการอันกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด ซึ่งถ้าเธอเป็นผู้ใหญ่หรืออายุ ๑๘ บริบูรณ์ขึ้นไปแล้วเธอจะต้องถูกส่งตัวไปขึ้นศาลผู้ใหญ่และถูกลงโทษจำคุกตามกฎหมายอาญาแต่นี่เธอยังเป็นเยาวชนอยู่ ศาลจึงต้องใช้ดุลพินิจและวิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนดังกล่าวมาแล้ว กล่าวคือศาลจะไม่ยอมปล่อยเธอออกไปอยู่อย่างอิสระปราศจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองดูแลรับผิดชอบในตัวเธอ ทั้งนี้เพราะศาลไม่เชื่อว่าเธอจะประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีได้ ฉะนั้นหากเธอไม่ยอมที่จะกลับไปอยู่กับบิดาดังนี้ศาลก็ไม่อาจจะปล่อยเธอไปอยู่อย่างอิสระ เช่นที่เคยมาได้ และจะต้องเอาตัวเธอไว้ฝึกอบรมที่สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลางสักระยะหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นเวลาสัก ๑ ปี เธอจะเอาอย่างไหนคือจะรับการฝึกอบรมหรือจะยอม

ไปอยู่กับบิดาของเธอ ซึ่งท่านก็ยืนยันต่อศาลแล้วว่ายินดีและเต็มใจที่จะควบคุมดูแลอบรมสั่งสอนและหางานให้เธอทำ เพราะยังรักและสงสารเธออยู่จำเลยตอบยืนยันต่อศาลว่าจะไม่กลับไปอยู่กับบิดาของตน แม้ว่าจะถูกส่งเข้าฝึกอบรมก็ยอมทั้งไม่ยอมให้เหตุผลดังเช่นครั้งก่อน

เมื่อการณ์ปรากฏเป็นการผิดหวังของศาลเช่นนี้ ศาลจึงต้องทำการอบรมสั่งสอนเรื่องพระคุณของบิดามารดาที่มีต่อบุตรให้จำเลยฟัง ข้อความของการอบรมสั่งสอน ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวไว้ในที่นี้ เพราะท่านผู้อ่านคงจะเข้าใจดีอยู่แล้วเมื่อการอบรมจบลงแล้วจำเลยรับว่าเข้าใจดีและสังเกตว่าจำเลยมีทีท่าอ่อนลงไปบ้าง ก่อนที่ศาลจะถามความตกลงใจของจำเลยเป็นครั้งสุดท้ายศาลได้สนทนาสอบถามจำเลยเพิ่มเติม ดังปรากฏคำตอบของจำเลยดังต่อไปนี้

บิดาของจำเลยชื่อนายโล่ห์ คือคนที่ยืนอยู่ข้างหลังจำเลยนี้ใช่แล้ว มารดาชื่อนางรอ วันนี้ไม่ได้มาศาล และเข้าใจว่าคงรอพบจำเลยอยู่ที่บ้าน นายโล่ห์และนางรอเป็นบิดามารดาบังเกิดเกล้าไม่ใช่บิดามารดาเลี้ยงหรือบิดามารดาบุญธรรม จำเลยได้รับความอุปการะเลี้ยงดูจากบิดามารดาตลอดมาแต่น้อยคุ้มใหญ่โดยไม่ได้แยกไปอยู่กับพี่น้องหรือบุคคลอื่นเลย ครั้นเมื่อถึงวัยการศึกษาบิดามารดาก็จัดให้ได้รับการศึกษาตลอดมา การออกจากโรงเรียนออกโดยความสมัครใจของจำเลยเองบิดามารดาไม่ได้บังคับให้ออก จำเลยรู้สึกตัวกลับใจและสารภาพว่าได้หลงผิดไปแล้ว ต่อไปจะไม่ประพฤติปฏิบัติเช่นนี้อีกและรู้สึกเสียใจที่ได้กระทำมาแล้ว จนเป็นเหตุให้บิดามารดาต้องเดือดร้อนใจในที่สุดยอมรับว่าจำเลยจะกลับไปอยู่กับบิดามารดาตามเดิม จำเลยได้ไปกราบขอขมาโทษที่เท้าของบิดาตามคำแนะนำของศาลสังเกตว่าบิดามีความปลื้มปีติตื้นตันใจเป็นอันมาก

คดีนี้ศาลพิพากษาว่าจำเลยมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา ฐานลักทรัพย์ศาลได้พิเคราะห์ประวัติความประพฤติ และความรู้สึกผิดชอบของจำเลย ซึ่งปรากฏตามการสืบเสาะของพนักงานคุมประพฤติดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น เห็นว่าจำเลยไม่เคยกระทำความผิดมาก่อนจำเลยได้แสดงให้เห็นว่ามีความสำนึกตัวขึ้นดีแล้ว คดีมีความเสียหายเล็กน้อยทั้งปรากฏว่าการกระทำของจำเลยยังไม่มีนิสัยเป็นผู้ร้าย ประกอบกับบิดาของจำเลยได้รับรองที่จะปกครองเลี้ยงดูจำเลยด้วยความเอาใจใส่ต่อไป จึงเห็นควรให้โอกาสจำเลยโดยไม่ต้องเอาตัวไว้ฝึกอบรม โดยให้รอการกำหนดโทษจำเลยไว้มีกำหนด ๑ ปี กับให้วางเงื่อนไขคุมประพฤติจำเลยไว้ด้วย ให้จำเลยกลับไปอยู่ในความปกครองของบิดามารดา ห้ามละทิ้งบ้านไปอยู่อย่างอิสระและให้จำเลยประกอบกิจการงานให้เป็นกิจจะลักษณะ แล้วมอบตัวให้บิดาจำเลยรับตัวไป

คดีถึงที่สุดแล้ว เรื่องการลืมพ่อก็ถึงที่สุดด้วย.

บ้านเลขที่ ๑๐๒๕ ถนนพหลโยธิน กรุงเทพ ฯ

สิงหาคม ๒๕๑๘

นมัสการมายัง ท่านอาจารย์กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกขุ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พลอากาศตรี หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ดิฉันมีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือที่ระลึกแจกในงานนี้ จึงใคร่ขอความกรุณาจากท่านอาจารย์ ขออนุญาติพิมพ์หนังสือเรื่อง "กรรมเวร" และเรื่อง "ตายแล้วไปไหน" เพื่อเป็นธรรมทานอุทิศบุญกุศลแด่ พล.อ.ต. หลวงอิศรางกูรเสนีย์ ผู้วายชนม์

จึงนมัสการมาขอความกรุณาจากท่านอาจารย์ และใคร่ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ด้วย.

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพ

นางอิศรางกูรเสนีย์

(นางจินดา อิศรางกูรเสนีย์)

กรรมเวร

โดย

กิตฺติวุฑโฒ ภิกขุ

กรรมเวร

กรรมลิขิต............

วิถีชีวิตของคนเราที่เป็นไปในโลกปัจจุบันนี้ย่อมจะมีปัญหาให้ขบคิดกันอยู่เสมอมาทุกยุคทุกสมัย สมัยใดมีผู้รู้แจ้งเห็นจริงในวิถีชีวิตเกิดขึ้น ก็เป็นเหตุให้ชาวโลกดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องได้ การอุบัติเกิดขึ้นของท่านผู้รู้เหล่านี้ จึงเสมือนหนึ่งดวงประทีปที่ลุกโชติช่วงขึ้นในความมืดมนอนธการ ท่านทั้งหลายย่อมทราบกันดีอยู่แล้วว่า ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติขึ้นมาในโลกนั้น ชาวโลกได้พากันดิ้นรนแสวงหาทางที่จะนำชีวิตไปสู่ความพ้นทุกข์กันแล้ว แต่การแสวงหาทางพ้นทุกข์ในสมัยก่อนพุทธกาลนั้น ต่างก็พากันปฏิบัติไปตามความเห็นของตนว่าถูกต้องแล้ว ไม่มีกฎเกณฑ์อะไรแน่นอนเท่าใดนัก เจ้าลัทธิทั้งหลายในสมัยนั้นจึงเกิดขึ้นมากมายหลายสำนัก ต่างก็ให้หลักการอันเป็นความเห็นแก่ชาวโลก

บางลัทธิสอนว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกนี้ เมื่อแตกดับไปแล้วก็สูญสิ้นไปเลย ไม่มีการเกิดอีก เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องไปสร้างกรรมดีให้เสียเวลา เพราะผลแห่งกรรมดีก็ไม่มี การบำเพ็ญทานรักษาศีลเจริญภาวนาไม่มีประโยชน์อะไร ฉะนั้นชีวิตของเราที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ จึงควรแสวงหาความสุขใส่ตัวให้เต็มที่ ใครจะเดือดร้อนก็ช่างไม่สนใจเพราะเกิดมาแล้วชาติเดียวเท่านั้น ตายไปแล้วก็สูญเลยไม่เกิดอีก นรกสวรรค์ไม่มี เป็นเรื่องเท็จทั้งนั้น คนที่เชื่อในลัทธิเหล่านี้ก็หมดความเกรงกลัวต่อบาป หมดความละอายต่อการกระทำกรรมชั่วของตน

บางลัทธิสอนว่า การกระทำกรรมดีกรรมชั่ว ไม่เป็นกุศลอกุศล ทำก็สักแต่ว่าทำเท่านั้น

บางลัทธิสอนว่า คนเราจะดีจะชั่วก็เป็นไปเอง จิตจะบริสุทธิ์ได้ก็บริสุทธิ์เอง ไม่จำเป็นจะต้องไปคอยนั่งปฏิบัติให้เสียเวลา การไปนั่งภาวนาแคะเขี่ยเอากิเลสออกจากจิตนั้นก็ไม่มีประโยชน์ เพราะจิตจะบริสุทธิ์ได้ก็เป็นไปเอง ไม่ต้องไปชำระจิตให้เสียเวลา

บางลัทธิสอนว่า คนเราเกิดมาจะดีหรือชั่วก็ตามเป็นไปเองทั้งนั้นไม่มีใครจัดแจงให้ จะดีก็ดีเอง จะชั่วก็ชั่วเอง ไม่จำเป็นต้องไปมุ่งหน้าสร้างกรรมดีให้เสียเวลา

บางลัทธิสอนว่า คนเราจะดีหรือชั่วนั้น อยู่ที่อิทธิพลของดวงชะตาแล้วแต่ดวงดาวที่โคจรไปมาในจักรราศี ถ้าดวงดาวโคจรเข้าสู่ราศีที่ดีก็ดีเอง ถ้าโคจรเข้าสู่ราศีที่ไม่ดีแล้ว ถึงจะกระทำกรรมดีก็ไม่สามารถประสบผลดีได้ ถ้าดวงดาวโคจรเข้าสู่ราศีที่ดีแล้ว ถ้าจะกระทำกรรมชั่วก็ไม่เป็นไร ดวงช่วยไว้ได้ดังนี้เป็นต้น

บางลัทธิสอนว่า ชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งมวลพระพรหมสร้างมาทั้งนั้น คนเราดีหรือไม่ดีจึงขึ้นอยู่กับพระพรหม แล้วแต่ท่านจะลิขิตชีวิตให้เป็นไปตามพรหมลิขิต หรือพระเจ้าเป็นผู้ลิขิต ฉะนั้นเมื่อคนเราประสบต่อความทุกข์ความเสื่อม ก็ต้องก้มหน้าเดินไปบนเส้นทางชีวิตที่เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานนั้น ต้องก้มหน้ายอมรับเอาความเสื่อมนั้นด้วยความภักดี ไม่คิดแก้ไขให้เป็นอื่นได้

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางลัทธิทั้งหลายเหล่านั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้อริยสัจจธรรม พระองค์เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้ทรงแจกจำแนกเปิดเผยแสดงธรรมทุกอย่าง โดยชนิดอันมีกุศลเป็นต้น โดยประเภทอันมี ขันธ์ ธาตุ อายตนะ เป็นต้น

พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้ชาวโลกทั้งหลายได้ทราบถึงกฎแห่งความเป็นจริงของชีวิตว่า หามีผู้ใดสร้างไม่ แต่กระบวนการของชีวิตเป็นไปตามกฎของกรรมที่เรียกว่า **กรรมลิขิต** สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้รับการขนานพระนามว่า "**เป็นกรรมวาที**" เพราะพระพุทธองค์มีปกติสอนถึงเรื่องกรรม ทุก ๆ ชีวิตจึงมีอิสระในการกระทำ ในการลิขิตชีวิตตนเองได้ กฎของกรรมจึงเป็นกฎที่ลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจอย่างยิ่ง จึงเป็นของธรรมดาเหลือเกิน ที่คนเราในยุคที่กำลังเจริญก้าวหน้าในด้านวัตถุ จะไม่คิดปฏิเสธกฎแห่งกรรมขึ้นว่า "**ทำดีก็ไม่เห็นว่าจะได้ดีที่ตรงไหน ทำชั่วก็ไม่เห็นว่าจะได้รับผลชั่วที่ตรงไหน**" แล้วเราจะมุ่งมั่นต่อการกระทำกรรมดีกันไปทำไม? นี้แหละเป็นเหตุประการหนึ่งในหลาย ๆ เหตุ ที่ชวนให้เห็นผิดไปว่า **ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว** ทั้งนี้ก็เพราะไม่เข้าใจในกฎของกรรมนั่นเอง

เพราะตามธรรมชาติของจิต ย่อมมีการใฝ่ต่ำเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ท่านอุปมาเหมือนน้ำกระแสน้ำนั้นย่อมไหลไปสู่ที่ต่ำ ที่ใดเป็นที่ลุ่ม น้ำก็จะไหลไปขังกันอยู่ในที่นั้น จิตใจของคนเราส่วนมากก็เช่นกันคิดแต่จะกระทำกรรมชั่วอยู่เนืองนิจแล้ว เมื่อประจวบกับเหตุหรือปัจจัยเข้าก็กระทำ

กรรมชั่วได้ทันที ส่วนการกระทำกรรมดีนั้นเป็นของยากอย่างยิ่ง เหมือนกับการทดน้ำอันมีธรรมชาติไหลไปสู่ที่ต่ำให้ไหลสูงขึ้น หรือเหมือนการพายเรือทวนกระแสน้ำ ย่อมจะต้องอาศัยความพยายามมาก อาศัยกำลังมาก จึงจะสามารถนำเรือแหวกทวนกระแสน้ำอันเชี่ยวกรากนั้นได้สำเร็จ

ท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า ปัจจุบันนี้มีเหตุปัจจัยที่ยั่วเย้าให้เราคิดกระทำกรรมชั่วมากมายแค่ไหน คนเราส่วนมากจึงตกเป็นทาสของความชั่วร้ายมากขึ้น ความละอายต่อบาป ความเกรงกลัวต่อบาป ความเมตตากรุณากันก็เสื่อมไปตามลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้ อะไรเล่าที่จะเป็นหลักประกันความสุขสงบได้ เป็นหลักประกันความกลัวไม่ให้เกิดขึ้นได้ ไม่มีเลย โลกเราจะตกอยู่ในฐานะเช่นใด ผลสุดท้ายโลกของเราก็จะตกอยู่ในฐานะที่เป็นศัตรูต่อกันตลอดไป เพราะการกระทำกรรมชั่วเป็นเหตุ

ฉะนั้นเรื่องการศึกษาถึงกฎแห่งกรรม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นเครื่องให้ความสว่างในทางจิตใจแก่คนเราทุกคน ความฉลาดในกฎแห่งกรรมนี้แหละที่จะทำให้คนเราทุกคนละเว้นจากกรรมชั่ว หันมาประพฤติกรรมดี ไม่ใช่แข่งกันกระทำกรรมชั่ว

กรรมคืออะไร ?

เรื่องของกรรมคืออะไร ? เป็นหลักที่จะต้องศึกษาในเบื้องต้นนี้เสียก่อน เพราะคนเราส่วนมากยังเข้าใจถึงเรื่องของกรรมไปในทางที่ผิด คือยังเข้าใจว่าเป็นเรื่องของความไม่ดีไปเสียทั้งหมด ถึงคราวเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนขึ้นมามักจะบ่นกันว่า **เป็นกรรมของเรา** เห็นใครเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนก็บ่นว่า **เป็นกรรมของเขา** ครั้นถึงคราวที่เราเกิดความสุขสำราญกันขึ้นก็บ่นว่า **เป็นบุญของเรา** เห็นคนอื่นมีความสุขก็บ่นว่า **เป็นบุญของเขา** เลยชวนให้เข้าใจไปว่ากรรมเป็นเรื่องของความไม่ดี บุญเป็นเรื่องของความดี บางทีก็เติมเวรไปด้วย เป็นเวรกรรมหรือกรรมเวรกลับกันไปกลับกันมาอยู่อย่างนี้

คำว่า **"กรรม"** แปลตามศัพท์ว่า การกระทำวิเคราะห์ศัพท์ว่า **"กรณํ กมฺมํ"** แปลว่า การกระทำคือ กรรมตามศัพท์แสดงให้เห็นว่า การกระทำนั้นแหละเป็นตัวกรรม โดยที่ท่านไม่ได้จำกัดลงไปเลยว่าเป็นการกระทำดีหรือกระทำชั่วกรรมจึงเป็นคำกลางๆ จะว่าเป็นเรื่องของความดีก็ไม่ได้ จะว่าเป็นเรื่องของความชั่วก็ไม่ได้

การกระทำที่ปรากฏออกมาได้ ก็ต้องอาศัยเจตนาที่เกิดขึ้นภายในจิตเป็นเหตุ พระพุทธองค์ จึงตรัสต่อไปอีกว่า

"เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ นทามิ เจตยิตฺวา กมฺมํ กโรติ กาเยน วาจาย มนสา"

แปลว่าดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า เจตนาคือตัว กรรม สัตว์ที่กระทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ก็ดีย่อมมีการปรุงแต่งคือคิดนึกก่อนแล้วจึงทำ ดังนี้

เจตนานั้นเป็นเจตสิกประเภทสัพพจิตตสาธารณะเจตสิก ย่อมเกิดขึ้นได้ภายในจิตทุกดวงในทางปรมัตถ์นั้นท่านแสดงว่า เมื่อเจตนาเกิดขึ้นภายในจิตที่เป็นอกุศล ก็เรียกว่า **อกุศลกรรม** ถ้าเจตนาเกิดขึ้นภายในจิตที่เป็นกุศล ก็เรียกว่า กุศลกรรม เมื่อเจตนาเกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมเป็นเหตุในเกิดการกระทำขึ้น การกระทำของคนเราก็มีเพียงสามทางเท่านั้น คือกระทำทางกาย ก็เรียกว่า **กายกรรม** กระทำทางวาจา ก็เรียกว่า **วจีกรรม** กระทำทางใจก็เรียกว่า **มโนกรรม**

ตามที่แสดงมานี้ชี้ให้เห็นแล้วว่า กรรมเป็นแต่เพียงเหตุเท่านั้น แต่เหตุเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมมีผล เรื่องของกรรมจึงเป็นเรื่องของเหตุผล เรื่องของกรรมจึงเป็นวิทยาศาสตร์ด้วย เพราะแสดงถึงเหตุกับผล เหตุเช่นใด ผลก็เช่นนั้น ดังบาลีพระพุทธวจนะว่า

"ยาทิสํ วปเต พีชํ ตาทิสํ ลภเต ผลํ กลฺยาณการี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ"

แปลว่า บุคคลที่หว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

กฎแห่งกรรมที่พระพุทธองค์ตรัสนี้ เป็นกฎสากลสาธารณะแก่สรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าที่มีอยู่ในวัฏฏจักรนี้เรื่องของกรรมนี้จึงมิได้จำกัดแต่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้นทั่วไป แก่สรรพสัตว์โดยไม่มีจำกัด ไม่ว่าท่านจะนับถือศาสนาอะไรก็ตาม เมื่อท่านกระทำกรรมดีแล้ว ท่านย่อมจะต้องได้รับผลดีทั้งนั้น และตรงกันข้ามถ้าท่านกระทำกรรมชั่วแล้ว ไม่ว่าท่านจะนับถือศาสนาอะไรก็ตาม ท่านจะต้องได้รับผลแห่งการกระทำกรรมชั่วนั้นแน่นอนเช่นกัน ข้าพเจ้ายังชอบข้อเขียนของท่านสาธุชนชาวต่างประเทศผู้หนึ่ง คือ "ดร. ดับบลิว. วาย. อีแวนส์ เวนซ์" ท่านผู้นี้กล่าวถึงเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนานี้ไว้ว่า

"พระพุทธศาสนาไม่เหมือนศาสนาเสมิติกทั้งสามคือ ศาสนายิว ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม พระพุทธศาสนาสอนว่า ความทุกข์ในโลกนั้นเป็น **"กัมมิกะ"** คือเป็นผลของกรรมหรือการกระทำโดยตรงเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์เอง ไม่ใช่โดยการแทรกแซงของพระผู้เป็นเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง"

ท่านผู้นี้เป็นผู้เข้าใจในกฎของกรรมดีทีเดียว พระพุทธศาสนาถือว่า การกระทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี การกระทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เหมือนบุคคลที่ปลูกผลไม้ลงไปในแผ่นดินปลูกผลอะไรลงไปก็ตาม ย่อมได้รับผลอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อปลูกมะม่วงลงไป จะกลายเป็นทุเรียนไม่ได้ ผลที่ได้รับจะต้องเป็นมะม่วง

ถ้าทุกคนเห็นกฎแห่งความจริงอย่างนี้แล้วท่านทั้งหลายโปรดคิดดูว่า จะมีใครสักกี่คนที่โง่กระทำกรรมชั่วลงไปเพราะการกระทำอย่างนั้น มันเป็นการลงโทษตัวเองอย่างเห็นได้ชัด เช่นถ้าเราไปฆ่าคนอื่นสัตว์อื่น ก็คือการฆ่าตนของตนเองเท่านั้น เพราะผู้ฆ่านั้นจะต้องได้รับผลคือการ

ถูกฆ่าตอบในภายหน้า การไปเบียดเบียนคนอื่นสัตว์อื่นให้เดือดร้อน ก็คือการเบียดเบียนตนให้เดือดร้อน เราไปสร้างความทุกข์ให้แก่ผู้อื่น ก็เท่ากับสร้างความทุกข์ให้แก่ตัวเราดังนี้เป็นต้น

และก็ตรงกันข้าม เขาเหล่านั้นก็จะเข้าใจว่าการกระทำความดีแก่ผู้อื่น ก็คือการสร้างความดีให้ตน ไม่ใช่ว่าจะทำให้เราต้องสูญเสียความดีไปเมื่อไร ความดีที่เรามีอยู่กลับจะมากขึ้นอีกหลายเท่าทวีคูณ การที่เราไม่ฆ่าสัตว์อื่น ก็คือการรักษาชีวิตของเรา เราสร้างความสุขให้แก่ผู้อื่นก็คือการสร้างความสุขให้แก่ตนนั่นเอง คิดว่าท่านผู้อ่านคงเข้าใจความในตอนนี้ดีขึ้น

ปัญหาเกิดขึ้นอยู่เสมอ ๆ ว่า ในเมื่อตามหลักของพุทธศาสนาสอนไว้ชัดเจนเช่นนี้ ทำไมคนไทยเราที่นับถือพระพุทธศาสนา จึงยังกระทำกรรมชั่วกันอยู่ ทำไมจึงไม่กระทำกรรมดีกันให้มากขึ้น ข้อนี้ขอตอบว่า เพราะคนเราส่วนมากยังไม่เกิดปัญญา เห็นกฎแห่งกรรมตามหลักของพระพุทธศาสนาที่สอนไว้ ที่เรียกว่า "**กัมมัสสกตาญาณ**" เมื่อไม่เห็นอานิสงส์แห่งการกระทำกรรมดีไม่เห็นโทษแห่งการกระทำกรรมชั่ว คนเราจะมุ่งหน้าประกอบกรรมดี และพยายามละเว้นกรรมชั่วนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้

ฉะนั้นเรื่องการศึกษาว่า **กรรมคืออะไร** จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิต ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะคนเราจะต้องประกอบกรรมอยู่เสมอเกือบทุกขณะ ถ้าไม่ทราบว่ากรรมคืออะไรเสียแล้ว การกระทำต่าง ๆ ที่ปรากฏออกมาทางกายก็ดี วาจาก็ดี ใจก็ดีจะสะอาดบริสุทธิ์ไปไม่ได้ และอาจจะเป็นการสร้างทุกข์ให้แก่ตนเองเสียอีก ครั้นเมื่อเกิดความทุกข์ขึ้นมาก็ไม่เข้าใจเหตุผลว่า ทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากอะไรเป็นเหตุ เมื่อไม่เข้าใจก็เกิดการเพ่งโทษในสิ่งภายนอกออกไป เช่นโทษว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้ กระทำให้เราต้องประสบต่อความทุกข์ ความเดือดร้อนเหมือนอย่างปัจจุบันเรา ส่วนมากก็โทษดวงดาวบนท้องฟ้า โทษผีสางเทวดา ซึ่งความจริงสิ่งทั้งหลายเหล่านี้มิใช่เป็นผู้กระทำให้เราเดือดร้อนทั้งนี้มิใช่ว่า ข้าพเจ้าผู้เขียนไม่เชื่อในศาสตร์ทั้งหลายเหล่านี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้มีจริง แต่ยังมีสิ่งที่ลี้ลับซึ่งไปกว่านี้อีก มีอิทธิพลเหนือกว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้มากมายนัก

สิ่งที่มีอิทธิพลเหนือกว่าดวงดาว เหนือกว่าผีสางเทวดานั้นคืออะไร ท่านทั้งหลายก็คงเข้าใจแล้วคือ **กฎแห่งกรรมนั่นเอง** กฎของกรรมนี้ใคร ๆ ก็ลบล้างไม่ได้ เหมือนรอยขีดลงบนแผ่นหิน ท่านผู้อ่านคงเกิดความสงสัยขึ้นมาว่า ถ้าเช่นนั้น บุคคลที่ประสบต่อความทุกข์ ความเดือด

ร้อน แล้วไปรดน้ำมนต์ ไปสะเดาะพระเคราะห์ก็ไม่สามารถจะช่วยได้เลย ข้อนี้ขอตอบว่า **ช่วยได้** แต่ท่านผู้อ่านต้องเข้าใจเสียก่อนว่าช่วยได้อย่างไร ในลักษณะไหน เดี๋ยวจะเข้าใจไปว่า **ขัดกัน** เพราะครั้งแรกก็ได้พูดแล้วว่า กฎของกรรมนั้นใคร ๆ ก็ลบล้างกันไม่ได้ แต่ทำไมมาตอนนี้จึงพูดว่า การรดน้ำมนต์สะเดาะพระเคราะห์ช่วยได้ ฟังดูแล้วคล้าย ๆ กับว่าเป็นการล้างบาปได้

ก่อนอื่นเราจะต้องเข้าใจเสียก่อนว่า คนโบราณนั้นที่ฉลาดสอนคน จนกระทั่งบางคนที่เราเข้าใจว่าเจริญแล้วในทางวุฒิปัญญาก็ไม่อาจเข้าใจความมุ่งหมายของท่านได้ แล้วก็เลยกล่าวออกมาว่า เป็นการกระทำที่เหลวไหลไร้สาระเป็นความงมงายอะไรทำนองนี้ ซึ่งเป็นการกล่าวที่ฉลาดน้อยไป ความจริงแล้วคนที่เป็นทุกข์เดือดร้อนไปรดน้ำมนต์นั้นเป็นการกระทำที่ดีเหลือเกิน เพราะอย่างน้อยที่สุดผู้นั้นก็ยังมีโอกาสได้เข้าวัด ได้พบพระ การที่เราเข้าวัดพบพระในยามที่เป็นทุกข์นั้น มีประโยชน์เหลือเกิน บางคนถึงกับยิ้มแย้มแจ่มใสออกมาได้ก็มี ภายหลังจากรดน้ำมนต์แล้วสะเดาะเคราะห์แล้ว

ที่ยิ้มแย้มแจ่มใสออกมาได้นั้น เพราะมีความรู้สึกสบายใจ เพราะถึงอย่างไรก็ตาม น้ำที่หลั่งรดบนศีรษะนั้น ก็เป็นน้ำพระพุทธมนต์ ขณะรดน้ำมนต์จิตก็นึกถึงพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ การระลึกถึงพระพุทธคุณนั้น จัดเป็นพุทธานุสติ ธรรมดาของจิตนั้นเมื่อคิดถึงเรื่องอย่างอื่นที่ไม่ดีก็ย่อมเป็นทุกข์ เกิดความเศร้าหมองขึ้น ไม่ผ่องใส ครั้นเมื่อได้ระลึกถึงพระรัตนตรัย จิตก็ผ่องใสดีขึ้นมาทันทีเมื่อจิตผ่องใสดีแล้ว ความคิดก็ปลอดโปร่ง เห็นช่องทางที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ที่ร้ายก็กลายเป็นดี ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะอำนาจของการกระทำจิตของตนเองให้ผ่องใสนั่นเอง การกระทำอย่างนี้จัดเป็นการกระทำกุศลกรรมทางใจ ทางกาย ทางวาจา เพราะใจระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเราจึงยกมือไหว้ เปล่งวาจาสรรเสริญพระคุณเหล่านั้น เป็นการกระทำกุศลกรรมพร้อมทั้งไตรทวาร

เมื่อกระทำกรรมที่เป็นกุศลเพิ่มขึ้น อกุศลกรรมอ่อนกำลังลง ความทุกข์ก็จางหายไป ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพุทธคุณ และการกระทำกรรมดีของตนเอง แต่ถ้าท่านไม่ปฏิบัติเช่นนี้แล้ว ถึงคราวเกิดความเดือดร้อนก็ไปหาสุรามารับประทานดับทุกข์ ไปเที่ยวดูมหรสพดับทุกข์ ไปเที่ยวหาหญิงมาบำเรอดับทุกข์ ไปเล่นการพนันดับทุกข์ ความทุกข์จะไม่มีวันจางหายไปเลย กลับจะทุกข์หนักยิ่งขึ้นอีกหลายเท่าทวีคูณ เพราะการกระทำอย่างนั้น เป็นการเพิ่มทุกข์ให้แก่ตน

ส่วนการสะเดาะเคราะห์นั้น ก็ทำนองเดียวกันกับการรดน้ำมนต์ คือ เป็นการไปกระทำบุญหรือสร้างกุศลกรรมนั่นเอง แต่ท่านไม่พูดว่าไปทำบุญ เพราะคนส่วนมากพึ่งดูแล้วมีความรู้สึกว่าช่วยเหลืออะไรไม่ได้เลย ทั้งยังเป็นการเสียอีก แต่พอบอกว่าสะเดาะเคราะห์ คนเราส่วนมากก็เกิดความเข้าใจว่า ทุกข์ทั้งมวล ความเดือดร้อนทั้งมวลจะสิ้นสุดลงทันที เคราะห์นอกเคราะห์ในจะหายไปในทันทีเลยนิยมสะเดาะเคราะห์มากกว่าการทำบุญ ความจริงแล้วการสะเดาะเคราะห์ก็คือการไปทำบุญ อันเป็นกุศลกรรมนั่นเอง ในพิธีสะเดาะพระเคราะห์นั้นท่านทั้งหลายก็เห็นแล้วว่าจะต้องใช้อะไรหลายอย่าง รวมความแล้วก็ไปถวายทานแก่พระสงฆ์นั่นเอง คนเราถ้าได้ทำบุญแล้ว จิตใจย่อมมีความสุขสบายเป็นธรรมดา

ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น เมื่อยามใดจิตใจเราไม่สบาย เกิดความฟุ้งซ่านรำคาญขึ้นมา ในยามนั้นเราไปทำบุญ ชำระจิตใจให้ผ่องใส ความหม่นหมองใจก็จะหมดไปทันที นี้เป็นวิธีดับทุกข์อย่างง่าย ๆ วิธีหนึ่งในหลาย ๆวิธีที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา

การรดน้ำมนต์หรือสะเดาะเคราะห์ จึงช่วยได้ในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งความเป็นจริงแล้วการกระทำเหล่านี้เกิดมาจากตนเอง ทั้งนั้น โดยอาศัยพระพุทธคุณเป็นปัจจัยภายนอกเท่านั้น

ถ้าเราศึกษาเรื่องชาดกต่าง ๆ ซึ่งมีถึง ๕๕๐ เรื่องอันเป็นเรื่องที่ประมวลถึงชีวิตแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ในสังสารวัฏฏ์มาเป็นเวลาช้านาน ในชาดกนั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงกฎของกรรมเด่นชัดมาก เพราะเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่สิ้นสุดของกรรมผู้ใดกระทำกรรมชั่วก็ต้องได้รับผลแห่งกรรมชั่วนั้น ผู้ใดกระทำกรรมดีก็ต้องได้รับผลแห่งกรรมดีนั้น บางชาติพระพุทธเจ้าของเรา ในสมัยที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ก็ต้องไปเกิดเป็นสัตว์เดียรฉานก็มี บางชาติเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิบางชาติเกิดเป็นกษัตริย์ บางชาติเกิดเป็นปุโรหิตอะไรเหล่านี้จนนับชาติไม่ถ้วน

ที่พระพุทธองค์เทศนาถึงเรื่องชาดกนั้น เป็นการหยิบยกเอาเหตุการณ์ในอดีตชาติมาแสดงเปรียบเทียบกับปัจจุบันชาติ โดยชี้ให้เห็นว่า คนเราในอดีตกับปัจจุบันนั้นเคยมีกรรม คือการกระทำร่วมกัน คนที่เคยฆ่ากันมาในอดีต ปัจจุบันเขาเหล่านั้นก็ต้องเกิดมาฆ่ากันไปอย่างนี้อีกถ้าในอดีตเคยเกื้อกูลกันมา ในปัจจุบันก็เกื้อกูลกันต่อไปอีกความสัมพันธ์กันอย่างนี้อยู่ในสังสารวัฏฏ์ คนที่เคยเป็นศัตรูกันมาในอดีตปัจจุบันเราก็จะสังเกตได้จากการพบกันครั้งแรกใจของเราจะเกิดความรู้สึกไม่ชอบทันที ทั้ง ๆ ที่ยังไม่เคยวิสาสะกันเลย ที่เราเรียกกันว่า ศรไม่กินกัน

ส่วนบางคนพอเห็นหน้ากันเท่านั้น รู้สึกรัก รู้สึกพอใจอยากคบค้าสมาคมด้วย บางคนถึงกับทนอยู่ไม่ได้เหมือนชายหนุ่มกับหญิงสาวเป็นต้น บางทีไม่เคยเห็นหน้าเลย ได้ยินแต่เสียงเท่านั้นก็รู้สึกว่าพอใจเสียแล้ว

มีบางท่านไม่เข้าใจในกฎแห่งกรรม จึงเห็นผิดคิดไปว่า เรื่องชาดกนั้น เป็นนิทานปรัมปราไม่ใช่พระพุทธพจน์ ทั้งนี้เพราะใช้การคาดเดาเอา จริงอยู่ชาดกนั้นเป็นนิทาน แต่คำว่านิทานนี้ ไม่ใช่หมายถึงนิทานที่เล่ากันมาอย่างที่เราเข้าใจกัน นิทานในชาดกของพระพุทธศาสนานี้ หมายถึงเหตุในอดีตที่มีความสัมพันธ์กับผลที่ปรากฏปัจจุบันต่างหาก เช่นในตอนท้ายของชาดกแต่ละเรื่องจะมีการประมวลเนื้อเรื่องที่เรียกว่าประมวลชาดก โดยชี้ให้เห็นชีวิตของแต่ละคนในปัจจุบันว่าอดีตนั้นเป็นอะไรมาก่อน ทำไมจึงมาเกิดเป็นเรื่องในปัจจุบันนี้ อย่างนี้

ดังเช่นในสมัยที่พระพุทธองค์ ถูกพระเทวทัตคิดลอบปลงพระชนม์ ด้วยการปล่อยช้างนาฬาคีรีเพื่อให้ชนพระพุทธองค์ระหว่างเสด็จออกบิณฑบาตตอนเช้า ในขณะที่ช้างนาฬาคีรีได้วิ่งเข้ามาจะชนพระพุทธองค์นั้น พระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก ได้สละชีวิตของตนวิ่งเข้าขวางหน้ารับช้างนาฬาคีรี หวังเพื่อสละชีวิตของตน ปกป้องชีวิตของพระพุทธองค์เข้าไว้ เรื่องที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเช่นนี้ พระพุทธองค์ก็เทศนาให้ทราบว่า อานนท์นั้นมิใช่จะสละชีวิตเพื่อเราตถาคตในปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น แม้แต่ในอดีตก็เคยเสียสละมาแล้ว เช่นในชาติที่เกิดเป็นหงส์เป็นต้น

คนที่ปฏิเสธเรื่องชาดกว่าไม่จริง ก็คือปฏิเสธกฎของกรรมนั่นเองว่าไม่จริง และคนเหล่านี้แหละย่อมปฏิเสธนรก ปฏิเสธสวรรค์ไปด้วย ทั้งยังเป็นการปฏิเสธกฎของสังสารวัฏฏ์ คือการเวียนว่ายตายเกิดด้วย นับว่าเป็นการเข้าใจพระพุทธศาสนาผิดไปอย่างมากทีเดียว เพราะเรื่องของชาดกนั้น พระพุทธองค์ตรัสเทศนาด้วยอำนาจพระสัพพัญญุตญาณ ด้วยพระสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คนสามัญไม่สามารถจะทราบเรื่องในอดีตได้เลย

เรื่องชาดกในพระพุทธศาสนาทั้งหมด จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง คติธรรมต่าง ๆ เป็นอันมากเราจะได้จากชาดก

ได้กล่าวให้ท่านทั้งหลายทราบในตอนต้นแล้วว่า กรรมนั้นเป็นเหตุ และอาจจะเป็นได้ทั้งเหตุที่ดีและไม่ดี ถ้าเหตุดีเรียกว่ากุศลกรรม ถ้าเหตุไม่ดีเรียกว่าอกุศลกรรม

คำว่าเหตุอันเป็นตัวกรรมที่แท้ในที่นี้ ท่านหมายถึงสภาวะของนามธรรม คือหมายถึงเจตนาที่เกิดขึ้นภายในจิตเจตนานี้เป็นเจตสิกประเภทสัพพจิตสาธารณเจตสิก ย่อมเกิดได้ในจิตทั่วไปทั้งที่เป็นกุศล และอกุศล เมื่อเจตนาเกิดขึ้นในจิตแล้วเป็นเหตุให้เกิดการกระทำทางกายออกไป ก็เรียกว่า **กายกรรม** ถ้าเกิดการกระทำทางวาจา ก็เรียกว่า **วจีกรรม** ถ้าเกิดแต่ภายในจิต ก็เรียกว่า **มโนกรรม** ที่เกิดของกรรมจึงมีเพียงสามแห่งเท่านั้น

เมื่อกรรมเกิดขึ้นเป็นเหตุ ก็ย่อมจะมีผลตอบแทนดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นผู้รับผลแห่งกรรม เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งพาอาศัย เขากระทำกรรมใดไว้ เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม เขาย่อมเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น ๆ"

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้หยาบช้าเป็นผู้ฆ่าสัตว์ มีมือชุ่มด้วยโลหิต ตั้งอยู่ในการฆ่าและการทุบตี ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ที่มีชีวิตทั้งปวง บุคคลนั้นย่อมกระเสือกกระสน ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ เมื่อกายกรรมของเขาคด วจีกรรมของเขาก็คด มโนกรรมของเขาก็คด คติของเขาก็คด อุบัติของเขาก็คด ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวคติสองอย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ นรกอันมีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือกำเนิดดิจฉาน อันมีปรกติกระเสือกกระสน ของบุคคลผู้มีคติคด ผู้มีอุบัติคด"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็กำเนิดดิรัจฉานอันมีปรกติกระเสือกกระสนนั้นเป็นไฉน คือ งู แมลงป่อง ตะขาบ พังพอน แมว หนู นกเค้าแมวหรือสัตว์ทั้งหลายผู้เข้าถึงกำเหนิดสัตว์ดิรัจฉานเหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้อื่น ๆ ที่เห็นมนุษย์ แล้วย่อมกระเสือกกระสน ดูกรภิกษุทั้งหลาย การอุบัติของสัตว์ย่อมมีเพราะกรรมอันมีแล้วด้วยประการดังนี้แล คือ เขาย่อมอุบัติด้วยกรรมที่เขากระทำ ผัสสะอันเป็นวิบากย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ดูกรภิษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้"

"อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ลักทรัพย์.... เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม.... เป็นผู้พูดเท็จ.... เป็นผู้พูดส่อเสียด.... เป็นผู้พูดคำหยาบ.... เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ....เป็นผู้อยากได้ของผู้อื่น....เป็นผู้คิดปองร้ายผู้อื่น.... เป็นผู้มีความเห็นผิด คือ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดี ทำชั่วไม่มี โลกนี้

ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ผู้เป็นอุปปาติกะไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้า ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ไม่มีในโลกนี้" *ก็ต้องประสบต่อผลแห่งกรรมเช่นกัน*

ดูกรภิษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศัสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงอยู่ บุคคลเหล่านั้นย่อมไม่กระเสือกกระสนด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ เมื่อกายกรรมของเขาตรง วจีกรรมของเขาก็ตรง มโนกรรมของเขาก็ตรง คติของเขาก็ตรง การอุบัติของเขาก็ตรง"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวคติสองอย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลผู้มีคติอันตรง ผู้มีการอุบัติอันตรง คือ สัตว์ ทั้งหลายผู้มีความสุขโดยส่วนเดียวหรือเกิดในสกุลที่สูง ๆ คือสกุลกษัตริย์มหาศาลอันมั่นคงมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีเงินทองมาก มีเครื่องอุปกรณ์แห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย การอุบัติของสัตว์ย่อมมี เพราะกรรมอันมีแล้วด้วยประการดังนี้แล คือ สัตว์นั้นย่อมอุบัติด้วยกรรมที่ตนทำไว้ ผัสสะเป็นวิบากทั้งหลายย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้"

"อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เว้นขาดจากการลักทรัพย์.... การประพฤติผิดในกาม.... ละการพูดเท็จ.... เว้นขาดจากการพูดเท็จ.... ละคำส่อเสียด.... เว้นขาดจากคำส่อเสียด ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ.... ละการพูดเพ้อเจ้อ.... เป็นผู้ไม่อยากได้ของผู้อื่น.... เป็นผู้มีจิตไม่คิดปองร้ายผู้อื่น.... เป็นผู้มีความเห็นชอบ.... คือมีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การเซ่นสรวงมีผล การบูชามีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี สัตว์ทั้งหลายเป็นอุปปาติกมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม มีอยู่ในโลกดังนี้" *เขาก็ย่อมได้คติที่ดีเช่นกัน**

* สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ธรรมปริยายสูตร

พระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นแจ่มชัดแล้วว่า บุคคลทำกรรมเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงเหตุและผลตรงกัน เหมือนกับบุคคลผู้หว่านพืชลงไปในพื้นดิน หว่านพืชอะไรลงไปก็ย่อมจะได้รับผลเป็นพืชชนิดนั้น กรรมที่เกิดขึ้นทางไตรทวารนี้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ย่อมจะได้รับผลเช่นกัน ที่จะไม่ได้รับผลตอบแทนนั้นย่อมไม่มี

ปัจจุบันนี้คนเราที่เกิดมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ถ้าทุกคนมีความเข้าใจในกฎของกรรมและเชื่อในกฎของกรรมแล้ว โลกนี้จะน่าอยู่มิใช่น้อย ความเดือดร้อนจะไม่เกิดขึ้นเลย เพราะทุกคนเห็นเหตุและผลตรงกัน ใครเล่าจะกล้าสร้างเหตุคือกรรมที่ไม่ดีลงไปโดยที่เขาผู้สร้างจะต้องได้รับผลแห่งกรรมชั่วนั้น อย่างแสนสาหัส ทุกคนจะเกิดความเกรงกลัวเกิดความละอายต่อกรรมชั่ว และงดเว้นจากการกระทำกรรมชั่วอย่างเด็ดขาด ที่ปัจจุบันบางท่านยังหมกมุ่นอยู่กับการกระทำกรรมชั่วอยู่นั้น เป็นเพราะเขาไม่เห็นกฎของกรรมดังกล่าวมานี้ จึงเป็นบุคคลที่น่าสงสารมาก เพราะเขาจะต้องชดใช้ผลแห่งกรรมนั้นต่อไปอีกนานแสนนาน คนที่เบียดเบียนสัตว์อื่น ฆ่าสัตว์อื่น อย่างไม่ปรานีหรือข่มเหงคะเนงร้ายผู้อ่อนแอกว่า ผู้มีกำลังน้อยกว่า เขาจะต้องรับผลแห่งการกระทำนี้ มากกว่าที่กระทำแก่ผู้อื่น

ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น คนที่กระทำกรรมชั่วลงไปครั้งหนึ่ง จะต้องได้รับผลแห่งการกระทำกรรมชั่ว ถึง๕๐๐ ครั้ง ดังที่ท่านสาธุชนทั้งหลายเคยได้ยินว่า ฆ่าสัตว์ตายลงไปครั้งหนึ่ง เราจะต้องชดใช้กรรมด้วยการถูกเขาฆ่าถึง ๕๐๐ ชาติ ดังนี้เป็นต้น

เมื่อไม่นานมานี้ ทั่วโลกได้พากันเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้ง เมื่อทราบข่าวการถึงซึ่งอสัญญกรรมของท่านประธานาธิบดี เคนเนดี้ ที่แพร่มาจากเมืองดัลลัสเท็กซัสของอเมริกา เมื่อบ่ายวันศุกร์ที่ ๒๒ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๖๓ หรือ พ.ศ. ๒๕๐๖ ว่า **ประธานาธิบดีจอห์น พิตซ์เยอรัลด์ เคนเนดี้แห่งสหรัฐอเมริกา** ได้ถูกคนร้ายลอบยิงตายเสียแล้วตอนเที่ยงวัน ขณะนั่งรถยนต์ร่วมไปกับ **มิสซิสเคนเนดี้** และผู้ว่าราชการรัฐเท็กซัส **จอหน์ บี. คอลนัลลี** กับภรรยาระหว่างเดินทางแสดงตน ต่อชาวเมืองดัลลัส เพื่อการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งในครั้งต่อไป

โศกนาฏกรรมครั้งนี้ เป็นที่สั่นสะเทือนแก่โลกมากทั้งค่ายเสรีนิยมและสังคมนิยม เพราะท่านประธานาธิบดีผู้นี้เป็นคนสำคัญของโลกในปัจจุบันมากเกี่ยวกับการดำรงสันติภาพ

การสูญเสียท่านประธานาธิบดีผู้นี้ไปจึงเป็นเหตุให้ชาวตะวันตกค้นคว้าหาเหตุผลกันมาก ได้มีหนังสือพิมพ์ต่างประเทศเสนอข่าวอันอัศจรรย์เกี่ยวกับชีวิตของท่านประธานาธิบดีผู้นี้ กับท่านประธานาธิบดี "**ลินคอล์น**" ซึ่งเป็นประธานาธิบดีคนที่ ๑๖ ของสหรัฐอเมริกาว่า คล้ายคลึงกันมากหลายอย่างด้วย กันคือ

๑. ท่านประธานาธิบดี ลินคอล์น และท่านประธานาธิบดี เคนเนดี้ ได้ใช้ชีวิตเกี่ยวกับหน้าที่สิทธิของพลเมืองเหมือนกัน ท่านประธานาธิบดีลินคอล์น สั่งเลิกทาสท่านประธานาบดีเคนเนดี้สั่งเลิกการแบ่งแยกผิว แล้วผลงานของท่านทั้งสองนี้ ก็ได้บรรลุผลสำเร็จอย่างงดงามมาก

๒. ลินคอล์นได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีในปี ค.ศ. ๑๘๖๐ เคนเนดี้ได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีในปี ค.ศ. ๑๙๖๐ ห่างกันเพียง ๑๐๐ ปีพอดี

๓. ทั้งสองท่านถูกลอบสังหารชีวิตในวันศุกร์เหมือนกันและตายต่อหน้าภรรยาของตนเหมือนกัน

๔. ทั้งสองถูกยิงที่ศีรษะเหมือนกัน

๕. ผู้ที่เป็นประธานาธิบดีสืบต่อท่านทั้งสองนี้ ชื่อจอห์นสันเหมือนกัน คือ ผู้เป็นประธานาธิบดีสืบต่อประธานาธิบดีลินคอล์น ชื่อแอนดรูว์ จอห์นสัน ผู้ที่เป็นประธานาธิบดีสืบต่อประธานาธิบดีเคนเนดี้ชื่อลินดอน บี. จอห์นสัน และเป็นวุฒิสมาชิกพรรคเดโมแครทเหมือนกัน

๖. แอนดรูว์ จอห์นสัน เป็นประธานาธิบดีสืบต่อลินคอล์น เกิดปี ค.ศ. ๑๘๐๘ ลินดอน บี. จอห์นสันเป็นประธานาธิบดี สืบต่อเคนเนดี้ เกิดปี ค.ศ. ๑๙๐๘ ห่างกัน ๑๐๐ ปีพอดีเหมือนกัน

๗. จอนห์ วิลกีส บูธ ผู้ฆ่าลินคอล์น ลีฮาวีออสวอลด์ ผู้ฆ่าเคนเนดี้ เป็นชาวใต้ที่มีความคิดนอกลู่นอกทางเหมือนกัน

๘. ทั้งบูธและออสวอลด์ ถูกฆ่าตายก่อนนำตัวขึ้นศาลเหมือนกัน จอนห์ วิลกีส บูธ ถูกฆ่าตายก่อนนำตัวขึ้นศาลเหมือนกับลีฮาวี ออสวอลด์

๙. ท่านประธานาธิบดีทั้งสอง มีภรรยาซึ่งสูญเสียบุตรชาย ในระหว่างอยู่ในทำเนียบขาวเหมือนกัน

๑๐. ก่อนท่านประธานาธิบดีทั้งสองจะถูกลอบสังหารนั้น เลขานุการของลินคอล์น ชื่อเคนเนดี้ ได้แนะนำไม่ให้ลินคอล์นไปยังโรงละคร ส่วนเลขานุการของเคนเนดี้ ชื่อลินคิล์น ได้แนะนำไม่ให้เคนเนดี้ไปดัลลัส

๑๑. จอนห์ วิลกีส บูธ ยิงลินคอล์นในโรงละคร แล้ววิ่งหนีไปในโกดังสินค้า ลีฮาวี ออสวอลดิ์ยิงเคนเนดี้ในโกดังสินค้า แล้ววิ่งหนีไปในโรงละคร

๑๒. สกุลทั้งสอง มีอักษร ๗ ตัวเหมือนกัน

๑๓. แอนดรูว์ จอห์นสัน และ ลินคอล์น จอห์นสัน ผู้เป็นประธานาธิบดีสืบต่อจาก ลินคอล์นและเคนเนดี้ มีอักษร ๑๓ ตัวเหมือนกัน

๑๔. จอนห์ วิลกีส บูธ กับ ลีฮาวี ออสวอลดิ์ มีอักษร ๑๕ ตัวเหมือนกัน

เหตุการณ์เหล่านี้เป็นที่น่าอัศจรรย์มาก ฝรั่งไม่สามารถเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งไปกว่านี้ นอกจากจะคิดว่าเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์เท่านั้น แต่ถ้าเขาเหล่านั้นได้ศึกษาถึงกฎของกรรมแล้ว ก็จะเกิดความเข้าใจขึ้นมาได้อย่างชัดแจ้งว่า กฎเหล่านี้หาใช่อะไรอื่นไม่ แต่เป็นกฎของกรรมนั่นเอง คนทั้งสองคงจะกระทำกรรมอย่างนี้แก่ผู้อื่นมาแต่อดีต แล้วก็ถูกจองเวรมาถึงปัจจุบันก็ได้

เวรคืออะไร ?

ผลแห่งการกระทำกรรมชั่วลงไป ท่านเรียกว่า "**เวร**" กรรมเป็นเหตุ เวรเป็นผล คำว่า "**เวร**" ตามหลักของภาษาไทยนั้น มีความหมายออกไปหลายนัยด้วยกัน เช่น

เวร หมายถึงความปองร้าย ความพยาบาท

เวร หมายถึงคราวหรือรอบ หรือการผลัดกันเป็นคราว ๆ เช่น การผลัดเปลี่ยนเวรกันเป็นต้น

หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึงบาป ดังคำที่เราใช้กันว่า "**ก่อกรรม ทำเวร**" ก่อกรรมก็คือการสร้างกรรม ทำกรรม ทำเวร ก็คือการทำบาป ดังเช่นที่พระพุทธองค์ตรัสแก่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า

ดูกรคฤหบดี อุบาสกไม่ละภัยเวร ๕ ประการเราเรียกว่าผู้ทุศีล และเขาย่อมเข้าถึงนรกด้วย ภัยเวร ๕ ประการ เป็นไฉน คือการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ ดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ดูกรคฤหบดี อุบาสกไม่ละภัยเวร ๕ ประการนี้แล เราเรียกว่า เป็นผู้ทุศีลและย่อมเข้าถึงนรกด้วย"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ละภัยเวร ๕ ประการนี้แล เราเรียกว่า เป็นผู้มีศีล และเขาย่อมเข้าถึงสุคติด้วย"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ฆ่าสัตว์ ย่อมประสบภัยเวร ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ ย่อมเสวยทุกข์ และโทมนัสทางใจ เพราะว่าฆ่าสัตว์ ส่วนอุบาสกใด เป็นผู้งดเว้นจาก ปาณาติบาต ย่อมไม่ประสบภัยเวรนั้น ทั้งในปัจจุบันและสัมปรายภพ ย่อมไม่ต้องเสวยทุกข์โทมนัสทางใจ ภัยเวรของอุบาสกผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ย่อมสงบระงับด้วยประการนี้" แล้วตรัสเป็นคาถาว่า

โย ปาณมติปาเตติ   *มุสาวาทญฺจ ภาสติ*
โลเก อทินฺนํ อาทิยติ   *ปรทารญฺจ คจฺฉติ*
สุราเมรยปานญฺจ   *โย นโร อนุยุญฺชติ*
อปฺปหาย ปญฺจ เวรานิ   *ทุสฺสีโล อิติ วุจฺจติ*

กายสฺส เภทา ทุปฺปญฺโญ *นิรยํ โสปปชฺชติ*
โย ปาณํ นาติปาเตติ *มุสาวาทํ น ภาสติ*
โลเก อทินฺนํ นาทิยติ *ปรทารํ น คจฺฉติ*
สุราเมรยปานญฺจ *โย นโร นานุยุญฺชติ*
ปหาย ปญฺจ เวรานิ *สีลวา อิติ วุจฺจติ*
กายสฺส เภทา สปฺปญฺโญ *สุคติ โสปปชฺชตีติ.*

แปลว่า "นรชนใดย่อมฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ในโลก คบชู้ภรรยาของผู้อื่น กล่าวคำเท็จ และประกอบการดื่มสุราเมรัยเนือง ๆ แล้ว นรชนนั้นไม่ละเวร ๕ ประการ เราเรียกว่า เป็นผู้ทุศีล มีปัญญาทราม ตายแล้วย่อมเข้าถึงนรก นรชนใดไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ในโลก ไม่คบชู้ในภรรยาของผู้อื่น ไม่กล่าวคำเท็จ และไม่ประกอบการดื่มสุราเมรัย นรชนนั้นละเวรภัย ๕ ประการแล้วเราเรียกว่า เป็นผู้มีศีล มีปัญญา เมื่อตายแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติดังนี้"[๑]

ตามหลักในเวรสูตรนี้แสดงให้เห็นแล้วว่า เวรนั้นหมายถึงบาปอย่างเดียว คนมีเวรก็คือคนมีบาป พระพุทธองค์จึงสอนให้ละเว้นจากการทำเวร ดังที่มีปรากฏอยู่ในศีล ๕ ว่า "**เวรมณี**" ซึ่งแปลว่า เว้นจากการทำเวร หรืองดเว้นจากการทำบาป อันมีการฆ่าสัตว์เป็นต้น

เมื่อเข้าใจถึงคำว่า กรรมและเวรว่ามีความแตกต่างกันอย่างไรเช่นนี้ ท่านผู้อ่านก็จะเห็นชัดขึ้นมาว่า กรรมนั้นมีความหมายออกไปได้หลายอย่างอาจจะเป็นความดีก็ได้ หรือไม่ดีไม่ชั่วก็ได้ ส่วนเวรนั้น หมายถึงความชั่วอย่างเดียว เวรจึงเป็นผลมาจากการกระทำกรรมชั่วเท่านั้น

ถ้าเราศึกษาดูชีวิตของสรรพสัตว์ที่เกิดมาในโลกนี้อย่างละเอียด เราจะได้รับความสว่างจากคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากขึ้น และจะเห็นว่าความเป็นไปของชีวิตสัตว์นั้น มีเหตุมีผลทั้งสิ้น ไม่มีสิ่งใดที่เกิดขึ้นด้วยความบังเอิญเลย ผลที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ย่อมมีเหตุมาแต่อดีตทั้งนั้น ด้วยเหตุฉะนี้แหละสรรพสัตว์ที่เกิดมาในโลกนี้ จึงต้องแตกต่างกันทั้งรูปร่าง ความคิดอ่าน การเป็นอยู่และวิถีของชีวิต

---

๑. (เวรสูตร สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตข้อ ๑๗๔)

ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูแมลงบางประเภทเช่นผีเสื้อ ที่โผ่ผินตอมดอกไม้ก็ได้ จะเห็นว่าที่ปีกของผีเสื้อนั้นมีสีแตกต่างกันออกไป เหมือนกับมีใครสักคนหนึ่งไปบรรจงตกแต่งให้ หรือมิฉะนั้นก็ให้สังเกตดูนก นกจะมีสีที่ขนไม่เหมือนกัน ถ้าจะถามว่า ผีเสื้อก็ดี นกก็ดี เขาจะมีความจงใจปรารถนาให้เขามีรูปร่างเช่นนั้นหรือ ผีเสื้อบางตัวชอบสีเขียว หรือ ชอบให้ปีกของตนมีลวดลายเช่นนั้นหรือ นกเขามีความจงใจให้สีเป็นเช่นนั้นหรือ รวมทั้งพวกเราที่เป็นมนุษย์ทั้งหลายนี้ด้วยว่า เรามีความประสงค์มาก่อนหรือที่จะให้รูปร่างหน้าตาของเราเป็นเช่นนี้ ก็ปรากฏว่าเราไม่ได้มีความประสงค์จะใจให้เป็นเช่นนั้นเลย

พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

“กมฺมํ สตฺเต วิภชติ ยทิทํ หีนปฺปณีตตาย.”

แปลว่า กรรมย่อมจำแนกสัตว์คือให้ทรามและประณีตต่าง ๆ กัน

ฉะนั้นกรรมนี่เองที่ตกแต่งรูปร่างของสัตว์ให้ปรากฏในลักษณะต่างกันออกไป โดยที่มิได้จงใจในปัจจุบันเลย รูปร่างของเราที่เป็นเช่นนี้จึงเป็นเรื่องของกรรมในอดีตตกแต่งมาให้บางคนจึงต่ำ บางคนจึงสูง จึงขาว จึงดำ จึงมีอวัยวะในร่างกายแตกต่างกันออกไป กรรมจึงกระทำให้รูปร่างของสัตว์ทั้งหลายมีลักษณะแตกต่างกันออกไปมากมายหลายประเภท ทุกชีวิตที่อุบัติจึงต้องอยู่ในลักษณะเป็นผู้รับผลแห่งกรรมในอดีตและเมื่อสิ่งนั้นเป็นผลของกรรมจากอดีต เราจะไปแก้ไขอย่างไรก็ไม่ได้ เป็นการฝืนกฎของกรรม เช่นคนที่เกิดมาผิวดำ แล้วเกิดความไม่พอใจเพราะเห็นว่าไม่เป็นที่นิยมของชาวโลก ชาวโลกบางกลุ่มเขาเหยียดหยามมาก ก็คิดแก้ไขใหม่เพื่อจะให้สีของร่างกายขาวขึ้นท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า จะแก้ไขได้ไหม ย่อมแก้ไขไม่ได้ เมื่อแก้ไขไม่ได้แล้ว จะทำอย่างไรกันต่อไป ผลสุดท้ายก็ต้องยอมรับผลแห่งกรรมนั้นด้วยความยินดี ทั้งชาวโลกทั้งหลายบางกลุ่มก็ควรจะคิดว่าเป็นธรรมดาของเขา เพราะใคร ๆ ก็ไม่ปรารถนาจะเกิดมามีผิวดำอย่างนี้ การเหยียดหยามกันในเรื่องผิวก็จะไม่เกิดขึ้นเพราะคนเราเลือกเกิดกันไม่ได้

ข้าพเจ้าขอสรรเสริญท่านประธานาธิบดี เคนเนดี้ แห่งสหรัฐอเมริกา ที่ให้สิทธิระหว่างคนผิวดำกับคนผิวขาวเสมอภาคกัน เพราะปัญหาเรื่องการเหยียดหยามผิวนี้ ในสหรัฐเป็นมานานแล้ว ก็ควรจะเลิกกันเสียที เพราะสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของ ๆ ตน เขาจะต้องรับผลกรรม

เช่นนั้น ทั้งคนเราจะดีจะชั่วจะสูงหรือต่ำไม่ใช่อยู่ที่ผิว ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้นท่านกล่าวว่าอยู่ที่กรรมคือการกระทำ

ในประเทศไทยเรานี้ก็มีบุคคลที่ควรได้การอนุเคราะห์อยู่มากเหมือนกัน เช่นคนที่เกิดมาตาบอดเป็นใบ้เป็นบ้า หรืออวัยวะพิกลพิการ บุคคลเหล่านี้เกิดมาเพื่อใช้หนี้กรรม เขาไม่มีความปรารถนาจะเป็นเช่นนั้นเลย บุคคลเหล่านี้จึงควรได้รับความกรุณาจากผู้ใจบุญทั้งหลายอย่างยิ่ง

อีกประการหนึ่งที่เราจะต้องศึกษาให้เข้าใจเพราะข้าพเจ้าเคยได้ยิน เคยได้รับปัญหาอยู่หลายครั้งคือ เคยมีผู้ให้แง่สังเกตเกี่ยวกับความเป็นไปของสัตว์โลกว่า เป็นไปอย่างไม่ยุติธรรมเลย เช่น สัตว์โลกต้องมีฐานะต่างกันเบียดเบียนกัน ตัวอย่างเช่น บางคนเกิดมาพิการ บางคนเกิดมาสมบูรณ์ดีทุกอย่าง บางคนเกิดมาจนมาก บางคนเกิดมาร่ำรวย สัตว์ใหญ่ก็กินสัตว์เล็ก สัตว์ที่แข็งแรงกว่าก็เบียดเบียนสัตว์ที่อ่อนแอกว่า คนที่มีอำนาจก็ข่มเหงรังแกคนที่มีอำนาจน้อย คนโง่ก็ตกเป็นเหยื่อของคนฉลาด ดูแล้วโลกเรานี้ไม่มีความยุติธรรม

คนที่มีความรู้สึกเช่นนี้ เป็นบุคคลที่น่าเห็นใจมากเพราะเขาไม่เข้าใจในกฎของกรรมอันเป็นกฎหมายที่ทุกคนหลีกหนีกันไม่พ้น จึงได้มองเห็นโลกไปในแง่ของความไม่ยุติธรรม ซึ่งถ้าเขาเหล่านั้นได้ศึกษาหาเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องของกรรมนี้แล้ว จะเห็นความจริงของโลกขึ้นมาว่าเต็มไปด้วยความยุติธรรม ไม่มีสิ่งใดในโลกนี้เลยที่ไม่ยุติธรรม

สัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็กก็เป็นความยุติธรรม สัตว์ที่แข็งแรงกว่าเบียดเบียนสัตว์ที่อ่อนแอกว่า ก็เป็นความยุติธรรม คนที่มีอำนาจเบียดเบียนคนที่ไม่มีอำนาจก็ยุติธรรม คนโง่ตกเป็นเหยื่อของคนฉลาดก็เป็นความยุติธรม คนที่เกิดมาพิการก็เป็นความยุติธรรมของโลก ทั้งนี้เพราะตามหลักของพระพุทธศาสนานั้นคำที่ว่ายุติธรรมนี้ ก็คือวิบากหรือผลของกรรมนั่นเองซึ่งแตกต่างจากความยุติธรรมทางโลกมาก

ความยุติธรรมทางโลกนั้น เป็นความยุติธรรมโดยสมมติ เพราะฉนั้นจึงปรากฏอยู่เสมอว่า ผู้นั้นไม่ได้รับความยุติธรรม ผู้นี้ไม่ได้รับความยุติธรรมตามความเข้าใจของเราส่วนมากจึงไม่ค่อยจะยุติกันได้ว่าอย่างไรจึงจะเรียกว่ายุติธรรม

บางท่านให้ความเห็นว่า "**ความยุติธรรมคือสิ่งที่เท่ากัน และเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย**"

บางท่านก็ให้เหตุผลว่า "**ความยุติธรรมนั้นคือความพอใจของผู้ให้ในสิ่งที่เท่ากันและผู้รับก็ยอมรับว่าสิ่งนั้นเป็นธรรมแล้ว**" ซึ่งเหตุผลข้อหลังนี้ยังมีข้อเม้ออกไปอีกว่า ถ้าผู้รับไม่ยอมรับว่าสิ่งนั้นเป็นธรรมก็ยังไม่ใช่ความยุติธรรม ฉะนั้นจึงเป็นปัญหากันอยู่เสมอ เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้เคยถามท่านผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมายคือ **ศาสตราจารย์พระยานิติศาสตร์ ไพศาล** (นิติศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์) ท่านให้คำอธิบายว่า "**ยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ความชอบธรรม ความชอบด้วยเหตุผล**" และในหนังสือตำราว่าด้วยกฎหมายของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์อธิบายว่า

"เราจะต้องระวังอย่าคิดเอากฎหมาย ไปปนกับความดีความชั่วหรือความยุติธรรม กฎหมายเป็นคำสั่งคำบัญชา เป็นแบบแผนที่เราจะต้องประพฤติตาม แต่กฎหมายนั้นบางทีก็ชั่วได้ หรือไม่เป็นยุติธรรมก็ได้ ความคิดว่าอะไรดีอะไรชั่ว หรืออะไรเป็นยุติธรรม มีบ่อเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่นตามศาสนาต่าง ๆ แต่กฎหมายนั้นเกิดขึ้นได้อย่างเดียว คือ จากผู้ปกครองแผ่นดิน หรือที่ผู้ปกครองแผ่นดินอนุญาตเท่านั้น"

อนึ่งคำอธิบายคำกฎหมายที่ว่ามาแล้วนั้น ก็ยังมีที่ติ ด้วยเหตุว่ายกเอาคำสั่งคำบัญชาขึ้นเป็นข้อสำคัญ บางสิ่งที่เรียกว่ากฎหมาย จะสืบแสวงหาตรงดูให้เป็นคำสั่ง คำบัญชาของผู้ปกครองแผ่นดินได้ยากอย่างยิ่ง ความจริงนั้นไม่มีกฎหมายประเทศใดที่เป็นบทบังคับแท้ ซึ่งคุ้มการที่เกิดขึ้นทุกชนิดทุกอย่าง แต่การที่ทุ่มเถียงกันทุกชนิดทุกอย่าง คงจะได้มาในศาล ซึ่งศาลจะต้องวินิจฉัย ก็เมื่อไม่มีกฎหมายดังนี้แล้ว ที่ได้ทำกันมานั้นทำกันอย่างไร

ในเมืองอังกฤษ ไม่มีประมวลกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษร ศาลอ้างถึงกฎหมายธรรมดา ซึ่งเป็นกฎหมายที่สันนิษฐานเอาทั้งนั้น และซึ่งไม่มีเขตจบแท้จริง เป็นแต่ความคิดอีกแห่งหนึ่งในประเทศฝรั่งเศส มีกฎหมายทั้งสิ้น เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรเรียกชื่อว่า "**โค้ด**" (ประมวลกฎหมาย) แต่ถึงกระนั้นก็ดีโค้ดนี้ก็ไม่คุ้มการที่เกิดขึ้นทุกอย่าง หามิได้ แต่ในมาตรา ๔ แห่งโค้ดแพ่งกล่าวว่า ถ้าผู้พิพากษาคนใดไม่ตัดสินความให้ โดยว่าไม่มีกฎหมายแล้วให้มีโทษ และความโค้ดอาญามาตรา ๑๘๕ วางโทษให้ปรับ ๒๐๐ แฟรงค์ และในโค้ดแพ่งในอีกมาตราหนึ่งถัดลงมา คือ มาตรา ๕ กล่าวชัดว่า ไม่ให้ผู้พิพากษาคนใดวางบทลงเป็นแบบนอกกฎหมาย น่าเป็นการฉงนมาก มาตราหนึ่งบังคับให้วางบท อีกมาตราหนึ่งไม่ยอมให้วางบทนอกกฎหมาย ก็เมื่อกฎหมายไม่มีครบเป็นการน่าจนใจ น่าจะคิดว่าผู้พิพากษาตัดสินยกฟ้องโดยอ้างว่ากฎหมายไม่ยอม

ทุกเรื่อง ที่ไม่มีบทในโค้ดนั้น แต่หาเป็นดังนั้นไม่ เขาเอาความคิดอื่นมาอ้างเป็นข้อวินิจฉัยต่อไปใช้สำนวนว่า

"ตามแบบและวิธีกฎหมาย" หรือ **"ตามความเห็นทางกฎหมาย"** หรือ **"ตามความยุติธรรม"** เหมือนหนึ่งอ้างบทกฎหมายแท้ จำเป็นต้องมีอะไรต่อไปสำหรับค้ำหนุนบทที่มีอยู่ มิฉะนั้นล้มหมดทั้งสิ้น จะเรียกว่าอะไรก็ได้ กฎหมายธรรมดาหรือแบบวิชากฎหมาย คือความยุติธรรมได้ทั้งนั้น ทั้งนี้เป็นเครื่องมือเผื่อไว้ให้แก่ผู้พิพากษา และเรียกว่ากฎหมาย

ในเมืองไทยเรา คำพิพากษาเก่าๆ อ้างความยุติธรรมขึ้นตั้งเสมอ ๆ แต่คำที่เรียกว่ายุติธรรมเป็นคำไม่ดี เพราะเป็นการที่ทุกคนเห็นต่างกันตามนิสัยซึ่งไม่เป็นกิริยาของกฎหมาย กฎหมายต้องเป็นยุติจึงเถียงแปลกออกไปไม่ได้ แต่เราเถียงได้ว่า อย่างไรเป็นยุติธรรมทุกเมื่อทุกเรื่องกฎหมายเป็นวิชาเป็นแบบเป็นร่างกายหมดสิ้น เมื่อกฎหมายไม่มีรอยที่จะเดิน เราก็เดินไปข้างไหนไม่ได้ นอกจากรอยที่กฎหมายอื่นเขาได้เดินมาแล้ว กฎหมายไม่ใช่ใจคนอย่างยุติธรรม ทั้งนี้มีคนเข้าใจผิดมาก แต่ผิดก็เพราะไม่เข้าใจ คำที่เรียกว่า **วิชานั่นเอง**

ตามคำอธิบายนี้จะเห็นได้ว่า กฎหมายกับความยุติธรรมนั้นแตกต่างกัน ยุติธรรมเป็นเรื่องของจิตใจ กฎหมายเป็นเรื่องคำสั่ง คำบัญชา เป็นแบบแผนที่จะต้องปฏิบัติตาม

อะไรยุติธรรมจึงเป็นปัญหา ?

และบางทีผู้ให้ตัดสินว่า เป็นยุติธรรมแล้ว แต่ผู้รับหรือผู้ถูกตัดสินว่าไม่เป็นธรรม ก็ยังไม่เป็นความยุติธรรมที่แท้ แต่ถ้ายอมรับก็เป็นยุติธรรมไป จะขอยกตัวอย่างมาพิจารณาสักเรื่องหนึ่ง เช่นสมมติว่า ท่านมีลูกอยู่ ๕ คน วันหนึ่งท่านไปตลาด หรือจะไปในต่างจังหวัดก็ตาม ท่านไปพบผลไม้ คือ ส้มเขียวหวาน ท่านก็ซื้อมา ๒๐ ผล พอมาถึงบ้านก็แบ่งให้ลูกทั้ง ๕ คน คนละ ๔ ผล ซึ่งถ้าพิจารณาตามจำนวนผลก็เป็นความยุติธรรมดีอยู่ เพราะผลเท่าๆ กัน จำนวนก็เท่ากัน แต่ในจำนวนลูก ๕ คนนั้น ถ้าอีกคนหนึ่งเกิดร้องขึ้นว่า ท่านไม่ยุติธรรม ท่านจะมีความรู้สึกอย่างไร? ท่านจะต้องมีความรู้สึกว่า ลูกท่านคนนั้นโกงใช้ไม่ได้ เอาเปรียบคน ทั้ง ๆ ที่ท่านก็แบ่งให้ตามจำนวนเท่ากัน แต่ถ้าท่านถามเขาว่า เพราะเหตุใดลูกจึงว่าไม่ยุติธรรม เขาก็จะตอบท่านว่า เพราะกลีบส้มมันไม่เท่ากัน รสของส้มก็ไม่เท่ากัน เพราะส้มแต่ละผลนั้นย่อมมีกลีบไม่เท่าทั้งรสของส้มก็ไม่เหมือนกัน แล้วท่านจะปวดศีรษะแค่ไหน

ดังตัวอย่างที่ยกมานี้ก็จะเห็นได้แล้วว่า ความยุติธรรมโดยสมมุตินั้น ย่อมเกิดเป็นปัญหาเช่นนี้เสมอ ครั้นเมื่อผู้ใดได้ประสบต่อปัญหาเช่นนี้แล้วก็มักจะพูดกันอย่างน้อยใจว่า ในโลกนี้หาความยุติธรรมไม่ได้ และบุคคลเหล่านี้ก็น่าจะได้รับการเห็นใจ เพราะยังไม่เข้าใจว่า **ยุติธรรมที่แท้นั้นคืออะไร ?**

ตามหลักที่แท้จริงนั้น ในโลกเรานี้เต็มไปด้วยความยุติธรรม สรรพสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยวไปมาในสังสารวัฏฏ์ ต้องได้รับความยุติธรรมทั้งนั้น ไม่ว่ากรณีย์ใด ๆ สัตว์เล็กถูกสัตว์ใหญ่กินก็เป็นความยุติธรรม สัตว์ที่อ่อนแอกว่าถูกสัตว์ที่แข็งแรงข่มเหงรังแกก็เป็นความยุติธรรม คนโง่ที่ถูกคนฉลาดหลอกลวงก็เป็นความยุติธรรม คนที่ไม่ได้ทำผิดในปัจจุบันแต่ต้องถูกลงโทษถึงติดคุกติดตารางก็ยุติธรรม รวมทั้งคนที่เกิดมาพิกลพิการก็ยุติธรรม เกิดมาแล้วก็ต้องแก่ก็ยุติธรรม เกิดมาแล้วก็ตายนั้นก็เป็นความยุติธรรม

รวมความแล้วทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นไปตามกระบวนการของความยุติธรรมทั้งนั้น เพราะตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น บุคคลกระทำกรรมอันเป็นเหตุอย่างใดก็ต้องรับวิบากคือผลแห่งกรรมอย่างนั้น

สัตว์ที่ถูกเขาฆ่าก็เพราะในอดีตเคยไปฆ่าเขามาก่อน

สัตว์ที่ถูกเบียดเบียนถูกข่มเหงรังแกก็เพราะในอดีตเคยไปเบียดเบียนไปข่มเหงรังแกเขามาก่อน

สัตว์ที่ถูกล่อลวงในปัจจุบันก็เพราะอดีตเคยไปล่อลวงเขามาก่อน

คนที่ถูกโกงในปัจจุบันก็เพราะอดีตเคยไปคดโกงเขามาก่อน

คนที่ถูกลงโทษถึงติดคุกติดตะรางโดยปัจจุบันไม่เคยทำผิดแต่อย่างใด ก็เพราะอดีตเคยลงโทษผู้ที่ไม่ได้กระทำผิดมาก่อน ครั้นมาในปัจจุบันชาตินี้ตนจึงต้องได้รับผลแห่งการกระทำอย่างนั้นบ้าง นี่แหละท่านจึงกล่าวว่าเป็นความยุติธรรมอย่างนี้ก็มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ

คนที่กระทำผิดกระทำชั่วในปัจจุบันแต่ไม่ถูกกฎหมายลงโทษก็อย่าคิดว่า ตนไม่ต้องได้รับผลแห่งการกระทำอย่างนั้น สักวันหนึ่งผลแห่งการกระทำเช่นนั้น จะต้องลงโทษอย่างไม่ต้องสงสัย ส่วนจะลงโทษให้เห็นในปัจจุบันชาติหรืออนาคตชาติก็แล้วแต่น้ำหนักของกรรม ซึ่งจะขอกล่าวต่อไปในตอนหน้า

วิบากหรือผลของกรรมดังที่กล่าวมานี้ ย่อมเป็นหลักของการพิจารณาว่า โลกของเรานี้มีความยุติธรรมอย่างแน่นอน ทั้งยังเป็นความยุติธรรมทุก ๆ โลกด้วย ไม่จำกัดเฉพาะแต่โลกมนุษย์เท่านั้น

เมื่อเขียนถึงตรงนี้ ทำให้นึกถึงอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในสมัย **เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆังโฆสิตาราม จังหวัดธนบุรีขึ้นมาได้**

คือ เรื่องเดิมมีอยู่ว่า เช้าวันหนึ่ง มีพระภิกษุ ๒ รูปซึ่งอยู่ที่วัดระฆังนั้น เกิดวิวาทกันขึ้นก่อนที่จะออกไปบิณฑบาต สมัยนั้นการบิณฑบาตทางฝั่งธนบุรี ต้องใช้เรือพายไปตามคลองในสวน ก่อนที่พระท่านจะออกบิณฑบาต ก็มีพระองค์หนึ่งเอาด้ามพายไปตีศีรษะพระอีกองค์หนึ่งเข้า พระองค์ที่ถูกตีไปฟ้องเจ้าประคุณสมเด็จ เจ้าประคุณสมเด็จก็ตัดสินว่า พระองค์ที่ถูกตีนั่นแหละไปตีเขาก่อน เขาจึงตีเอาให้บ้าง เพราะมีตัวอย่างที่ไหน ที่เราอยู่ดี ๆ จะมีคนเอาด้ามพายมาตีศีรษะได้ พระองค์ที่ถูกตีก็ยังยืนกรานอยู่ว่า ท่านไม่ได้ตีก่อน ท่านอยู่เฉย ๆ ก็มาตีท่านก่อน เจ้าประคุณสมเด็จก็ยังยืนยันว่า องค์ที่ถูกตีนั่นแหละไปตีเขาก่อน

เมื่อเจ้าประคุณสมเด็จยังยืนยันอย่างนั้นว่า พระองค์ที่ถูกศีรษะไปตีอีกองค์ก่อนตามเดิม พระองค์ที่ถูกตีศีรษะก็เสียใจร้องไห้ หาว่าสมเด็จไม่ยุติธรรม มีความลำเอียง เข้ากับพระองค์ที่ตีศีรษะท่าน ท่านก็ไม่ยอมพยายามดิ้นรนหาความยุติธรรมให้ได้ ปรากฏว่า พระภิกษุองค์ที่ถูกตีฟ้องไปทางพระเถระผู้ใหญ่คือ สมเด็จพระวันรัต (เซ่ง) สมเด็จพระวันรัตก็ตั้งให้ท่านเจ้าคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ ซึ่งในสมัยนั้นท่านยังมีสมณศักดิ์เป็นพระเทพกวีอยู่ ให้ระงับอธิกรณ์นี้เสียด้วยความยุติธรรม

เจ้าประคุณสมเด็จก็ยังคงยืนยันตามเดิม พระองค์ที่ถูกตีนั่นแหละไปตีเขาก่อน องค์ที่ถูกตีก็ยืนยันว่า ท่านไม่ได้ตี องค์นั้นมาตีท่านก่อน ผลสุดท้ายเรื่องนี้ก็ทราบถึงสมเด็จพระวันรัตอีก สมเด็จพระวันรัต จึงถามเจ้าประคุณว่าเพราะเหตุไรจึงตัดสินว่า องค์ที่ถูกตีศีรษะไปตีองค์นั้นก่อน

เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ก็ให้เหตุผลว่าเนื่องจากผลกรรมแต่ปางก่อนที่พระองค์นี้เคยตีเขาก่อนผลกรรมจึงไม่ยุติลงตกมาสนองในชาตินี้อีก ด้วยการถูกตีบ้างเพราะชาติก่อนไปตีเขามา ผลสุดท้าย สมเด็จพระวันรัตจึงต้องยอมด้วยเหตุผล แล้วกล่าวกับสมเด็จว่า ถ้าเช่นนั้นท่านจงยุติกรรมอันนี้เสีย เจ้าประคุณสมเด็จจึงหาปัจจัยบางอย่างมาถวายให้พระองค์ที่ถูกตีศีรษะเป็นการ

ปลอบใจแล้วก็กล่าวสอนพระองค์นั้นว่า **"ขอให้ท่านทั้งสองจงอโหสิกรรมให้แก่กันและกันเสียเถิด"** เรื่องก็เป็นอันยุติลงด้วยดี โดยพระสองรูปนั้นท่านอโหสิกรรมต่อกัน และอยู่ต่อมาท่านก็สมาคมด้วยดี ไม่มีความบาดหมางใจกันอีกต่อไป

อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ได้รับการตัดสินอย่างเป็นธรรมที่สุด และการตัดสินเช่นนี้แหละเป็นความยุติธรรมที่แท้จริง ตามหลักของพระพุทธศาสนา

การพิจารณาถึงความยุติธรรมตามหลักธรรมนั้น จะต้องพิจารณาถึงอดีตชาติด้วย มิฉะนั้นเราจะไม่ทราบเลยว่าความยุติธรรมนั้นคืออะไร ? มีจริงหรือไม่ ? เพราะชีวิตปัจจุบันเป็นผลมาแต่อดีต เรากระทำกรรมอะไรมาบ้างก็ได้อาจทราบได้ แต่ก็พอจะพิจารณาได้อย่างละเอียดว่า ถ้าผลที่เราได้รับในปัจจุบัน ไม่ได้เกิดขึ้นจากเหตุปัจจุบัน ก็ต้องเป็นผลจากเหตุอดีตอย่างแน่นอน ที่จะเกิดขึ้นโดยไม่มีเหตุนั้น ไม่มีแน่

ชีวิตของสรรพสัตว์ที่เกิดมาในโลกปัจจุบันนี้ จึงอยู่ในฐานะของผู้เกิดมาเพื่อชดใช้หนี้กรรมให้หมดไป ไม่ว่าชีวิตนั้นจะประสพต่อความทุกข์ก็ตาม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

สเจ ปุพฺเพ กตเหตุ สุขทุกฺขํ นิคจฺฉติ
โปราณกํ กตํ ปาปํ ตเมโส มุญฺจเต อิณํ

แปลว่า ถ้าบุคคลประสพสุขหรือทุกข์ เพราะบุญหรือบาปที่กระทำไว้แต่ปางก่อนเป็นเหตุ บุคคลนั้นชื่อว่า เปลื้องบาปเก่าที่ทำไว้ประดุจเปลื้องหนี้ฉะนั้น

พุทธภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่า อันความทุกข์หรือความสุขก็ตามเป็นวิบากหรือผลของกรรมทั้งนั้น คนที่เกิดมามีความสุขสำราญในปัจจุบัน ก็เพราะกุศลกรรมแต่อดีตส่งผลและเมื่อตนกำลังเสวยความสุขมากมายแค่ไหนก็ตาม นั่นเป็นการชดใช้กุศลกรรมแต่อดีตให้หมดไปตามลำดับ ถ้ากุศลกรรมแต่อดีตหมดลงเมื่อใด ชีวิตของเขาเหล่านั้นจะต้องเผชิญต่อความทุกข์ อันเป็นผลของกรรมชั่วต่อไป เพราะชีวิตของสรรพสัตว์ที่เวียนว่ายตายเกิดนั้น จะต้องประกอบกรรมทั้งที่ดีและชั่วมาเป็นของคู่กัน เป็นกรรมดีกำลังให้ผล กรรมชั่วก็หมดโอกาสที่จะให้ผล หรือเมื่อกรรมชั่วกำลังให้ผล กรรมดีก็หมดโอกาสที่จะให้ผล

ถ้าชีวิตกำลังเสวยความทุกข์อย่างแสนสาหัส ก็พึงทราบว่า เรากำลังชดใช้หนี้กรรมที่เป็นอกุศลให้หมดไปเมื่อหมดกรรมที่เป็นอกุศลแล้ว เราก็จะประสพต่อความสุขอันเป็นผลของกุศล

กรรมอย่างแน่นอน คนที่เกิดมามีความสบายมีความสุขมาก ก็ไม่ควรประมาทเพราะผลกรรมที่ดีกำลังหมดไปตามลำดับ ถ้าท่านไม่สร้างกุศลกรรมใหม่เพิ่มเติมแล้ว ชีวิตจะต้องประสบต่อความทุกข์ในบั้นปลายอย่างแน่นอน ตัวอย่างในปัจจุบันชาติมีให้เราเห็นมากมาย บางครอบครัวตอนต้นมีความสุขอย่างฟุ่มเฟือย แต่ตอนปลายกลับต้องเผชิญต่อความทุกข์ยากลำบากแสนสาหัสก็มี บางครอบครัวตอนต้นมีความทุกข์อย่างแสนสาหัส แต่ตอนปลายกลับมีความสุขสบายก็มี นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า ความสุขความทุกข์นั้น เป็นการปลดเปลื้องหนี้ของกรรมในอดีต

แสนเสียดายชีวิตของบุคคลที่ฆ่าตัวตายเหลือเกิน ถ้าการคิดฆ่าตัวตายนั้นมิได้เป็นผลของกรรมแต่อดีต หมายความว่าคิดกระทำกรรมใหม่ในปัจจุบันนี้ เพราะตามหลักของกรรมนั้นคนเราจะมีความทุกข์ตลอดไปไม่ได้ วันหนึ่งความทุกข์ทั้งหลายแหล่มันจะต้องสิ้นสุดลง ถ้าเราไม่สร้างกรรมชั่วอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ขึ้นใหม่ในปัจจุบันชาตินี้ เหมือนคำพูดของกวีที่ว่า **"เมื่อเมฆหมอกของพายุฝนหายไป ท้องนภาย่อมแจ่มใส"** เบื้องหน้าของบุคคลที่กำลังมีความทุกข์ก็คือความสุขสดชื่นนั่นเอง เพียงแต่ในท่านอดทนต่อความทุกข์เหล่านั้นต่อไป อย่าท้อแท้ใจ พร้อมกันนั้นก็ใช้กาลเวลาอันเป็นทุกข์ของท่าน สร้างสรรคุณงามความดีอันเป็นกุศลกรรมอยู่เสมอ แล้วท่านจะต้องประสบต่อความสุขในเบื้องหน้าอย่างแน่นอน

พร้อมกันนี้ก็อดสงสารบุคคลที่เกิดมามีความสุข แต่กำลังประกอบแต่กรรมชั่วอย่างประมาทมัวเมา ไม่สร้างสรรคุณงามความดีขึ้นใหม่เลย เพราะเมื่อกุศลกรรมแต่อดีตให้ผลหมดแล้วเขาเหล่านี้จะต้องเผชิญต่อความทุกข์ต่อไป เบื้องหน้าของชีวิตคนที่เป็นสุข เหมือนในยามที่ท้องนภาแจ่มใสปราศจากเมฆหมอกและและพายุฝน แต่เบื้องหน้าของความแจ่มใสนี้ จะต้องเผชิญต่อมรสุมอย่างแน่นอน อันนี้เป็นกฎธรรมดาของธรรมชาติ กรรมก็เช่นเดียวกันย่อมเป็นไปไม่ต่างจากธรรมชาติดอก ทุกคนจึงควรพิจารณาถึงกฎแห่งความจริงของชีวิตอย่างนี้ เพราะการเกิดมาของชีวิตนั้น เป็นการปลดเปลื้องหนี้กรรมแต่อดีต

ตราบใดที่นามรูปยังมีการเกิด การตั้งอยู่และดับไปไม่มีที่สิ้นสุดดุจกระแสน้ำหรือดวงประทีปเช่นนี้ ทุกชีวิตจะต้องเป็นไปตามกรรมลิขิตทั้งนั้น จึงควรกระทำกรรมที่ดี ที่เป็นกุศลเพื่อผลคือความสุข และจงงดเว้นจากกรรมที่ไม่ดีเป็นอกุศล อันจะเป็นผลให้ได้รับความทุกข์นั้นเสีย ชีวิตแห่งการท่องเที่ยวไปมาในวัฏฏสาครนี้ ก็จะมีความทุกข์น้อยลงจนกว่าจะบรรลุถึงซึ่งความยุติกรรมด้วยการบรรลุถึงมรรคผลนิพพาน อันเป็นแดนเกษมจากโยคะทั้งปวง

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายจะต้องประสบต่อความยุติธรรมด้วยกันทั้งนั้น ความทุกข์ความสุขที่เราได้รับกันอยู่เสมอนี้เป็นความยุติธรรมแล้ว ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องไปแสวงหาความยุติธรรมภายนอก หรือจากผู้อื่น ท่านประธานาธิบดีลินคอล์น และท่านประธานาธิบดีเคนเนดี้ทั้งสองท่านนี้ ต้องจบชีวิตลงในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึงกฎของกรรมเด่นชัดขึ้น ท่านประธานาธิบดีลินคอล์น ในอดีตอาจจะเป็นเคนเนดี้ในปัจจุบันก็ได้ใครจะรู้ เพราะตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงกฎแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ตามหลักที่มีมาในชาดกนั่นเอง

ท่านทั้งสองอาจจะเคยฆ่าผู้อื่นมาแล้วในอดีตชาติ ตนเองจึงต้องถูกฆ่าอย่างนี้บ้าง และจะเป็นจำนวนชาติเท่าไรนั้นเราไม่สามารถที่จะทราบได้ จอนท์วิลกีส บูธ ผู้ฆ่าลินคอล์น ลี่ฮาวี ออสวอลด์ ผู้ฆ่าเคนเนดี้ บุคคลเหล่านี้จะต้องเป็นคู่เวรคู่กรรมกันมาอย่างแน่นอน เพราะทั้งสองไม่เคยรู้จักมักคุ้นกันมาก่อน ท่านประธานาธิบดีทั้งสองก็ไม่เคยไปสร้างความเดือดร้อนอะไรให้คนทั้งสองในปัจจุบันชาตินี้เลย ท่านทั้งสองอุทิศชีวิตเพื่อมนุษย์ชาติอย่างแท้จริงแต่ก็ต้องถูกคนใจบาปหยาบช้าลอบสังหาร และทั้งจอนท์วิลกีส บูธ และลี่ฮาวี ออสวอลด์ ก็ต้องถูกกรรมตามสนองด้วยการถูกสังหารก่อนนำตัวขึ้นศาล เพื่อให้ศาลตัดสินอย่างยุติธรรมที่สุด

ในสมัยพุทธกาลก็เคยมีเหตุการณ์คล้ายคลึงกันนี้เกิดขึ้นเหมือนกัน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่าเป็นความยุติธรรมแล้ว คือ ในสมัยที่พระโมคคัลลานะถูกโจรฆ่าตาย ท่านสาธุชนทั้งหลายส่วนมากก็คงจะรู้จักพระอรหันตสาวกผู้นี้ได้ดี เพราะเป็นอัครสาวกฝ่ายซ้าย เลิศในทางมีฤทธิ์ไม่มีสาวกองค์ใดเสมอเหมือนสามารถเหาะเหิรเดินอากาศได้ หายตัวได้ ดำดินได้ ทำได้สารพัดอย่าง แต่ท่านผู้นี้กลับต้องตาย เพราะถูกโจรฆ่า การตายของท่านจึงได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากมาย ทั้งพระภิกษุและคฤหัสถ์วิจารณ์กันว่าพระโมคคัลลานะมรณะไม่สมกับอัตตภาพของตนเลย ไม่น่าจะตายในลักษณะเช่นนี้เลย

พระพุทธองค์ทรงทราบการสนทนาวิจารณ์กันเช่นนั้น จึงตรัสว่า *"ดูกรภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะมิใช่ว่าจะมรณภาพไม่สมควรแก่อัตตภาพนี้เท่านั้น การมรณภาพของเธอสมควรแท้แก่กรรมที่เธอก่อมาแต่กาลก่อน*

ภิกษุทั้งหลายจึงทูลถามถึงบุรพกรรมของพระโมคคัลลานะ พระพุทธองค์จึงตรัสถึงกรรมในอดีตของพระโมคคัลลานะว่า ในอดีตนั้น พระโมคคัลลานะมีมารดาบิดาผู้แก่เฒ่า และได้ปรนนิบัติท่านทั้งสอง ด้วยความกตัญญูกตเวที อยู่ต่อมามารดาบิดาก็หาภรรยามาให้คนหนึ่ง ครั้งแรกก็ไม่เต็มใจที่จะมีภรรยา เพราะตนเองจะอยู่เลี้ยงดูมารดาบิดาเสียก่อน ส่วนมารดาบิดาก็ประสงค์จะให้ลูกชายมีภรรยาเป็นฝั่งเป็นฝาไปเสียที จึงหาภรรยามาให้

เมื่อได้ภรรยามาอยู่ร่วมบ้านเดียวกันกับมารดาบิดาเพียง ๓ วันเท่านั้น ภรรยาก็บ่นว่ารำคาญมารดาบิดาทั้งสอง ซึ่งตาบอดเหลือเกิน เพราะคนทั้งสองทำให้บ้านช่องรกรุงรังแล้วก็ติเตียนมารดาบิดาทั้งสองของสามีให้สามีฟัง เมื่อสามีเดินทางออกไปทำงานนอกบ้าน นางก็แกล้งเอาก้านปอเอาปอ ฟางข้าวยาคูไปเรี่ยรายเสียทั่วบ้าน เมื่อสามีกลับมา นางก็ฟ้องบอกว่าเพราะคนทั้งสองซึ่งตาบอดทำให้รกสกปรกฉันไม่อาจสามารถอยู่ร่วมกับคนทั้งสองได้

ในขณะนั้นพระโมคคัลลานะ กำลังหลงภรรยาอยู่ ก็หวังจะเอาใจภรรยาของตน จึงวางแผนฆ่ามารดาบิดาของตน วันหนึ่งก็วางแผนฆ่าทันที ครั้งแรกก็เชิญให้มารดาบิดาบริโภคอาหารจนอิ่มหนำสำราญ แล้วก็บอกว่า วันนี้จะพาคุณแม่คุณพ่อไปหาญาติ เมื่อมารดาบิดาขึ้นเกวียนเรียบร้อยแล้ว ก็ออกเดินทาง เมื่อเกวียนเดินไปในระหว่างทางซึ่งจะต้องผ่านป่า พระโมคคัลลานะก็บอกกับพ่อว่า ถึงกลางดงแล้ว ในที่นี้มีโจรชุกชุมมาก จึงให้พ่อซึ่งตาบอดถือเชือกไว้ แล้วตนเองก็ลงไป แกล้งร้องเป็นเสียงโจรมาปล้น สองคนตายายมีความรักห่วงใยในลูกมาก ถึงแม้ตนเองจะได้รับอันตราย ก็ตะโกนบอกให้ลูกหนีเอาตัวรอดไปเสีย ไม่ต้องห่วงพ่อและแม่เพราะแก่แล้วถึงตายก็ไม่เสียดายชีวิต ขอให้ลูกหนีไปเถิด ผลสุดท้ายสองตายายก็ถูกลูกชายทุบศีรษะจนตายครั้นฆ่ามารดาบิดาตายแล้ว ก็ทิ้งศพไว้ในป่า

ด้วยผลกรรมที่พระโมคคัลลานะ ฆ่าแม่และพ่อของตน ต้องตกนรกหมกไหม้หลายแสนปี ครั้นพ้นจากนรกแล้ว ยังต้องเกิดมาถูกเขาฆ่าด้วยการทุบตีอย่างแหลกเหลวถึง ๑๐๐ ครั้งหรือร้อยชาติ ฉะนั้น การตายของเธอ เป็นการสมควรแก่กรรมที่กระทำมาแล้ว

คือแทนที่พระองค์จะเรียกร้องขอความยุติธรรมจากทางบ้านเมือง ซึ่งมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นประมุขแต่กลับทรง ปรารภว่า สมควรแก่กรรมของเธอแล้ว แต่ถึงกระนั้นทางฝ่ายบ้านเมืองก็ไม่นิ่งนอนใจ พระเจ้าอชาตศัตรูส่งสายลับออกสืบเป็นจำนวนมาก เพื่อควานหาว่าใครเป็นผู้ฆ่า

พระโมคคัลลานะ ผลสุดท้ายก็ทราบจากสายลับว่า ได้มีพวกเดียรถีย์คือนักบวชนอกพระพุทธศาสนาเสื่อมจากลาภสักการะ พวกเดียรถีย์จึงปรึกษากันว่า เพราะพระโมคคัลลานะเป็นกำลังอันสำคัญของพระสมณโคดม ที่ปลูกศรัทธาให้คนไปเลื่อมใสกันมากด้วยอิทธิฤทธิ์ของท่าน ฉนั้นจึงควรกำจัดพระโมคคัลลานะคนสำคัญเสียก่อน คณะของตนจะได้มีลาภสักการะมากขึ้น

เมื่อปรึกษากันเช่นนั้น จึงไปว่าจ้างให้พวกโจรฆ่า ครั้งแรกพระโมคคัลลานะท่านทราบและก็หนีเล็ดรอดไปด้วยอิทธิฤทธิ์ของท่านทุกครั้ง แต่ก็ปรากฏว่าพวกโจรเหล่านั้นไม่ละทิ้งความพยายามที่จะสังหารชีวิตท่าน ท่านจึงระลึกถึงกรรมในอดีตชาติได้ว่ากำลังตามสนองผลท่านอย่างหลีกหนีไม่พ้น ถึงจะเป็นอรหันต์แล้วก็ตาม เพราะกรรมนั้นเป็นอดีตและเป็นอนันตริยกรรมด้วย ท่านจึงไม่หลบหนี ท่านจึงเข้าอภิญญาประสานกระดูกที่ถูกโจรทุบเสียแหลกเหลว แล้วเหาะไปเฝ้าพระบรมศาสดา ขอทูลลาเสด็จดับขันธปรินิพานยังกาฬสิลา

ก่อนที่ท่านจะปรินิพพาน พระพุทธองค์ ก็ให้ท่านแสดงอิทธิฤทธิ์ให้ทอดพระเนตรอีกเป็นครั้งสุดท้ายเหมือนกับพระสารีบุตร เพราะทั้งสองเป็นอัครสาวก

อยู่ต่อมาพระเจ้าอชาตศัตรูก็จับโจรที่ฆ่าพระโมคคัลลานะได้หมด แล้วสั่งให้ลงโทษโจรเหล่านั้นอย่างหนักอีกเช่นกัน โดยจับพวกเดียรถีย์และโจรฝังลงในหลุมทั้งเป็นประมาณแค่สะดือแล้วเอาฟางกลบ เมื่อกลบแล้วก็เอาไฟเผาจนตาย เมื่อเผาเสร็จแล้วสั่งให้เอาไถเหล็กไถอีกครั้งหนึ่งจนศพขาดเป็นท่อน ๆ แล้วสั่งจับเอาโจรผู้เป็นหัวหน้าลงมือฆ่าเสียบด้วยหลาวสี่คน

พระองค์ทรงทราบก็ตรัสอีกว่า พวกเดียรถีย์และโจรเหล่านั้นได้ประทุษร้ายต่อบุตรของเราผู้ไม่ได้ประทุษร้ายตอบ ก็ได้ตายอย่างเหมาะสมกับกรรมของตนแล้วเหมือนกัน เพราะกรรมย่อมสนองกรรมเช่นนี้แล้วพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

"บุคคลที่ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ได้ประทุษร้ายตอบ ย่อมถึงความพินาศฉิบหายด้วยเหตุ ๑๐ ประการอย่างแน่นอน คือ

๑. ย่อมถึงเวทนาอันเผ็ดร้อนอย่างแรงกล้า คือ จะถูกโรคชนิดใดชนิดหนึ่งเสียดแทงให้เกิดความเจ็บปวด

๒. จะต้องประสบต่อความเสื่อมจากทรัพย์สมบัติ อย่างมหาศาล ที่ตนเองแสวงหามาได้โดยยาก

๓. จะต้องถูกผ่าตัด สรีระกายจะต้องแตกออกไปด้วยการถูกผ่าอย่างใดอย่างหนึ่ง

๔. จะต้องได้รับความอาพาธอย่างหนักด้วยโรคเรื้อนประจำกาย หรือโรคอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทรมานร่างกาย

๕. จะต้องได้รับความฟุ้งซ่านทางจิตใจ จนถึงวิกลจริต ถ้าไม่ถึงวิกลจริตก็หาความสบายไม่ได้ จิตใจจะต้องกระวนกระวายอยู่เสมอ

๖. จะต้องประสบต่อความขัดข้องแห่งพระราชา คือจะถูกถอดยศ ถอดตำแหน่งในหน้าที่ราชการต่างๆ

๗. จะต้องถูกกล่าวตู่ ถูกประนามอย่างร้ายแรงที่สุดจากบุคคลที่เป็นบัณฑิต

๘. จะต้องประสบต่อความย่อยยับจากเครือญาติมิตรทั้งหลายจะตีตนออกห่าง ญาติจะตัดสัมพันธไมตรี มิตรจะตัดสัมพันธไมตรี

๙. จะต้องรับความย่อยยับจากโภคะทั้งหลาย จะพบกับความวิบัติจากทรัพย์สมบัติที่ตนมีอยู่

๑๐. ไฟจะไหม้บ้านเรือน ทรัพย์สมบัติจะต้องถูกไฟเผาผลาญ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงซึ่งนรก

กฎของกรรมเหล่านี้ผู้กระทำกรรมทุกคน จะต้องประสบอย่างแน่นอน จะช้าหรือเร็วเท่านั้น ฉะนั้นบางคนเมื่อกรรมยังไม่สนองผล ผู้กระทำกรรมชั่วย่อมประมาทร่าเริงยินดี แต่เมื่อกรรมชั่วเหล่านั้นสนองผล ผู้กระทำกรรมชั่วจะรู้สึกเป็นทุกข์เดือดร้อนทันที ผู้กระทำความดีก็เช่นกัน บางครั้งกรรมดีให้ผลช้าไป ก็อาจจะเกิดความเข้าใจผิดคิดว่าผลแห่งการกระทำกรรมดีไม่มี แล้วก็เลิกละจากกรรมอันดีนั้นไปเสียอย่างน่าเสียดาย.

วิธีสมาทาน

และ

วิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

ของ

พระเทพสิทธิมุนี โชดก ป. ๙

พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ

วิธีสมาทาน

ผู้ที่จะสมาทานพระกรรมฐาน พึงปฏิบัติดังต่อไปนี้:–

๑. ถวายสักการะต่อพระอาจารย์ ผู้ให้พระกรรมฐาน

๒. จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

๓. ถ้าเป็นพระ ให้แสดงอาบัติก่อน ถ้าเป็นอุบาสก อุบาสิกา ให้สมาทานศีลเสียก่อน

๔. มอบถวายชีวิตต่อพระรัตนตรัย

"อิมาหํ ภควา อตฺตภาวํ ตุมฺมากํ ปริจฺจชามิ"

ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ขอมอบกายถวายชีวิตต่อพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์

๕. มอบกายถวายตัวต่อพระอาจารย์

"อิมาหํ อาจริย อตฺตภาวํ ตุมฺหากํ ปริจฺจชามิ"

ข้าแต่พระอาจารย์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอมอบกายถวายตัวต่อครูบาอาจารย์ เพื่อเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

๖. ขอพระกรรมฐาน

"นิพฺพานสฺส เม ภนฺเต สจฺฉิกรณตฺถาย กมฺมฏฺฐานํ เทหิ"

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงให้กรรมฐานแก่ข้าพเจ้าเพื่อทำให้แจ้งซึ่ง มรรค ผล นิพพานต่อไป

๗. แผ่เมตตา

"อหํ สุขิโต โหมิ"

ขอให้ข้าพเจ้าถึงสุข ปราศจากทุกข์ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีความลำบาก ไม่มีความเดือดร้อน ขอให้มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

"สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ"

ขอให้สัตว์ทั้งหลายทุกตัวตน ตลอดเทพบุตร เทพธิดาทุกองค์ พระภิกษุสามเณร และผู้ปฏิบัติธรรมทุกๆ ท่าน จงเป็นผู้มีความสุขปราศจากทุกข์ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีความลำบาก ไม่มีความเดือดร้อน ขอให้มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๘. เจริญมรณานุสสติ

"อทฺธุวํ เม ชีวิตํ"

ชีวิตของเราไม่แน่นอน ความตายของเราแน่นอน เราต้องตายแน่เพราะว่าชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุดเป็นโชคอันดี ที่เราได้เข้ามาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในโอกาสบัดนี้ ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา

๙. ตั้งสัจจอธิษฐาน และปฏิญาณตนต่อพระรัตนตรัย ต่อครูบาอาจารย์

"เยเนว ยนฺติ นิพฺพานํ"

พระพุทธเจ้า และเหล่าพระสาวกได้ดำเนินไปสู่พระนิพพานด้วยหนทางเส้นนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งสัจจอธิฐานปฏิญาณตนต่อพระรัตนตรัย และครูบาอาจารย์ว่า

"ตั้งแต่นี้ต่อไป ข้าพเจ้าจะตั้งอกตั้งใจประพฤติปฏิบัติจริงๆ เพื่อให้ได้บรรลุมรรค ผล นิพพานเจริญรอยตามพระองค์ท่าน"

"อิมาย ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา รตนตฺตยํ ปูเชมิ"

ข้าพเจ้าขอบูชาพระรัตนตรัย ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่มรรค ผล นิพพานนี้ ด้วยสัจจวาจาที่กล่าวอ้างมานี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ด้วยเทอญ.

๑๐. สวดพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ

วิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

พระอาจารย์ผู้ให้กรรมฐานควรปฏิบัติดังนี้:-

วันแรก ให้กรรมฐานไปปฏิบัติ ๕ ข้อ คือ

๑. เดินจงกรม

เวลาเดินให้ทอดสายตาไปประมาณ ๔ ศอก สติจับอยู่ที่เท้าเดินช้า ๆ เวลายกเท้าขวาภาวนาว่า "**ขวาย่างหนอ**" ขณะที่ใจนึกว่าขวาต้องยกเท้าขวาขึ้นทันที เท้าที่ยกกับใจนึกต้องให้พร้อมกัน ขณะว่า **ย่าง** ต้องเคลื่อนเท้าไปพร้อมกัน ขณะว่า **หนอ** เท้าต้องลงถึงพื้นพร้อมกัน เวลายกเท้าซ้ายก็เหมือนกัน ภาวนาว่า "**ซ้าย ย่าง หนอ**" ปฏิบัติเหมือนกันกับ ขวาย่างหนอ

ส้นเท้า กับปลายเท้า ห่างกันประมาณคืบหนึ่งเป็นอย่างมาก เมื่อเดินสุดเสื่อ หรือสุดถนน หรือสุดสถานที่ให้เอาเท้าเคียงกัน แล้วหยุดยืนภาวนาว่า **ยืนหนอ ยืนหนอ ยืนหนอ** ช้า ๆ สัก ๓ ครั้งหรือ ๔ ครั้ง ขณะนั้นให้สติอยู่ที่ร่างกาย อย่าให้ออกไปนอกกายแล้วกลับ จะกลับข้างขวาหรือข้างซ้ายก็ได้ เวลากลับส้นเท้าอยู่กับพื้น ยกปลายเท้าข้างที่จะกลับแล้วภาวนาว่า "**กลับหนอ**" พร้อมกันกับหมุนเท้าไป ส่วนเท้าอีกข้างหนึ่งให้ยกขึ้นแล้วหมุนไปตาม โดยภาวนาว่า "**กลับหนอ ๆ**" เช่นเดียวกัน ให้หมุนเวียนไปอย่างนี้ จนกว่าจะได้ที่ที่ตนต้องการแล้วยืนภาวนาว่า **ยืนหนอ ยืนหนอ ยืนหนอ** ๓ ครั้ง หรือ ๔ ครั้ง แล้วเดินจงกรม **ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ** ต่อไป

ให้เดินกลับไปกลับมาอยู่อย่างนี้ ประมาณ ๓๐ นาที เป็นอย่างต่ำ ๑ ชั่วโมงเป็นอย่างสูง

๒. นั่ง

ให้เตรียมจัดอาสนะสำหรับนั่งไว้ก่อน เวลานั่งให้ค่อย ๆ ย่อตัวลง พร้อมกับภาวนาว่า "**นั่งหนอ ๆ**" ให้ภาวนาอย่างนี้เรื่อยไปจนกว่าจะนั่งเสร็จเรียบร้อย

วิธีนั่ง นั้น ให้นั่ง **ขัดสมาธิ** คือ ขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งตัวให้ตรง แต่จะนั่งเก้าอี้หรือนั่งพับเพียบก็ได้

นั่งเรียบร้อยแล้วให้หลับตา เอาสติมาจับอยู่ที่ท้อง **พองยุบ** เวลาหายใจเข้าท้องพอง ให้ภาวนาว่า **พองหนอ** ใจที่นึกกับท้องที่พองต้องให้ทันกัน อย่าให้ก่อนหรือหลังกัน เวลาหายใจออก ท้องยุบ ให้ภาวนาว่า **ยุบหนอ** ใจที่นึกกับท้องที่ยุบต้องให้ทันกัน อย่าให้ก่อนหรือหลังกัน

ข้อสำคัญ ให้สติจับอยู่ที่อาการพองยุบเท่านั้น อย่าไปดูลมที่จมูกและอย่าตะเบ็งท้อง ให้นั่งภาวนาอย่างนี้ตลอดไป อย่างต่ำประมาณ ๓๐ นาที อย่างสูงประมาณ ๑ ชั่วโมง

๓. เวทนา

ในขณะที่นั่งอยู่นั้น ถ้ามีเวทนา คือ ความเจ็บ ปวด เมื่อย คัน เป็นต้น เกิดขึ้น ให้ปล่อยพองยุบแล้วเอาสติไปกำหนดที่เจ็บ หรือปวด เมื่อย คัน นั้น พร้อมกับภาวนาว่า **เจ็บหนอ ๆ** หรือ **คันหนอ ๆ** สุดแต่เวทนาจะเกิดขึ้น

เมื่อเวทนาหายแล้ว ให้เอาสติไปกำหนดที่ท้องว่า **พองหนอ ยุบหนอ** ต่อไปอีกจนกว่าจะครบกำหนด

๔. จิต

ในเวลาที่นั่งอยู่นั้น ถ้าจิตคิดถึงบ้าน ถึงทรัพย์สมบัติ หรือกิจการงานต่าง ๆ ให้เอาสติปักลงไปที่หัวใจพร้อมกับภาวนาว่า **คิดหนอ ๆ** จนกว่าจะหยุดคิด เมื่อหยุดคิดแล้วให้กลับไปกำหนดพองยุบต่อไปอีก

แม้ดีใจ เสียใจ โกรธ เป็นต้น ก็ให้กำหนดเช่นกันคือ ถ้าดีใจก็กำหนดว่า **ดีใจหนอ ๆ** ถ้าเสียใจให้กำหนดว่า **เสียใจหนอ ๆ** ถ้าโกรธให้กำหนดว่า **โกรธหนอ ๆ** เป็นต้น

๕. นอน

เวลานอน ให้ค่อย ๆ เอนลง พร้อมกับภาวนาตามไปว่า **นอนหนอ ๆ จน**กว่าจะนอนเรียบร้อย ขณะนั้นให้สติจับอยู่กับอาการเคลื่อนไหวของร่างกายเมื่อนอนเรียบร้อยแล้ว ให้เอาสติมาไว้กับท้อง พร้อมกับภาวนาว่า **พองหนอ ยุบหนอ** ต่อไป ให้คอยสังเกตุให้ดีว่า **จะ**หลับไปตอนพองหรือตอนยุบ

วันแรกให้ปฏิบัติเพียงเท่านี้ วันต่อไปให้ไปส่งอารมณ์กับพระอาจารย์

วันที่ ๒ ให้เพิ่มบทเรียน ๑ บท คือ กำหนดต้นจิต เมื่อผู้ปฏิบัติมาส่งอารมณ์ พระ-อาจารย์ต้องถามให้ละเอียด นับแต่การเดิน การนั่ง เวทนา จิต และนอนแล้วถามสภาวะต่อไป เสร็จแล้วเพิ่มบทเรียน

การเพิ่มบทเรียนนี้ คือ ให้กำหนดต้นจิตต้นจิตได้แก่ความอยากนั่นเอง เช่น อยากลุก อยากยืนอยากเดิน อยากนั่ง อยากนอน อยากถ่ายอุจจาระปัสสาวะเป็นต้น

เวลาจะลุก ให้เอาสติปักลงไปที่หัวใจ ภาวนาว่า **อยากลุกหนอ ๆ** เวลาลุกให้ภาวนาว่า **ลุกหนอ ๆๆ**

เวลาจะเดินให้ภาวนา **อยากเดินหนอ ๆๆ** เวลาเดินให้ภาวนาว่า **ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ**ดังนี้

หมายเหตุ ข้อสำคัญเราจะทำอะไรทุกอย่าง ให้กำหนดต้นจิตทุก ๆครั้ง เวลาจะรับประทานให้ภาวนาว่า "**อยากหนอ ๆ**" เวลารับประทานให้ภาวนาว่า **รับประทานหนอ ๆ** เป็นต้น

๓. **วันที่** ๓ หรือ **วันที่** ๔–๕ ให้เพิ่มบทเรียน

อีก การเพิ่มบทเรียนในวันนี้ คือเพิ่มการกำหนดทวาร ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย มีวิธีปฏิบัติดังนี้ คือ

๑. เวลาตาเห็นรูปให้กำหนดว่า **เห็นหนอๆ** ตั้งสติไว้ที่ตา

๒. เวลาหูได้ยินเสียงให้กำหนดว่า **ได้ยินหนอๆ** ตั้งสติไว้ที่หู

๔. เวลาจมูกได้กลิ่น ให้กำหนดว่า **กลิ่นหนอๆ** ตั้งสติไว้ที่จมูก

๔. เวลาลิ้นได้รส ให้กำหนดว่า **รสหนอ ๆ** ตั้งสติไว้ที่ลิ้น

๕. เวลากายถูก เย็น ร้อน อ่อนแข็ง ให้กำหนดว่า **ถูกหนอ ๆ** ตั้งสติไว้ตรงที่ถูก

๔. **วันต่อไป** เมื่อญาณที่ ๑–๒ เกิดขึ้นแล้วให้เพิ่มบทเรียนอีก ๑ บท คือ เพิ่มเดินจงกรมระยะที่ ๒ ว่า "**ยกหนอ เหยียบหนอ**"

๕. **วันต่อไป** เวลากำหนดว่า **ยุบหนอ** นั้น ถ้ารู้สึกว่าทิ้งจังหวะไว้นานนิดหนึ่งท้องจึงพอง ให้เพิ่มนั่งหนอได้

ตอนว่า **นั่งหนอ** นั้น รูปนั่งปรากฏในใจดุจเราส่องกระจก ชั่วแวบเดียวเท่านั้น

เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิม จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้

ก. เวลาเดินได้ ๒ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เหยียบหนอ

ข. เวลานั่งได้ ๓ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑-๒ พองหนอ ยุบหนอ

ระยะที่ ๓ พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ

๖. **วันต่อไป** เมื่อญาณที่ ๓ และที่ ๔ เกิดแล้วให้เพิ่มบทเรียนอีก ๑ บท คือ เพิ่มเดินจงกรมระยะที่ ๓ ว่า

ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ

เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิม เป็น ๓ ระยะ ดังนี้

คือ ระยะที่ ๑ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ เดินประมาณ ๑๐-๒๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐-๒๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐-๒๐ นาที

๗. วันต่อไป เวลากำหนดว่า **พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ** เมื่อถึงตอนที่ว่านั่งหนอนั้น ถ้ากำหนดว่านั่งหนอแล้ว แต่ยังทิ้งระยะห่างอยู่ คือ ท้องยังไม่พองขึ้น ให้เพิ่มถูกหนอได้อีก แต่ถ้าผู้ใดกำหนดเพียงพองหนอ ยุบหนอ ก็ได้สมาธิดีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องเพิ่มบทเรียนให้แก่ผู้นั้นอีก หรือคนเฒ่าคนแก่หรือเด็ก ๆ ก็ไม่ควรเพิ่ม เวลาเดินใช้เพียง ขวาย่าง ซ้ายย่าง ก็พอแล้ว ถึงเวลานั่งก็ใช้เพียง พองหนอ ยุบหนอ เท่านั้น ถ้าเพิ่มบทเรียนให้มากกว่านั้นจะทำให้ฟั่นเฝือ และไม่ได้ผลดี

เมื่อถูกเพิ่มหนอเข้าไปอีก จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้คือ **พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ**

หมายเหตุ คำว่า ถูกหนอ ในที่นี้ หมายเอา ถูก**ที่ก้นย้อย** คือก้นย้อยถูกกับพื้น แล้วเอาสติปักลงไปตรงที่ถูกนั้น

ยุบ นั่ง ถูก ทั้ง ๓ นี้ ต้องให้อยู่ในระยะเดียวกัน เมื่อว่าถูกหนอแล้ว ท้องจึงจะพองขึ้น

๘. **เมื่อญาณที่** ๕–๖–๗ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนอีก คือ เพิ่มระยะที่ ๔ ดังนี้คือ:-

ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ

เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิม ก็จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้ คือ

ระยะที่ ๑ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๔ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

๙. **เมื่อญาณที่** ๘ - ๙ - ๑๐ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนอีก คือเพิ่มเดินระยะที่ ๕ ดังนี้

ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ

เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิม จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้ คือ

ระยะที่ ๑ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๔ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๕ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

เมื่อญาณที่ ๑๑ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนอีก คือเพิ่มระยะที่ ๑ ดังนี้

ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ กดหนอ

เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิม จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้ คือ

ระยะที่ ๑ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๔ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๕ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๖ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ กดหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ถ้ามีเวลามากให้เดินระยะละ ๑๐ นาที รวมเป็น ๑ ชั่วโมง ถ้ามีเวลาน้อย ให้เดินระยะละ ๕ นาที รวมเป็น ๓๐ นาที แล้วจึงนั่ง

ส่วนการนั่งนั้น ให้เพิ่มถูกอีก ๖ แห่ง ดังนี้

๑. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกก้นย้อยข้างขวา)
๒. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกก้นย้อยข้างซ้าย)
๓. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกเข่าข้างขวา)
๔. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกเข่าข้างซ้าย)
๕. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกตาตุ่มขวา)
๖. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกตาตุ่มซ้าย)

เป็นอันได้ความว่า บทเรียนนี้ครบบริบูรณ์ แล้วญาณที่ ๑๑ คือสังขารุเบกขาญาณก็แก่กล้าพอสมควรเมื่อญาณที่ ๑๑ นี้ครบองค์คุณ ๖ ประการแล้ว พระอาจารย์ต้องเตือนผู้ปฏิบัติมิให้ประมาท ให้ปฏิบัติเคร่งครัดระมัดระวังให้มาก เพราะจวนจะได้ผลดีเต็มที่แล้ว

ถ้าผู้ใดไม่ประมาท ผู้นั้นจะได้ผลดี โดยไม่นานเลย ประมาณ ๒-๓ วันเท่านั้น

ถ้าผู้ใดประมาทขาดการกำหนดติดต่อกัน ผู้นั้นจะได้ผลช้า อาจจะเลยไปถึง ๕ วัน ๑๕ วัน หรืออาจจะไม่ได้ผลเลยก็เป็นได้

อธิษฐาน

เมื่อผู้ปฏิบัติมีสภาวะปรากฏชัดดีแล้ว พระอาจารย์พึงให้อธิษฐานดังนี้

วันแรก

ให้เดินจงกรมแล้วนั่งลง อธิษฐานว่า "**ธรรมวิเศษเบื้องสูงที่ยังไม่เกิด ขอจงให้เกิดขึ้นภายใน ๒๔ ชั่วโมง**" แล้วกำหนดพองยุบต่อไป (ถ้าผู้ปฏิบัติที่บ้านมีเวลาน้อยอธิษฐานว่า "**ธรรมวิเศษเบื้องสูงที่ยังไม่เกิด ขอจงให้เกิดขึ้นภายในชั่วโมงนี้**" แล้วกำหนดพองยุบต่อไป ให้อธิษฐานทุกครั้งที่นั่ง)

วันที่ ๒

ให้เดินจงกรมแล้วนั่ง อธิษฐานว่า "**ภายใน ๒๔ ชั่วโมงนี้ ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก**" แล้วกำหนดพองยุบต่อไป ถ้าผู้ปฏิบัติที่บ้าน ก็อธิษฐานว่า "**ภายในชั่วโมงนี้ ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก**" แล้วกำหนดพองยุบ ต่อไป

วันที่ ๓

ให้เดินจงกรมแล้วนั่ง อธิษฐานว่า "**ภายในชั่วโมงนี้ ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก**" แล้วกำหนดพองยุบต่อไป (ถ้าผู้มีเวลาน้อย ก็ให้อธิษฐานว่า "**ภายใน ๓๐-๑๕-๑๐-๕ นาที นี้ ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก**" แล้วกำหนดพองยุบต่อไป)

วันที่ ๔

ให้เดินจงกรมแล้วนั่ง อธิษฐานว่า "**ภายใน๓๐นาทีนี้ ขอให้ความเกิดดับ เกิดขึ้นให้มาก**" แล้วกำหนดพองยุบต่อไป (ถ้าผู้มีเวลาน้อยให้อธิษฐานว่า "**ภายในเวลาที่นั่งนี้ ขอให้จิตสงบเงียบไปนานประมาณ ๕ นาที**" แล้วกำหนดพองยุบต่อไป)

วันที่ ๕

ให้เดินจงกรมแล้วนั่ง อธิษฐานว่า "**ภายใน ๑๕-๑๐-๕ นาที นี้ ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก**" แล้วกำหนดพองยุบต่อไป

วันที่ ๖

ให้เดินจงกรมแล้วนั่ง อธิษฐานว่า "**ภายในชั่วโมงนี้ ขอให้จิตสงบเงียบไปได้นานประมาณ ๕ นาที** แล้วกำหนดพองยุบต่อไป

ถ้าสงบได้ ๕ นาที วันต่อไปก็ให้อธิษฐานว่า "**ขอให้จิตสงบเงียบไปนานประมาณ ๑๐ นาที** ถ้าได้ ๑๐ นาทีแล้ว ก็ให้อธิษฐานเพิ่มขึ้นไปเป็น ๒๐-๓๐-๔๐-๕๐ นาที จนถึง ๑-๒-๓-๔-๕-๖ ชั่วโมง เป็นต้น

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นเรื่องสงบไม่ใช่เรื่องยุ่ง เย็นใจตลอดเวลา การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นการปฏิบัติธรรมชั้นสูงสุดของพระพุทธศาสนา เป็นการปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์ ถึงสันติอย่างแท้จริง

เรื่องพระไตรลักษณ์

คำว่า "พระไตรลักษณ์" แยกออกเป็น ๓ คำ คือ พระ + ไตร + ลักษณ์

พระ แปลว่า **ประเสริฐ ดี งาม เลิศ**ฯ ไตร แปลว่า ๓ ฯ ลักษณ์ แปลว่า เครื่องหมาย หรือป้ายบอกให้รู้ว่า เป็นอะไร ฯ ต่อกันเข้าเป็น พระไตรลักษณ์ แปลว่า ลักษณะ หรือเครื่องหมาย ๓ ประการ อันประเสริฐ ดีงาม เลิศ ฯ พระไตรลักษณ์ ๓ ประการนั้น คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ฯ

คำว่า อนิจจัง แปลว่า ไม่เที่ยง, สิ้นไป, เสื่อมไป, ดับไป จำแนกออกโดยหลักปริยัติเป็น ๑๐ ประการ คือ อนิจฺจํ ปโลกํ จลํ ปภงฺคุ อทฺธุวํ วิปริณามํ อสารกํ วิภวํ สงฺขตํ มรณธมฺมํ ฯ

๑. อนิจฺจํ แปลว่า ไม่เที่ยง คือสิ้นไป เสื่อมไป ได้แก่ความดับไป สิ้นไป เสื่อมไป ของรูปนาม

๒. ปโลกํ แปลว่า แตกสลาย คือรูปนามสลายไป แตกไป ดับไป

๓. จลํ แปลว่า หวั่นไหว คือนิ่งอยู่ไม่ได้ ทนอยู่ไม่ได้ ต้องดับไป สิ้นไป

๔. ปภงฺคุ แปลว่า ผุพัง ได้แก่รูปนาม เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป

๕. อทฺธุวํ แปลว่า ไม่ยั่งยืน คือรูปนาม ไม่มีความยั่งยืน ไม่มีความมั่นคง มีแต่ความสิ้นไปดับไปฝ่ายเดียว

๖. วิปริณามํ แปลว่า มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา คือรูปนามนั้นมีความเสื่อมสิ้นไป แตกไป ดับไป แปรไปอยู่เสมอไม่มีหยุดยั้ง

๗. อสารกํ แปลว่า ไม่มีแก่นสาร คือหาสาระ หากแก่นอะไรจากรูปนามไม่ได้เลย เพราะรูปนามมีแต่เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป

๘. วิภวํ แปลว่า ฉิบหายไป คือเสื่อมไป ดับไป สิ้นไปเรื่อย ๆ ไม่มีที่สิ้นสุดยุติลงได้

๙. สงฺขตํ แปลว่า ถูกปรุงแต่ง คือถูกปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ตลอดเวลา

๑๐. มรณธมฺมํ แปลว่า มีความตายเป็นธรรมดา คือตายไป แตกไป ดับไป สิ้นไป ทุกขณะจิต

ทั้ง ๑๐ นี้ เรียกว่าอนิจจลักษณะ คือเครื่องหมาย ป้ายบอกยี่ห้อให้รู้ว่า "ไม่เที่ยง" ทั้งสิ้นฯ

อะไรไม่เที่ยง ฯ ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง ฯ รูปขันธ์ก็ตกอยู่ในลักษณะไม่เที่ยง ๑๐ ประการนี้ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ล้วนตกอยู่ในลักษณะไม่เที่ยงทั้ง ๑๐ ประการนี้ทั้งนั้น จึงรวมเป็นลักษณะ ไม่เที่ยง ๕๐ ประการพอดี ฯ ที่บรรยายมานี้ว่าโดยหลักปริยัติก่อน

คำว่า ทุกขัง แปลว่า เป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ จำแนกออกโดยหลักปริยัติเป็น ๒๕ ประการ คือ–

ทุกฺขํ โรคํ คณฺฑํ สลฺลํ อฆํ อาพาธํ อีติ อุปทฺทวํ ภยํ อุปสคฺคํ อตาณํ อเลณํ อสรณํ อาทีนวํ อฆมูลํ วธกํ สาสวํ มารามิสํ ชาติธมฺมํ ชราธมฺมํ พยาธิธมฺมํ โสกธมฺมํ ปริเทวธมฺมํ อุปายาสธมฺมํ สงฺกิเลสธมฺมํ ฯ

๑. ทุกฺขํ แปลว่า เป็นทุกข์ คือทนอยู่ไม่ได้ ดับไป

๒. โรคํ แปลว่า เป็นโรค คือเสียดแทง ทำให้ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแตกไป ดับไป ตายไป สลายไป

๓. คณฺฑํ แปลว่า เป็นฝี คือมีของโสโครกไหลเข้า ไหลออกอยู่เป็นนิตย์ ถูกหลาว คือกองทุกข์เสียบแทงอยู่เป็นนิตย์ แตกดับไปอยู่เป็นนิตย์

๔. สลฺลํ แปลว่า เป็นลูกศร คือ เสียบแทงกายใจอยู่ ถอนออกได้ยากยิ่ง

๕. อฆํ แปลว่า คับแคบ คือเป็นที่ตั้งแห่งความคับแคบ ต้องเสื่อมไป ต้องวิบัติไป ตั้งอยู่ไม่ได้ ทนอยู่ไม่ได้

๖. อาพาธํ แปลว่า อาพาธ คือถูกเบียดเบียนให้ได้รับความทุกข์ ความเสื่อม ความวิบัติอยู่เสมอ

๗. อีติ แปลว่า จัญไร คือว่ายาก สอนยาก คือไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใคร ๆ ทั้งสิ้น ไม่เชื่อฟังใคร มีแต่แตกไป ดับไป ทนอยู่ไม่ได้

๘. อุปทฺทวํ แปลว่า อุบาทว์ คือเกิดอุบัติเหตุอยู่เสมอทั้งโดยตรงและโดยอ้อม นำมาแต่ความไม่มีประโยชน์ ก่อให้เกิดแต่ทุกข์โทษ ก่อให้เกิดความเดือดร้อน ความเสื่อม ความวิบัติตลอดกาล

๙. ภยํ แปลว่า ภัย คือสิ่งที่น่ากลัว เป็นบ่อเกิดแห่งสิ่งที่น่ากลัว เป็นข้าศึกแห่งความแช่มชื่น เต็มไปด้วยกองทุกข์

๑๐. อุปสคฺคํ แปลว่า ความขัดข้อง คือขัดประโยชน์ ข้องอยู่ด้วยโทษ อดกลั้นไม่ได้

๑๑. อตาณํ แปลว่า ต้านทานไม่ได้ คือต่อสู้ทุกข์ไม่ไหว ไม่มีอุบายที่จะต่อสู้ทุกข์ ต้านทานทุกข์ ไม่มีทางที่จะหลบ จะหลีก จะปลีก จะซ่อนทุกข์ได้

๑๒. อเลณํ แปลว่า ไม่มีที่ซ่อนเร้น คือจะซ่อน จะหลบหนีทุกข์ทั้งหลายไม่ได้ ไม่มีที่ไม่มีทางที่จะหลบจะหลีกได้

๑๓. อสรณํ แปลว่า ไม่มีที่พึ่ง คือไม่มีใครสามารถจะช่วยกำจัดทุกข์ได้

๑๔. อาทีนวํ แปลว่า โทษ คือมีโทษมาก มีความลำบากมาก มีทุกข์มาก ดุจคนกำพร้าพ่อแม่ตายหมดฉะนั้น

๑๕. อฆมูลํ แปลว่า เป็นรากเง่าแห่งความคับแค้น คือขันธ์ ๕ นี้เป็นต้นเหตุแห่งความคับกาย คับใจ

๑๖. วธกํ แปลว่า ผู้ฆ่า คือฆ่าความสุข เหมือนข้าศึกทำตัวเป็นมิตร ที่แท้เป็นอมิตรเป็นศัตรูฉะนั้น

๑๗. สาสวํ แปลว่า มีอาสวะ คือมีเครื่องดอง ได้แก่เป็นที่ขัง เป็นที่หมักหมม เป็นที่สั่งสมเครื่องดอง ๔ อย่าง ๑๒ อย่าง ๑๐๘ อย่าง ๑๕๐๐ อย่าง ไว้เป็นอย่างดี

๑๘. มารามิสํ แปลว่า เป็นเหยื่อของมาร คือเป็นเครื่องล่อของกิเลสมารและมัจจุมาร

๑๙. ชาติธมฺมํ แปลว่า มีความเกิดเป็นธรรมดา คือขันธ์ทั้ง ๕ นี้ มีความเกิด ขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เป็นธรรมดา

๒๐. ชราธมฺมํ แปลว่า มีความแก่เป็นธรรมดา คือขันธ์ทั้ง ๕ นี้ มีความแก่ ความชำรุดทรุดโทรมไปเป็นธรรมดา

๒๑. พยาธิธมฺมํ แปลว่า มีความเจ็บเป็นธรรมดา คือขันธ์ทั้ง ๕ นี้ มีความเจ็บอยู่เป็นนิตย์ ไม่สร่าง ไม่ว่างได้

๒๒. โสกธมฺมํ แปลว่า มีความโศกเป็นธรรมดา คือขันธ์ทั้ง ๕ นี้ ย่อมมีความเหี่ยวแห้ง มีความเศร้า–โศกอยู่เป็นธรรมดา

๒๓. ปริเทวธมฺมํ แปลว่า มีความบ่นเพ้อเป็นธรรมดา คือมีความพิไรรำพรรณบ่นเพ้อเป็นธรรมดา

๒๔. อุปายาสธมฺมํ แปลว่า มีความคับแค้นเป็นธรรมดา คือมีความอึดอัด มีความทุกข์เป็นธรรมดา

๒๕. สงฺกิเลสธมฺมํ แปลว่า มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา คือเศร้าหมองอยู่ด้วย ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ทุจริตเป็นธรรมดา

ทั้ง ๒๕ ประการนี้ รวมเรียกว่า ทุกขลักษณะ คือเครื่องหมาย ป้ายบอกยี่ห้อให้รู้ว่าขันธ์ทั้ง ๕ นี้เป็นทุกข์อย่างยิ่ง ฯ ที่บรรยายมานี้ ว่าโดยหลักปริยัติก่อน ฯ

คำว่า อนัตตา แปลว่า ไม่มีแก่นสาร บังคับบัญชาไม่ได้ จำแนกออกเป็น ๕ ประการ คือ ปรํ ริตฺตํ ตุจฺฉํ สุญฺญํ อนตฺตา ฯ

๑. ปรํ แปลว่า เป็นอื่น คือขันธ์ ๕ นั้น ไม่อยู่ในอำนาจของผู้ใด ไม่เชื่อฟังผู้ใด ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใคร ไม่มีใครห้ามได้ ไม่มีใครบอกได้ บอกไม่ได้ ใช้ไม่ฟัง

๒. ริตฺติ แปลว่า เล็กน้อย คือมีความสุขน้อย หรือไม่มีความสุขเลยก็ว่าได้ เต็มไปด้วยกองทุกข์ น่าเกลียดไม่สวยงาม

๓. ตุจฺฉํ เปล่า คือว่างเปล่าจากความสวยงาม ว่างเปล่าจากความสุข ว่างเปล่าจากความเที่ยง

๔. สุญฺญํ แปลว่า ว่าง คือโล่งไปหมด ไม่มีเจ้าของ ไม่มีผู้อยู่ ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้เสวย ไม่มีสาระแก่นสาร

๕. อนตฺตา แปลว่า บังคับบัญชาไม่ได้ คือไม่มีผู้ใดเป็นนาย เป็นใหญ่ ไม่มีผู้ปกครอง ไม่อยู่ในอำนาจของใคร ๆ ทั้งสิ้น ฯ

ทั้ง ๕ ประการนี้ รวมเรียกว่า อนัตตลักษณะ คือเครื่องหมาย ป้ายบอกยี่ห้อให้รู้ว่าเป็นอนัตตา ทั้งสิ้นอะไรบังไม่ให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

สันตติ คือความสืบต่อของรูปนาม ของอนุสัยกิเลส บังไว้ไม่ให้เห็นอนิจจัง

อิริยาบถ คือความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ บังไม่ให้เห็นทุกขัง

ฆนสัญญา คือความเห็นว่าเป็นก้อน เป็นตัว เป็นตน บังไว้ไม่ให้เห็นอนัตตา

ทำอย่างไรจึงเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้ ? ต้องเพิกสันตติ เพิกอิริยาบถ เพิกฆนสัญญาออกเสีย จึงจะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ วิธีเพิก คือทำอย่างไร ? วิธีเพิก คือลงมือเจริญวิปัสสนากรรมฐานอย่างเดียวเท่านั้น ฯ เมื่อเจริญวิปัสสนากรรมฐานแล้ว จะเห็นพระไตรลักษณ์ได้จริงหรือ ? เห็นได้จริง เพราะวิปัสสนา แปลว่า เห็นแจ้ง คือเห็นปัจจุบัน เห็นรูปนาม เห็นพระไตรลักษณ์ เห็นมรรคผลนิพพาน ฯ

การเห็นพระไตรลักษณ์นั้น จะเห็นกี่ขั้น แต่ละขั้นเห็นต่างกันอย่างไร ขอฟังอธิบาย ?

การเห็นพระไตรลักษณ์นั้น ต้องเห็นถึง ๔ ขั้น แต่ละขั้นนั้นเห็นต่างกันอย่างนี้ คือ.-

การเห็นพระไตรลักษณ์ขั้นที่ ๑ เห็นตามตำรา เห็นตามหลักปริยัติซึ่งบอกไว้ เช่น เวลาทำวัตรเช้า สวดว่า รูปํ อนิจฺจํ รูปไม่เที่ยง เวทนา อนิจฺจา เวทนาไม่เที่ยง สญฺญา อนิจฺจา สัญญาไม่เที่ยง สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง วิญฺญาณํ อนิจฺจํ วิญญาณไม่เที่ยง ฯ บางทีง่วงนอนก็ว่าได้ เพราะคล่องปาก เห็นอย่างนี้เรียกว่า เห็นตามตำรา ว่ากันตามตำรา ท่องตำราเอาไว้ คะแนนเต็ม ๑๐๐ ได้ ๓ คะแนน ดีกว่าไม่ว่าหลายเท่า เป็นบุญ เป็นมหากุศล ตายด้วยจิตดวงนี้ สามารถจะไปเกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดาได้ ฯ

การเห็นพระไตรลักษณ์ขั้นที่ ๒ เห็นด้วยจินตามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดจากการคิดเอาเอง นึกเอาเอา อยู่ในเกณฑ์วิปัสสนึก ถูกอยู่ ไม่ผิด เป็นบุญ ไม่เป็นบาป เป็นมหากุศล สูงที่สุดอยู่แค่ญาณที่ ๓ คือสัมมสนญาณ คะแนนเต็ม ๑๐๐ ได้ ๑๕ คะแนน ขาดไป ๘๕ จำแนกเป็น ๔ นัย คือ กลาปสัมมสนนัย ๑ อัทธานสัมมสนนัย ๑ สันตติสัมมสนนัย ๑ ขณสัมมสนนัย ๑ มีอธิบายโดยย่อดังนี้ คือ.-

๑. **กลาปสัมมสนนัย** พิจารณาขันธ์ ๕ รวมกันว่า รูปนามที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน รูปนามภายใน รูปนามภายนอก รูปนามหยาบ รูปนามละเอียด รูปนามที่เลว ประณีต รูปนามที่ใกล้ ไกล ล้วนแต่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งนั้น

๒. **อัทธานสัมมสนนัย** พิจารณารูปนามตั้งแต่เป็นเด็ก ๆ จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ว่า รูปนามอดีตไม่เป็นรูปนามปัจจุบัน รูปนามปัจจุบันไม่เป็นรูปนามอนาคต รูปนามภายในไม่เป็นรูปนามภายนอก รูปนามอดีตก็ดับไปในอดีต รูปนามอนาคตก็ดับไปในอนาคต รูปนามปัจจุบันก็ดับไปในปัจจุบัน รูปนามปัจจุบันไม่เกิดในชาติหน้า แต่มีเหตุปัจจัยสืบต่อกันอยู่ เมื่อปัจจุบันดี อนาคตก็ดี ปัจจุบันชั่ว อนาคตก็ชั่ว อุปมาดุจดวงตราที่ประทับลงไปบนกระดาษ รูปดวงตราย่อมติดอยู่ที่แผ่นกระดาษ แต่ดวงตราหาติดอยู่ที่แผ่นกระดาษนั้นไม่ ข้อนี้ฉันใด ความดี ความชั่วที่บุคคลทำไว้แล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกันยังสามารถติดตามให้ผลอยู่ดุจหมาไล่เนื้อ ทันเมื่อไรกัดเมื่อนั้นจนกว่าจะถึงพระนิพพาน

๓. **สันตติสัมมสนนัย** พิจารณาความสืบต่อของรูปนาม เช่น รูปเย็นหายไป รูปร้อนเกิดขึ้น รูปร้อนหายไป รูปเย็นเกิดขึ้นเป็นต้น รูปนามย่อมหมุนเวียนเปลี่ยนแปรสืบต่อกันอยู่อย่างนี้ตลอดไป ดังนั้น รูปนามจึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๔. **ขณสัมมสนนัย** พิจารณาเห็นความเป็นไปของรูปนามชั่วขณะหนึ่ง ๆ คือพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นตั้งอยู่ ดับไป ของรูปนาม ซึ่งนิยมเรียกว่า อุปปาทะ ฐีติ ภังคะ จะยืน เดิน นั่ง นอน ก็มีรูปนามเกิดดับติดต่อกันอยู่อย่างนี้ตลอดไป ดังนั้น รูปนามจึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ฯ

บางคนก็นั่งนึก นั่งคิด นั่งพิจารณาว่า สังขารคือรูปนามทั้งหลาย ไม่เที่ยงเลย คนโน้นก็ตาย คนนี้ก็ตาย แม้เราเองก็ต้องตายแน่ ๆ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง เขาฉันใด เราก็ฉันนั้น

บางคนก็พิจารณาอาการ ๓๒ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้นว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ฯ การพิจารณารูปนามโดยอุบายต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมานี้ เรียกว่ารู้พระไตรลักษณ์ เห็นพระไตรลักษณ์เหมือนกัน แต่อยู่ในเขตจินตามยปัญญา อยู่ในเขตสมถกรรมฐาน อยู่ในเขตจินตาญาณ อยู่ในญาณที่ ๓ คือสัมมสนญาณ พิจารณารูปนามเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ในญาณที่ ๓ อย่างแก่ เข้าเขตในญาณที่ ๔ อ่อน ๆ

ถ้าจะจัดเข้าในวิสุทธิ ๗ ก็เป็นวิสุทธิข้อที่ ๕ คือ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ มีความรู้ความเห็นอันบริสุทธิ์ คือเห็นว่า นี้ทางถูก นี้ทางผิด แล้วละทางผิด ยึดทางถูกต่อไป เช่น เวลาเห็นแสงสว่าง เห็นพระพุทธรูป เห็นเจดีย์เป็นต้น ไม่ดู ไม่หลงติดอยู่ รีบกำหนดทันทีว่า

เห็นหนอ เห็นหนอ หรือ กำหนดว่า รู้หนอ รู้หนอ จนหายไป ถ้ากำหนด ๒ หรือ ๓ ครั้ง หายไป พึงทราบเถิดว่า ผู้ปฏิบัติเข้าสู่ญาณ ๔ อย่างอ่อน ถ้ากำหนด ๕-๖ ครั้งขึ้นไปจนหายและหายไปช้า ๆ อยู่ในญาณที่ ๓ ยังไม่เข้าเขตญาณที่ ๔ ถ้ากำหนดว่า เห็นหนอ เห็นหนอ แล้วหายวูบไปเลย เข้าเขตญาณที่ ๔ อย่างแก่

การเห็นพระไตรลักษณ์ขั้นที่ ๒ อยู่ในเขตจินตามยปัญญา คือปัญญาที่สำเร็จมาจากการนึกคิด แต่ผู้ปฏิบัติร้อยทั้งร้อยจะต้องเข้าใจว่า ไม่ได้นึกไม่ได้คิดเลย เกิดขึ้นมาเองแท้ ๆ การเห็นพระไตรลักษณ์ขั้นนี้ คะแนนเต็ม ๑๐๐ ได้เพียง ๑๕ คะแนน เป็นการเห็นที่ถูกอยู่ แต่ถูกแค่นี้ ที่สูงกว่านี้ ดีกว่านี้ ยังมีอยู่อีก ผู้ปฏิบัติอย่าติดอยู่ อย่าพอใจอยู่ อย่าหลงอยู่เพียงแค่นี้ เพราะจะทำให้เราพลาดโอกาสทองต่อไป

การเห็นพระไตรลักษณ์ขั้นที่ ๓ เห็นด้วยภวนามยปัญญาขั้นภาวนาแท้ ๆ ได้แก่ญาณที่ ๔ คืออุทยัพพยญาณ ปัญญาพิจารณาเห็นรูปนามเกิดดับชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า เห็นสันตติขาด นี้แหละคือการเห็นพระไตรลักษณ์ที่แท้จริง ผู้ปฏิบัติจะเห็นพระไตรลักษณ์ชัดตั้งแต่ญาณนี้เป็นต้นไป คะแนนเต็ม ๑๐๐ ได้ ๕๐ คะแนน

สันตติ แปลว่า มีความสืบต่อของรูปนาม เมื่อสันตติขาดจึงจะเห็นพระไตรลักษณ์ขั้นที่ ๓ นี้ได้ ผู้ที่จะเห็นพระไตรลักษณ์ขั้นนี้ได้ ต้องเพิกสันตติเสียก่อน เพราะสันตติบังไม่ให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังมีหลักฐานรับรองไว้ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในวิสุทธิมรรค ภาค ๓ หน้า ๒๗๕ บันทัดที่ ๑๔ ว่า

สนฺตติยา วิโกปิตาย อนิจฺจลกฺขณํ ยาถาวสรสโต อุปฏฺฐาติ

แปลว่า

เมื่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนาเพิกสันตติได้แล้ว อนิจจลักษณะย่อมปรากฏตามความเป็นจริง ดังนี้

วิธีเพิกสันตตินั้น คือ ให้เดินจงกรมก่อน อย่างน้อยประมาณ ๓๐ นาที อย่างมาก ๑ ชั่วโมง โดยภาวนาว่า ขวา-ย่าง-หนอ-ซ้าย-ย่าง-หนอ ต้องให้องค์ ๓ คือ อาตาปี ตั้งใจทำจริง ๆ สติมา มีสติคอยจ้อง สมปชาโน มีสัมปชัญญะ คอยจับรูปนามให้ดี คือให้ถี่ยิบดุจด้ายสนเข็ม เมื่อเดินจงกรมเสร็จแล้ว ให้นั่งขัดสมาธิ เอามือขวาทับมือซ้าย เอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย ตั้งตัวให้ตรง ดำรงสติให้มั่น เอาใจไว้ที่ท้องเหนือสะดือประมาณ ๒ นิ้ว ภาวนาว่า พอง-หนอ-ยุบ-หนอ เป็นต้น

นั่งประมาณ ๓๐-๔๐ นาทีเป็นอย่างต่ำ นั่ง ๑ ชั่วโมงเป็นอย่างสูง ต้องพยายามปฏิบัติติดต่อกันจริง ๆ เมื่อปฏิบัติติดต่อกันจริง ๆ ทั้งคืนทั้งวันอย่างนี้ ไม่ช้าไม่นานก็จะพบสันตติขาดโดยไม่ต้องสงสัย บางคนวันเดียวก็พบได้ บางคน ๒-๓-๔ วันก็พบได้ ข้อสำคัญต้องปฏิบัติติดต่อกันจริง ๆ ให้ทันปัจจุบัน และเดินให้ได้นานถึง ๑ ชั่วโมงแล้วจะต้องได้ผลไม่ช้าเลย แต่ต้องเดินให้ถูก เดินให้ทันปัจจุบัน มิใช่เดินตามธรรมดา เดินทอดอารมณ์ ถ้าท่านผู้ใดได้เห็นสันตติขาดอย่างนี้ แม้เพียงชั่วขณะหนึ่ง หรือชั่ววันหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงรับรองท่านผู้นั้นว่า เป็นประเสริฐยิ่ง ถึงแม้ว่าจะเห็นเพียงวันนั้นวันเดียวแล้วตายเสีย พระพุทธองค์ก็ยังทรงตรัสว่า ประเสริฐกว่าผู้ไม่เห็นพระไตรลักษณ์ แต่มีชีวิตเป็นอยู่ได้ตั้ง ๑๐๐ ปี สมดังพระบาลีที่ตรัสไว้ในพระตรัยปิฎก เล่มที่ ๑๕ หน้าที่ ๓๐ บันทัดที่ ๒-๓ รับรองความข้อนี้ไว้ว่า

โย จ วสฺสสตํ ชีเว อปสฺสํ อุทยพฺพยํ
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อุทยพฺพยํ

ผู้ใดเห็นความเกิดดับของรูปนามเพียงวันเดียวแล้วตายเสีย ผู้นั้นยังเป็นประเสริฐกว่าผู้ที่ไม่เห็นความเกิดดับของรูปนามแต่มีชีวิตเป็นอยู่ได้ตั้ง ๑๐๐ ปี ดังนี้ ฯ

นอกจากนี้ ท่านยังได้อธิบายไว้ในเรื่องของนางปฏาจาราว่า วันหนึ่ง นางกำลังเอาหม้อตักน้ำล้างเท้า เทน้ำลง น้ำนั้นไหลไปหน่อยหนึ่งแล้วก็หยุดขาดลง ครั้งที่ ๒ น้ำที่นางเทลงได้ไหลไปไกลกว่านั้น ครั้งที่ ๓ น้ำที่นางเทลงได้ไหลไปไกลแม้กว่านั้น นางถือเอาน้ำนั้นเป็นอารมณ์ กำหนดด้วยวัยทั้ง ๓ แล้วคิดว่า

สัตว์เหล่านี้ ตายเสียในปฐมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงไปครั้งแรก ไหลไปแล้วก็ขาด

สัตว์เหล่านี้ ตายเสียในมัชฌิมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงไปครั้งที่ ๒ ไหลไปไกลกว่านั้นแล้วก็ขาด

สัตว์เหล่านี้ ตายเสียในปัจฉิมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงไปครั้งที่ ๓ ไหลไปไกลยิ่งกว่านั้นแล้วก็ขาด

พระศาสดา ประทับอยู่ในพระคันธกุฎี ทรงเปล่งรัศมีไป เป็นดังประทับยืนตรัสอยู่เฉพาะหน้าของนางว่า

เอวเมตํ ปฏาจาเร ปฏฺจนฺนํ หิ ขนฺธานํ อุทยพฺพยํ อปสฺสนฺตสฺส วสฺสสตํ ชีวิตโต เตสํ อุทยพฺพยํ อปสฺสนฺตสฺส เอกาหํ เอกกฺขณํปิ ชีวิตํ เสยฺโย

ปฏาจารา ข้อนั้นเป็นอย่างนั้น เพราะว่าความเป็นอยู่ในวันเดียวก็ดี ขณะเดียวก็ดี ของบุคคลผู้เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของขันธ์ ๕ ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี ของบุคคลผู้ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของขันธ์ ๕

ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของขันธ์ ๕ นี้แหละเรียกว่า พระไตรลักษณ์ การเห็นพระไตรลักษณ์ขั้นที่ ๓ นี้ จัดเป็นขั้นภาวนา เรียกว่า ภาวนามยปัญญา หรือ ภาวนามยญาณ เป็นตัววิปัสสนาที่แท้จริง เริ่มเห็นพระไตรลักษณ์ชัด ๕๐ เปอร์เซ็นต์ตั้งแต่ญาณนี้เป็นต้นไป

ส่วนการเห็นพระไตรลักษณ์ในขั้นที่ ๔ นั้น เห็นได้ในญาณที่ ๑๒ เรียกว่า อนุโลมญาณ หรือ สัจจานุโลมิกญาณก็เรียก โปรดดูแผนที่ตามตัวเลขต่อไปนี้ประกอบกัน

วิปัสสนาญาณ ๑๖ คือ

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ปัญญาพิจารณาแยกรูป แยกนามออกจากกันได้

๒. ปัจจยปริคคหญาณ ปัญญาพิจารณาเห็นเหตุ เห็นผล ของรูปนาม

๓. สัมมสนญาณ ปัญญาพิจารณาเห็นรูปนามเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยจินตาญาณ ได้ ๑๕ คะแนน

๔. อุทยัพพยญาณ ปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดดับของรูปนาม โดยภาวนามยปัญญาแท้ ได้ ๕๐ คะแนน

๕. ภังคญาณ ปัญญาพิจารณาเห็นเฉพาะความดับไปของรูปนามฝ่ายเดียว จัดเป็นอธิศีลเริ่มแต่ญาณนี้ไป

๖. ภยญาณ ปัญญาพิจารณาเห็นรูปนามเป็นของน่ากลัว

๗. อาทีนวญาณ ปัญญาพิจารณาเห็นทุกข์ โทษ ของรูปนาม

๘. นิพพิทาญาณ ปัญญาพิจารณาเห็นรูปนามเป็นของที่น่าเบื่อหน่าย แล้วเบื่อหน่ายรูปนาม

๙. มุญจิตุกัมยตาญาณ ปัญญาพิจารณาหาทางออกหนีจากรูปนาม

๑๐. ปฏิสังขาญาณ ตั้งใจจริง ปฏิบัติจริง ไม่ยอมท้อถอย
๑๑. สังขารุเปกขาญาณ วางเฉยต่อรูปนาม ดูพระไตรลักษณ์อยู่ ใจสบาย
๑๒. อนุโลมญาณ เห็นอริยสัจ ๔ ชัด ๙๙ เปอร์เซ็นต์ เห็นพระไตรลักษณ์ชัด ๑๐๐ คะแนนเต็ม
๑๓. โคตรภูญาณ ทิ้งรูปนาม ยึดนิพพานเป็นอารมณ์ ๑ ขณะจิต
๑๔. มัคคญาณ ตัดกิเลสขาดไป ๕ ตัว มีนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นโลกุตตระ
๑๕. ผลญาณ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ๒-๓ ขณะจิต เป็นโลกุตตระ
๑๖. ปัจจเวกขณญาณ ย้อนกลับไปพิจารณากิเลสที่ละ ที่เหลือ มรรค ผล นิพพาน เป็นโลกียะ

ญาณที่ ๑๒ ผู้ปฏิบัติสามารถเห็นพระไตรลักษณ์ได้ชัดเจนแจ่มแจ้งถึง ๑๐๐ คะแนนเต็ม สมดังหลักพระบาลีในภัทเทกรัตตสูตร พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ หน้าที่ ๕๒๗ รับรองความข้อนี้ไว้ว่า

อตีตํ นานฺวาคเมยฺย นปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ

ฯลฯ

ตํ เว ภทฺเทกรตฺโตติ สนฺโต อาจิกฺขเต มุนี.

แปลว่า

ผู้ปฏิบัติธรรม ไม่พึงยึดรูปนามที่เป็นอดีตมาเป็นอารมณ์ ไม่พึงยึดรูปนามที่เป็นอนาคตมาเป็นอารมณ์ เพราะรูปนามที่เป็นอดีตก็ดับไป รูปนามที่เป็นอนาคตก็ไม่มาถึงให้เอารูปนามที่เป็นปัจจุบันเท่านั้นมาเป็นอารมณ์ จึงจะรู้แจ้งแทงตลอดมรรคผลนิพพานในที่นั้น ๆ ได้ พระนิพพานนั้น ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลน ไม่กำเริบ ครั้นแล้วพึงพอกพูน พึงเจริญ พึงเข้าถึงผลสมาบัติ ซึ่งมีนิพพานนั้นเป็นอารมณ์บ่อย ๆ

บุคคลควรรีบทำความเพียรเสียในวันนี้ เพราะใครเล่าจะรู้ได้ว่า ความตายจะมาถึงเราในวันพรุ่งนี้ เมื่อความตายมาถึงไม่มีใครจะผลัดเพี้ยนกับพระยามัจจุราชได้เลย ฯ

มุนีคือพระพุทธเจ้า ผู้สงบระงับ เพราะกิเลสมีราคะเป็นต้นได้หมดไปแล้ว ย่อมเรียกบุคคลนั้น ผู้มีความเพียร ปฏิบัติดีแล้ว มีปรกติอยู่อย่างนี้ ไม่เกียจคร้านทั้งคืนและวันว่า ผู้มีราตรีเดียวเจริญ หรือ ผู้เจริญราตรี ดังนี้ ฯ

ผู้ที่เห็นพระไตรลักษณ์ขั้นที่ ๔ นี้ นับว่ารู้อย่างสมบูรณ์แบบแท้ พระไตรลักษณ์แหละเป็นเครื่องวัด เป็นเครื่องบอกให้รู้ถึงพระนิพพานทั้ง ๓ คือ อนิมิตตนิพพาน ๑ อัปปณิหิตนิพพาน ๑ สุญญตนิพพาน ๑ วิโมกข์ ๓ ก็เรียก

ถ้าผู้ใดเห็นอนิจจังชัดในญาณที่ ๑๒ นี้ นิพพานของท่านผู้นั้นเรียกว่า อนิมิตตนิพพาน

ถ้าผู้ใดเห็นทุกข์ชัดในญาณ ๑๒ นี้ นิพพานของท่านผู้นั้นเรียกว่า อัปปณิหิตนิพพาน

ถ้าผู้ใดเห็นอนัตตาชัดในญาณที่ ๑๒ นี้ นิพพานของท่านผู้นั้นเรียกว่า สุญญตนิพพาน

การเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้น ต้องเห็นพร้อมกัน ขณะเดียวกัน ตัวอย่าง เช่น เมื่อได้ยินเสียงกระทบหูเกิดขึ้น นักปฏิบัติกำหนดว่า ได้ยินหนอ ได้ยินหนอเสียงนั้นก็จะดับวูบลงไปฯ

อาการที่เสียงนั้นสิ้นไป ดับไป จัดเป็นอนิจจัง

อาการที่เสียงนั้นทนอยู่ไม่ได้ จัดเป็นทุกขัง

อาการที่เสียงนั้นบังคับบัญชาไม่ได้ จัดเป็นอนัตตา

แม้การกำหนดท้องพอง–ยุบ ก็ทำนองเดียวกันอย่างนี้ คือ

อาการที่พอง–ยุบ สิ้นไป หมดไป ดับไป จัดเป็นอนิจจัง

อาการที่พอง–ยุบ ทนอยู่ไม่ได้ จัดเป็นทุกข์

อาการที่พอง–ยุบ นั้นบังคับไม่ได้ จัดเป็นอนัตตา

จะต่างกันแต่เพียงว่า อย่างไหนปรากฏชัด อย่างไหนออกหน้า ก็นิยมเรียกอันนั้นก่อน เช่น พอง–ยุบเร็วเข้า ถี่เข้าแล้วก็ดับวูบลงไป อย่างนี้อนิจจังชัด ที่แท้ทุกขัง อนัตตา ก็อยู่ด้วยกันนั่นเอง

ถ้าพอง–ยุบเบาลง ๆ แล้วดับวูบลงไปอย่างนี้เป็นอนัตตา ที่แท้อนิจจัง ทุกขัง ก็อยู่ที่เดียวกันนั่นเอง

ถ้าพอง–ยุบ แน่น ๆ ผืด ๆ อึดอัด แล้วดับวูบลงไป อย่างนี้เป็นทุกขัง ที่แท้อนิจจัง อนัตตาก็อยู่ที่เดียวกันนั่นเอง ดังนั้น ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงแสดงไว้ว่า ถ้าเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็เชื่อว่าได้เห็นแล้วโดยแท้ ข้อนี้มีหลักฐานรับรองไว้ ซึ่งปรากฏอยู่ในพระธรรมบทขุททกนิกาย ตอนปลาย ภาค ๕ หน้าที่ ๙๖ บันทัดที่ ๙ ว่า

อนิจฺจโต ทิฏฺฐตฺตา เอว ปน ทุกฺขโต อนตฺตโต ทิฏฺโฐ เอว โหติ ฯ

กี่เพราะได้เห็นอนิจจังนั่นเอง ทุกขัง อนัตตา จึงชื่อว่าได้เห็นแล้วเหมือนกัน ดังนี้ ฯ

คำว่า ทุกข์ นั้น จำแนกออกเป็น ๔ อย่าง คือ ทุกขเวทนา ๑ ทุกขสภาวะ ๑ ทุกขลักษณะ ๑ ทุกขริยสัจ ๑

๑. ทุกขเวทนา ทุกข์เพราะเจ็บปวด ทุกข์อย่างนี้ใครได้รับก็รู้เอง ไม่ต้องมีใครมาบอกมาสอน แม้สัตว์ดิรัจฉานก็รู้ เช่น สุนัขถูกตี ร้องเสียงดังลั่น เพราะมันเจ็บ นี้เป็นทุกขเวทนา ไม่ใช่ทุกขอริยสัจ

๒. ทุกขสภาวะ ทุกข์ประจำสังขาร เช่น หิวข้าว หิวน้ำ ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ไม่ต้องบอกไม่ต้องสอนก็รู้กันทั่วบ้านทั่วเมืองว่าเป็นทุกข์ ถ้าพระพุทธศาสนามาสอนอยู่แค่นี้ ก็จะไม่มีความอัศจรรย์อะไรเลย

๓. ทุกขลักษณะ หมายให้คนอื่นรู้ว่าเป็นทุกข์ เช่น นักโทษถูกผูกโซ่ ผูกตรวนเส้นใหญ่ ๆ จะยืน เดิน นั่ง นอน ก็ลำบาก ทุกข์อย่างนี้ก็ไม่ต้องบอกไม่ต้องสอนก็รู้ได้ว่า เป็นทุกข์ แม้คนแก่ คนเฒ่า จะลุกจะนั่ง จะยืน จะเดินก็ร้องโอย ๆ อย่างนี้ ก็จัดเข้าเป็นทุกขลักษณะได้เหมือนกัน

๔. ทุกขอริยสัจ ทุกข์เพราะขันธ์ ๕ คือรูปนาม เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เช่น เมื่อได้ยินเสียงนกร้อง ขันธ์ ๕ ก็เกิดแล้ว คือ เสียงกับประสาทหู เป็นรูปขันธ์ ฯ ได้ยินเสียงแล้วรู้สึกสบาย ไม่สบาย เฉย ๆ เป็นเวทนาขันธ์ จำได้ว่า นี้เป็นเสียงนกร้อง เป็นสัญญาขันธ์ ฯ แต่งให้เห็นว่า ร้องเพราะ ไม่เพราะ เป็นสังขารขันธ์ ฯ ได้ยินเป็นวิญญาณขันธ์ ฯ เป็นอันว่าได้ยินเสียงครั้งหนึ่ง ๆ ขันธ์ ๕ เกิดแล้ว และดับไปแล้ว ฯ อาการที่ขันธ์ ๕ เกิดแล้วดับไปอย่างนี้เรียกว่า ทุกขสัจ ใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ธรรมะนี้จะต้องเป็นไปอย่างนี้ เมื่อนักปฏิบัติธรรมมีสติกำหนดรู้ จนเห็นชัดว่า ดับไปตอนไหน ดับไปเมื่อไร จึงจะจัดเป็นทุกขอริยสัจ ยกมาพอเป็นตัวอย่างหยาบ ๆ เพียงเท่านี้ก่อน

ได้เขียนเรื่องพระไตรลักษณ์ โดยแนวปริยัติ และ โดยแนวปฏิบัติ ตามคำอาราธนาของ นายชื้น รัตตะประทุม ๑๓๕ บ้านทัพหลวง ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี อายุ ๗๓ ปี นับว่าสมควรแก่กาลเวลาแล้ว ขอยุติไว้เพียงเท่านี้

ขอความสุขสวัสดีจงมีแต่ท่านผู้อ่าน ท่านผู้ปฏิบัติธรรมทุก ๆ ท่าน เทอญ.

อิทํ เม ธมฺมทานํ นิพฺพานสฺส ปจฺจโย โหตุ.

อิทํ เม ปุญฺญภาคํ สพฺพสตฺตานํ เทม.

พระเทพสิทธิมุนี ญาณสิทฺธิเถร (โชดก ป.ธ. ๙)
พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ
เจ้าคณะภาค๑๐
ผู้อำนวยการแผนกบาลีมหาธาตุวิทยาลัย

๑๔–๑๕ กรกฎาคม ๑๘

ผลได้จากการทำวิปัสสนากรรมฐาน

ผลได้จากการเจริญวิปัสสนานั้น ท่านกล่าวไว้ในบาลี "อเนกสหสฺสา" แปลว่า การทำวิปัสสนานั้นมีประโยชน์ มีอานิสงส์หลายร้อยหลายพัน ดังนี้เป็นต้น จะยกมาพอเป็นตัวอย่างเพียงส่วนน้อยดังต่อไปนี้.–

๑. ทำให้เข้าใจธรรมทั้งในด้านปริยัติและด้านปฏิบัติได้ดี และละเอียดลออมากขึ้นเช่นเข้าใจคำว่ารูปนาม และพระไตรลักษณ์ เป็นต้น

๒. ทำให้มีกำลังใจเข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะข้าพเจ้าเอง เมื่อก่อนที่ยังไม่ได้ปฏิบัติกรรมฐาน พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรมใช้ให้สอนบาลีและนักธรรม ข้าพเจ้าขอลาออกโดยสำคัญไปว่า ท่านใช้ให้ทำงานมากเกินไป ถึงกับต้องโต้เถียงท่านว่า ทางวัดส่งไปทำกิจพระศาสนาอยู่ต่างจังหวัดมามากแล้ว แต่เมื่อภายหลังได้ปฏิบัติกรรมฐานแล้วทำให้เห็นตรงกันข้าม คือเห็นว่า การที่ผู้ใหญ่ท่านใช้ให้ทำเช่นนั้น โดยเมตตาธรรมของท่านต่างหาก และเห็นว่า การงานเพียงเท่านั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย ยังไม่พอแก่กำลังศรัทธาที่จะช่วยทำกิจพระศาสนาเสียอีก ทุกวันนี้ข้าพเจ้าทั้งสอนบาลี ทั้งสอนกรรมฐาน ทั้งเทศน์ทั้งอบรม วันหนึ่งบางวันถึง ๑๔ กัณฑ์ก็สู้ไหว

๓. ทำให้มีกำลังใจเป็นนักเสียสละขึ้นอีกมาก โดยทำงานไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยสามารถทำการสอนได้ดีทั้งปริยัติและปฏิบัติ สงบอารมณ์กรรมฐานทุก ๆวัน เทศน์อบรมผู้ปฏิบัติแทบทุกวันถ้าเป็นวันพระ วันอาทิตย์ ต้องไปโปรดพุทธบริษัทหลาย ๆ แห่ง แต่ก็ไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยและเบื่อหน่าย ยิ่งทำยิ่งเพลิน ตรงกันข้ามกับสมัยก่อนเมื่อยังไม่ได้เข้าปฏิบัติกรรมฐาน เพียงไปเทศน์แห่งสองแห่งก็บ่นแล้ว

๔. ทำให้ดูหนังสือธรรมเพลิดเพลินไม่รู้จักเบื่อ เข้าหลักที่ว่า ยิ่งดูยิ่งมัน บางวันอ่านหนังสือธรรมค้นพระไตรปิฎกเพลินไม่อยากหลับไม่อยากนอน

๕. ทำให้อธิบายธรรมได้ดีขึ้นกว่าเดิม เพราะอธิบายได้ทั้งแนวปริยัติและแนวปฏิบัติล้ำลึกไปตามลำดับ

๖. ทำให้มีสติดีขึ้น ความจำดีขึ้น จำได้แม่นยำ จำได้แล้วไม่ค่อยลืมง่าย

๗. เป็นมหากุศล เป็นบุญทุกขณะที่ลงมือปฏิบัติ ลงมือสอนผู้อื่น

๘. เป็นคนไม่ประมาท เพราะมีใจระลึกอยู่กับรูปนามเป็นส่วนมาก

๙. ได้บำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา ตามพระพุทธโอวาท

๑๐. ได้เดินทางสายกลาง คือ มรรค ๘

๑๑. ได้เดินทางสายเอก คือหนึ่งไม่มีสอง

๑๒. ได้บำเพ็ญบารมี ได้สร้างบารมี ได้เตรียมตัวก่อนตาย

๑๓. ทำให้ฉลาดรู้จักหลักความจริง และรู้จักชีวิตประจำวันดีขึ้น

๑๔. ทำให้รู้จักปรมัตถธรรม ไม่หลงติดอยู่ในบัญญัติธรรม อันเป็นเพียงโลกสมมติ

๑๕. ทำให้คนรักใคร่กัน ปรองดองกัน สนิทสนมกัน เข้ากันได้ดี

๑๖. ทำให้คนมีความเมตตากรุณาต่อกัน เอ็นดูกัน สงสารกัน พลอยยินดีอนุโมทนาสาธุการในเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี

๑๗. ทำคนให้เป็นคน ให้ดีกว่าคน ให้เด่นกว่าคน ให้เลิศกว่าคน ให้ประเสริฐกว่าคน ให้สูงกว่าตน ทำคนให้เป็นพระ

๑๘. ทำคนไม่ให้เบียดเบียนกัน ไม่ให้เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่ให้อิจฉาริษยากัน

๑๙. ทำคนให้เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ไม่มีมานะทิฏฐิ ไม่ถือตัว ไม่เย่อหยิ่งจองหอง

๒๐. ทำคนให้รู้จักตัวเอง และรู้จักปกครองตัวเอง คือ อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวเป็น อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวพึ่ง

๒๑. ทำคนให้เป็นผู้หนักแน่นในกตัญญูกตเวทิตาธรรม

๒๒. ทำคนให้หันหน้าเข้าหากัน ให้บรรจบกัน เพราะต่างคนต่างลดทิฏฐิมานะลงหากัน เข้ากันได้ เป็นกันเอง รู้ใจกันดี

๒๓. ทำคนให้มีกาย วาจา ใจ บริสุทธิ์

๒๔. ทำคนให้ได้รับความสุข ๗ ประการ คือ สุขของมนุษย์ สุขทิพย์ สุขในฌาน สุขในวิปัสสนา สุขในมรรค สุขในผล สุขคือพระนิพพาน ตามสมควรแก่การปฏิบัติของตน ๆ

๒๕. ทำคนให้พ้นความเศร้าโศกปริเทวนาการดุจนางปฏาจาราเป็นตัวอย่าง

๒๖. ทำคนให้มีปัญญาดับความทุกข์ร้อนทางกายทางใจ

๒๗. ทำคนให้เดินทางถูก รู้จักวิถีทางแห่งชีวิตอันถูกต้องได้ดี ไม่หลงทาง ไม่มัวเมา รู้จักสูตรของคนที่ว่า "เกิดเป็นคน คนให้ทั่ว ปากไม่ล้น ก้นไม่รั่ว ชั่วไม่เอา เมาไม่มี นี้คือคน" ดังนี้

๒๘. ทำคนให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นปริโยสาน

๒๙. ถึงปฏิบัติได้แค่ญาณ ๑–๒ คือเพียงอยู่ในญานต่ำ ๆ หรือญานต้น ๆ ถ้าพยายามรักษาไว้ได้และปฏิบัติต่อ ๆ ไป ก็สามารถป้องกันภัยในอบายภูมิได้ ดังมีหลักฐานรับรองไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค หน้า ๒๒๙ ว่า

อิมินา ปน ญาเณน สมนฺนาคโต วิปสฺสโก พุทฺธสาสเน ลทฺธสฺสาโส ลทฺธปติฏฺโฐ นิยคติโก จูฬโสตาปนฺโน นาม โหติ. แปลว่า

ผู้วิปัสสนากรรมฐานถึงญาณที่ ๒ คือปัจจยปริคคหญานนี้แล้ว ได้ความเบาใจในพระพุทธศาสนา ได้ที่พึ่งที่ระลึกในพระพุทธศาสนา มีคติอันเที่ยง คือตายแล้วไม่ไปอบายภูมิ ชื่อว่าเป็นจูฬโสดาบัน หมายความว่า เป็นผู้เข้าสู่กระแสพระนิพพานน้อย ๆ แล้ว

๓๐. ถ้าปฏิบัติถึงญาณ ๔ คืออุทยัพพยญาณ ชื่อว่าเป็นผู้มีชีวิตอันประเสริฐ ถึงจะตายเสียในวันนั้น ก็ยังดีกว่าบุคคลผู้ไม่ได้ปฏิบัติแต่มีชีวิตอยู่ได้ตั้ง ๑๐๐ ปี ดังมีหลักฐานรับรองไว้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ หน้า ๓๐ ว่า

โย จ วสฺสสตํ ชีเว　　อปสฺสํ อุทยพฺพยํ
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย　　ปสฺสโต อุทยพฺพยํ.

ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานถึงญาณที่ ๔ คืออุทยัพพยญาณ เห็นความเกิดดับของรูปและนาม ถึงแม้จะมีชีวิตอยู่ได้เพียงวันเดียว ก็ยังประเสริฐกว่า

บุคคลผู้ไม่เห็นเกิดดับของรูปนามแต่มีชีวิตเป็นอยู่ได้ตั้ง ๑๐๐ ปีดังนี้ ๆ

๓๑. เป็นปัจจัยให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานในชาติต่อ ๆ ไป คือ ถ้าเจริญวิปัสสนาในปฐมวัย แต่ยังไม่สำเร็จ จะเป็นปัจจัยให้ได้สำเร็จในมัชฌิมวัย ๆ ถ้าไม่สำเร็จในมัชฌิมวัย จะเป็นปัจจัยให้สำเร็จในปัจฉิมวัย ๆ ถ้าไม่สำเร็จในปัจฉิมวัย จะเป็นปัจจัยให้สำเร็จในเวลาใกล้จะตาย ๆ ถ้าไม่สำเร็จในเวลาใกล้ตาย จะเป็นปัจจัยให้ไปเกิดบนสวรรค์ แล้วปฏิบัติต่อบนสวรรค์โน้น ๆ ถ้าไม่สำเร็จบนสวรรค์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ จะได้พบพระพุทธศาสนาได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า หรือสาวกของพระพุทธเจ้า จะได้สำเร็จเร็วที่สุด เหมือนพระอัญญาโกณฑัญญะ พาหิยะทารุจีริยะ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้น ๆ ถ้าไม่ได้พบศาสนาของพระพุทธเจ้า คือเกิดในกัปป์ที่ว่างเปล่า จะได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าสามารถตรัสรู้มรรคผลนิพพานด้วยตนเองได้

๓๒. ทำกิเลสคือโลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ เป็นต้นให้เบาบางลง

๓๓. ทำให้คนมีใจสุขุมเยือกเย็น

๓๔. ทำให้เป็นคนมีสติรอบคอบ ดุจรถยนต์ที่มีเครื่องห้ามล้อดีฉะนั้น

๓๕. ทำให้สมาธิดี ทำให้ความจำดีขึ้น ทำให้เรียนหนังสือเก่ง เป็นประโยชน์แก่นักเรียนนักศึกษามาก

๓๖. ทำให้โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ หายไปเช่น โรคประสาท โรคอัมพาตเป็นต้น

๓๗. สามารถเป็นปัจจัยนำไปเกิดในสวรรค์ได้ เช่น พระภิกษุรูปหนึ่งเจริญวิปัสสนากรรมฐานถึงญาณที่ ๔ แล้วมรณภาพลง ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลงมากราบทูลพระพุทธเจ้าขอฟังธรรมและปฏิบัติธรรมต่อ ในที่สุดก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน

๓๘. ทำให้มีความเชื่อความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยหนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้น

๓๙. สะดวกแก่การปกครอง คือทำให้ผู้ที่ได้รับการอบรมไปนั้น เป็นผู้ปกครองง่าย ไม่ก่อความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นแก่หมู่คณะและสังคมทั่ว ๆ ไป

๔๐. กันโง่ เพราะมีสติ สติเป็นคู่ปรับกับโมหะ โมหะนี่แหละเป็นตัวโง่อย่างสำคัญที่สุด

๔๑. มีสติตั้งมั่นดีทั้งในยามปกติ และในเวลาใกล้จะตาย คือไม่หลงตาย

๔๒. ทำให้คนมีศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงาม

๔๓. เด็กนักเรียนที่มีความจำไม่ดี ก็จะดีขึ้น คนที่เป็นคนพาลเกเร เช่น อันธพาล นักโทษ ถ้าได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานแล้วจะกลับตัวเป็นคนละคน

๔๔. ถ้านักโทษแต่ละคนได้เข้าปฏิบัติแล้ว เวลาปล่อยออกไปจะไม่กลับเข้าสู่คุกสู่ตรางอีก

๔๕. ถ้าฝึกสมาธิได้ดีแล้ว สามารถจะนั่งได้เป็นเวลานาน ๆ หลายชั่วโมง เช่น นั่งได้ ๒๔ ชั่วโมง นั่งได้ ๒๘ ชั่วโมง นั่งได้ ๓๒ ชั่วโมง นั่งได้ ๕๐ ชั่วโมง นั่งได้ ๗๒ ชั่วโมง เป็นต้น

พระเทพสิทธิมุนี ญาณสิทฺธิเถร (โชดก ป.ธ. ๙)

พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ

เจ้าคณะภาค ๑๐

ผู้อำนวยการแผนกบาลีมหาธาตุวิทยาลัย

ตายแล้วไปไหน

โดย กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกขุ

ทางชีวิต

สมมุติว่า ในขณะนี้เรากำลังเดินอยู่บนถนนสายหนึ่ง ซึ่งเราทุกคนยังไม่เคยเดินกันมาก่อนเลย แม้ระยะของถนนจะมีประกาศไว้แล้วว่า ยาวแค่นั้นกิโลเมตรก็ตาม เมื่อสุดสายของถนนสายนี้แล้ว ก็ยังมีทางแยกออกต่อไปอีกมากมายหลายสาย แต่เราผู้เดินทางยังไม่ทราบว่าไปสายไหนบ้างและแต่ละสายที่แยกไปนั้น จะไปสิ้นสุดที่แห่งหนตำบลใด เราก็ยังไม่ทราบอีกเช่นกัน เมื่อเป็นดังนี้เราจะทราบกันได้อย่างไรเล่าว่าเมื่อทุกคนไปสุดสายของถนนแล้ว จะต้องแยกไปทางโน้น หรือจะสิ้นสุดลง เพราะมีทางไปเพียงแค่นั้น

เมื่อทุกคนที่กำลังเดินทางร่วมกัน ซึ่งยังไม่มีท่านผู้ใดเคยเดินไปถึงที่สุดของถนนนี้มาก่อนเลย ย่อมเป็นของธรรมดาว่า จะต้องมีความสงสัยกันไปไม่มีที่สุด และเมื่อนำเรื่องนี้ขึ้นมาสนทนากันแล้วก็จะต้องมีการถกเถียงกันไปตามประสาของคนที่ยังไม่รู้ เพราะในชีวิตของเราทุกคนที่กำลังเป็นไปอยู่นี้ ยังไม่มีใครเดินถึง ครั้นผู้ที่เคยเดินไปถึงแล้วก็ไม่เห็นเดินย้อนกลับมาบอกเราด้วย จึงทำให้สงสัยหนักขึ้น

ที่ยกตัวอย่างการเดินทางมากล่าวก่อนเป็นการเริ่มต้นนี้ มิใช่อื่นไกล เพียงเพื่อจะชี้ให้เห็นกฎธรรมดาของชีวิตที่กำลังท่องเที่ยวไปมาในสังสารวัฏฏ์นี้เท่านั้น เพราะชีวิตของเราทุกคนที่กำลังเป็นอยู่นี้ก็ไม่ต่างอะไรกับคนเดินทาง ทางในที่นี้คือวัฏฏสงสารนั่นเอง และเมื่อชีวิตของเราได้อุบัติขึ้นในมนุษย์ภูมินี้แล้ว ทุกคนจะต้องเดินไปสู่จุดปลายทางที่เหมือนกันหมด จุด ๆ นั้นคือความตาย อายุขัยของมนุษย์คืออัตราของอายุนั้น ปัจจุบันนี้มีเพียง ๗๕ ปีเท่านั้น ทุกคนก็จะต้องจากกันไปแล้ว โดยไม่มีโอกาสหวนกลับมาบอกเราที่ยังมีชีวิตอยู่เลยว่า เขาไปไหน

เพราะเหตุที่คนตายไปแล้วไม่กลับมาบอกให้แก่ผู้ที่ยังไม่ตายนี้แหละ จึงเป็นเหตุให้เกิดปัญหาขึ้นในระหว่างผู้ที่ยังไม่เคยตายในปัจจุบันชาติ ถกเถียงกันว่า "**ตายแล้วไปไหน**" บางท่านก็แสดงความเห็นว่าตายแล้วสูญ บางท่านก็แสดงความเห็นว่าตายแล้วไม่สูญจะต้องเกิดอีก ปัญหาทั้งสองนี้ ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ระหว่างผู้ที่สนใจในเรื่องชีวิต นอกจากผู้ที่กำลังมัวเมาอยู่ในรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสหรือลาภยศสรรเสริญสุขเท่านั้นที่ไม่ได้สนใจเลยว่าตายแล้วจะไปไหน และบุคคลประเภทนี้ที่ตั้งหน้าตั้งตาประกอบกรรมชั่วอยู่ร่ำไป กอบโกยผลประโยชน์ให้แก่ตัวเอง โดยมิได้คำนึงถึงผู้อื่นเลยว่า เขาจะเดือดร้อนแค่ไหน เพราะเขาเหล่านั้นมิได้นึกเลยว่า วันหนึ่งเขาจะต้องตาย เมื่อตายแล้วก็นำเอาอะไรติดตัวไปไม่ได้ ที่จะนำไปได้ก็คือ ความดี ความชั่ว เท่านั้น

บุคคลประเภทที่มีความเห็นว่าคนเราตายแล้วสูญ ก็ประกาศความเห็นของตนออกมาว่าคนเราตายแล้วไม่เกิดอีก ฉะนั้นเมื่อเกิดมาในโลกนี้ทั้งที อะไรที่ทำให้เรามีความสุขสบาย ตามประสาของคนมีตัณหาแล้วก็จะต้องแสวงหาเอามาให้ได้ ถึงแม้ว่าบางครั้งจะต้องถึงกับลงทุนทำกรรมชั่วไปก็ตาม เขาคิดว่าต่อไปเขาคงจะไม่ได้พบอย่างนี้อีก

ส่วนบุคคลที่มีความเห็นว่า คนเราตายแล้วไม่สูญจะต้องเกิดอีก ก็ประกาศความเห็นของตนออกมาว่า เมื่อตายแล้ววิญญาณจะต้องออกจากร่างลอยไปเกิดอีกตามความเชื่อถือของเขา ในระหว่างความเห็นทั้งสองนี้ ใครผิด ใครถูก ตัดสินกันยาก นอกจากจะต้องพึ่งท่านผู้รู้ในเรื่องชีวิตโดยแจ่มชัด ในแง่ของเหตุผล และรู้แจ้งโลกแล้วเท่านั้นที่จะตัดสินได้ว่า ใครผิด ใครถูก

ปัญหาที่ไม่ทรงพยากรณ์

ในสมัยพุทธกาล ก็เคยมีผู้ไปตั้งปัญหาถามพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ เพราะเหตุใดจึงไม่ทรงพยากรณ์ ก็ลองศึกษาคำสนทนาของสาวกคนสำคัญคือ ท่านพระมหากัสสปะ และ ท่านพระสารีบุตรในพระสุตตันตปิฎกได้แสดงไว้ว่า

สมัยนั้นท่านพระมหากัสสปะกับท่านพระสารีบุตร ได้พักบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเขตนครพาราณสี ครั้งนั้นท่านพระสารีบุตรได้เข้าไปหาท่านพระมหากัสสปะแล้วได้ตั้งปัญหาถามท่านว่า

ดูกรท่านกัสสปะ สัตว์เมื่อตายไปแล้วเกิดอีกหรือ ?

พระมหากัสสปะตอบว่า ข้อนั้นพระผู้มีพระภาคมิได้ทรงพยากรณ์เอาไว้

พระสารีบุตรก็ถามต่อไปอีกว่า ถ้าเช่นนั้น เมื่อสัตว์ตายไปแล้ว ไม่เกิดอีกหรือ ?

พระมหากัสสปะก็ตอบว่า แม้ข้อนี้พระผู้มีพระภาคก็มิได้ทรงพยากรณ์ไว้

พระสารีบุตรก็ถามต่อไปอีกว่า ถ้าเช่นนั้น สัตว์เมื่อตายไปแล้ว เกิดก็มีไม่เกิดก็มีหรือ ?

พระมหากัสสปะตอบว่า ข้อนี้พระผู้มีพระภาคก็มิได้ทรงพยากรณ์ไว้

พระสารีบุตรก็ถามต่อไปอีกว่า ถ้าเช่นนั้น สัตว์เมื่อตายแล้ว เกิดอีกก็หามิได้ ไม่เกิดอีกก็หามิได้หรือ ?

พระมหากัสสปะตอบว่า แม้ข้อนี้พระผู้มีพระภาคก็มิได้ทรงพยากรณ์ไว้

พระสารีบุตรก็ถามว่า เพราะเหตุใดหรือ ข้อที่กล่าวถึงนี้ พระผู้มีพระภาคจึงมิได้ทรงพยากรณ์ไว้

พระมหากัสสปะตอบว่า ;–

น เหตํ อาวุโส อตฺถสญฺหิตํ	ดูกรอาวุโส เพราะข้อนั้นไม่มีประโยชน์
นาทพรหฺมจริยกํ	ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์
น นิพฺพิทาย	ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย
น วิราคาย	ไม่เป็นไปเพื่อทำลายความกำหนัด
น นิโรธาย	ไม่เป็นไปเพื่อความดับกิเลส
น อุปสมาย	ไม่เป็นไปเพื่อการเข้าไปสงบระงับ
น อภิญฺญาย	ไม่เป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง
น สมฺโพธาย	ไม่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้
น นิพฺพานาย	ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน
ตสฺมา ตํ อพฺยากตํ ภควตา	เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคจึงมิได้ทรงพยากรณ์

ท่านพระสารีบุตรก็ถามไปอีกว่า ถ้าเช่นนั้นพระผู้มีพระภาค ทรงพยากรณ์ไว้อย่างไรเล่า?

ท่านพระมหากัสสปะตอบว่า พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ว่า

อยํ ทุกฺขนฺติ นี้ทุกข์
อยํ ทุกฺขสมุทโยติ นี้เหตุให้เกิดทุกข์
อยํ ทุกฺขนิโรโธติ นี้คือความดับทุกข์
อยํ ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทาติ นี้คือปฏิปทาเพื่อให้ถึงความดับทุกข์

พระสารีบุตรถามว่า เพราะเหตุใด ข้อนี้พระผู้มีพระภาค จึงทรงพยากรณ์ไว้

พระมหากัสสปะตอบว่า **เอตญฺหิ อาวุโส อตฺถสญฺหิตํ** ดูกรอาวุโส เพราะข้อนั้นมีประโยชน์

เอตํ อาทิพฺรหฺมจริยกํ เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์
เอตํ นิพฺพิทาย เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย
วิราคาย เพื่อคลายความกำหนัด
นิโรธาย เพื่อความดับกิเลส
อุปสมาย เพื่อความเข้าไปสงบระงับ
อภิญฺญาย เพื่อความรู้ยิ่ง
สมฺโพธาย เพื่อความตรัสรู้
นิพฺพานาย เพื่อนิพพาน

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงพยากรณ์ไว้

จากคำสนทนาของท่านพระมหากัสสปะกับท่านพระสารีบุตรนี้ เป็นการยืนยันว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงพยากรณ์ในปัญหาเหล่านั้น เพราะไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ดังกล่าวมาแล้ว

ฉะนั้นที่กล่าวว่า สัตว์ตายแล้วเกิดเป็นการกล่าวที่ผิดจากคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิประเภทสัสสตทิฏฐิ การที่กล่าวว่าสัตว์ตายแล้วเกิดก็เป็นการกล่าวที่ผิดจากคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิประเภทอุจเฉททิฏฐิ ความเห็นทั้งสองสายนี้ เป็นความเห็นที่สุดโต่งทั้งสองด้าน

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ย่อมไม่ตรัสทางสุดโต่งทั้งสองฝ่าย พระพุทธองค์ย่อมตรัสธรรมที่เป็นมัชฌิมาทั้งสิ้น ทั้งจะต้องประกอบด้วยเหตุและผลด้วย คือ เมื่อเหตุมี ผลก็ย่อมมี เมื่อเหตุไม่มี ผลก็ย่อมจะไม่มี

ความตายจักปรากฏก็เพราะมีเหตุ ความเกิดจักปรากฏก็เพราะมีเหตุ ความตายก็ดี ความเกิดก็ดี เป็นผลทั้งสิ้น เมื่อนามรูปย่อมเป็นไปตามเหตุและปัจจัยดังนี้ การที่ไปพยากรณ์ว่าจะต้องไม่เกิด และเกิดอีกโดยมิได้พิจารณาเหตุนั้น ย่อมเป็นคำพูดที่นอกพระพุทธศาสนา และย่อมจะไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้รู้เช่นนั้นเลยแม้แต่น้อย ทั้งการเข้าใจเช่นนั้นก็เป็น "สักกายทิฏฐิ" คือเป็นการเข้าใจในนามรูปผิดไป และผิดตั้งแต่การเข้าใจว่า สัตว์มีอยู่ ซึ่งแท้ที่จริงสัตว์และบุคคลหามีไม่ **สรรพสิ่งที่เป็นไปนี้ เป็นกระบวนการ ของนามรูป ที่เป็นไปตามกฎปัจจยาการทั้งสิ้น**

ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ในคหบดีวรรคที่ ๕ สูตรที่ ๗ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๖ หน้า ๙๑ ในสูตรนั้นได้แสดงว่า ในสมัยที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พระวิหารวัดเชตวัน เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้น ได้มีพราหมณ์ชื่อ **ชานุสโสณี** เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลถามปัญหาว่า

ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ **สิ่งทั้งปวงมีอยู่หรือหนอ?**

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า พราหมณ์ **โวหารที่ว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่ เป็นส่วนสุดที่หนึ่ง**

พราหมณ์ถามต่อไปว่า **ก็สิ่งทั้งปวงไม่มี มีอยู่หรือ ?**

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า **ดูกรพราหมณ์ โวหารที่ว่า สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ เป็นส่วนสุดที่สอง**

ดูกรพราหมณ์ **ตถาคตแสดงธรรมโดยสายกลางไม่เข้าใกล้ ส่วนสุดทั้งสอง ดังนี้ว่า**

เพราะอวิชชา คือ ความไม่รู้ในอริยสัจเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร คือ เจตนาที่เข้าไปปรุงแต่งจิตให้คิดทำกรรมดีและกรรมชั่ว

เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ คือปฏิสนธิวิญญาณที่ทำหน้าที่ปฏิสนธิในภพภูมิต่าง ๆ

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูปคือ กัมมชรูปและเจตสิกธรรม

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีอายตนะทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

เพราะอายตนะทั้งหกเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ คือสื่อแห่งกรรมการกระทบ

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนาคือการเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข ทุกข์ และอุเบกขา

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหาคือความอยากยึดมั่น

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ คือกรรมภพ

เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติคือการอุบัติขึ้นของรูป

เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราคือความแก่ มรณะคือความตาย โสกะคือความเศร้าโศก ปริเทวะ คือการบ่นเพ้อรำพัน ทุกขะคือความลำบากกายหรือทุกข์กาย โทมนัสสะคือความทุกข์ใจ อุปายาสคือความเหือดแห้งใจ ความเกิดขึ้นแห่งความทุกข์ทั้งมวล ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ เป็นการชี้ให้เห็นแล้วว่าพระพุทธองค์ ย่อมแสดงธรรมเป็นมัชฌิมา ไม่สุดโต่งทั้งสอง ฉะนั้นการศึกษาเรื่องเหล่านี้ จึงต้องศึกษาถึงเหตุผลทั้งสองให้เข้าใจ การที่จะอธิบายเรื่อง ตายแล้วไปไหนในที่นี้ จะอาศัยหลักนี้เป็นแนวทางไปสู่ความเข้าใจอันถูกต้อง

ความตายคืออะไร ?

คำว่า "ตาย" ตามภาษาที่ใช้กันอยู่เป็นประจำนี้ออกจะยุ่ง ๆ อยู่มากเหมือนกัน เพราะเราใช้กันฟุ่มเฟือยมากและมีความหมายไปหลายอย่าง เช่นถ้าเป็นคำโดด ๆ เพียงคำเดียวว่า "ตาย" คือการสิ้นใจ ไม่เป็นอยู่ต่อไปอีก คือคนตายก็หมายถึงวิญญาณดับ และยังมีการเรียกอาการของวิญญาณที่ดับ หรืออาการของคนที่ตายออกไปอีกหลายอย่างเป็นต้นว่า

ตายโคม ก็หมายถึสัตว์ที่ตายในไข่ เช่นสัตว์ที่ปฏิสนธิด้วย "**อัณฑชปฏิสนธิ**" คือการเกิดในไข่ก่อนแล้วจึงจะออกมาเป็นตัว ได้แก่ ไก่ นก เป็นต้น แต่สัตว์เหล่านี้ไม่มีโอกาสจะเกิดออกมาจากไข่ได้ คือตายในระหว่างที่กำลังฟัก

ตายทั้งกลม หมายถึงสัตว์ที่ตายในมดลูก เช่นสัตว์ที่ปฏิสนธิด้วย "**ชลาพุชะ**" ได้แก่ มนุษย์ สุนัข แมว หรือ ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น และตายทั้งแม่ทั้งลูกเลย

ตายโหง หมายถึงคนที่ตายผิดคนธรรมดา เช่นคนที่ถูกฆ่าตาย ถูกยิงตาย ตกน้ำตาย รถชนตาย ผูกคอตายเหล่านี้เป็นต้น

ตายห่า หมายถึงตายเพราะโรคห่า ในสมัยนี้เรียกว่า โรคอหิวาต์ โบราณเรียกอีกอย่างว่า โรคตายราก

ตายซาก หมายถึงตายแล้วและทิ้งร่างไว้เหี่ยวแห้ง เช่นคนที่นั่งสมาธิตาย คางคกตาย แมงมุมตาย เป็นต้น

ความตายนี้ บางทีหมายไปอย่างอื่นอีก เช่นหมายถึงอาการที่ไม่ไหวติง ตัวอย่างคนที่มือตาย เท้าตาย ไม่ไหวติง เขาก็เรียกว่า คนมือตาย เท้าตาย แต่ตัวยังไม่ตาย

บางทีก็หมายถึงเสีย คือใช้การไม่ได้ต่อไป เช่น นาฬิกาตาย เครื่องยนต์ตาย รถตาย เรือตายเป็น

บางทีก็หมายถึง ไม่เจริญ มีแต่แห้งไปตามลำดับเช่นต้นไม้ตาย แม้แต่น้ำที่แห้งแล้วไม่ขึ้นอีกเลยก็เรียกกันว่า น้ำตาย

ยังมีความตายอีกหลายอย่าง ที่เราใช้กันอยู่เป็นประจำในทางภาษา ซึ่งคิดว่าถ้าประมาลมาดูกันบ้างคงจะเป็นประโยชน์ในทางภาษามิใช่น้อย เช่น คำว่า

ตายขุย หมายถึงต้นไผ่ตาย เพราะต้นไผ่เมื่อแก่มาก ๆ ออกดอกเป็นเม็ด เมื่อขุยไผ่เกิดต้นไผ่จะตายทันทีท่านจึงกล่าวว่า ขุยไผ่ฆ่าต้นไผ่ พระพุทธองค์ได้ยกมาเป็นตัวอย่างสอนสาวกที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ อย่างพระเทวทัต หรือผู้ที่ถูกลาภสักการะครอบงำจิต หรือบุคคลที่กล่าวติเตียนพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ว่าบุคคลเหล่านี้เกิดมาเพื่อฆ่าคน เหมือนขุยไผ่เกิดมาเพื่อฆ่าต้นไผ่ฉะนั้น

ตายใจ หมายถึงการวางใจ เชื่ออย่างไม่สงสัยได้แก่คนที่หลงเชื่อในคำพูดของบุคคลที่มาเกลี้ยกล่อมแล้วก็เชื่อไป เช่นที่พูดว่า "เขามาพูดให้ฟังเสียจนเราตายใจ" ไม่ใช่หมายถึงหัวใจตาย แต่หมายถึงการเชื่ออย่างสนิทใจ

ตายด้าน หมายถึงมันไม่งอกออกมาอีก หมดความรู้สึก เช่น เนื้อที่ตายด้านย่อมไม่มีความรู้สึก

ตายตัว หมายถึงอยู่เพียงแค่นั้น ลดลงกว่านั้นไม่ได้อีก เป็นสำนวนของผู้ซื้อกับผู้ขาย เช่น ราคาห้าบาทตายตัว ลดไม่ได้อีก เป็นต้น

ตายน้อย หมายถึงเกือบตายหรือตายไม่หมด

ตายฝอย หมายถึงต้นข้าวกล้าในนา ตายไปเพราะความแห้งแล้ง

และยังใช้เป็นคำประกอบท้ายประโยค หรือหน้าประโยคอีก เช่น หมายถึงแย่, เต็มที, ยิ่งนัก

อากาศร้อน ๆ หนักเข้า เขียนเรื่องตายแล้วไปไหนก็บ่นว่า แหม ! ร้อนจะตายแล้วเขียนไปยังไม่ทันจบ ใกล้กำหนดจะพิมพ์แล้ว แต่ก็ยังไม่เรียบร้อยก็ร้องว่า ตายละทีนี้เห็นถ้าจะไม่ทันแน่ บางทีมัวไถลคุยกันเพลิน พอรู้สึกตัวว่าเขาจะมาเอาต้นฉบับแล้วก็ร้องว่า ตายจริง ! ยังไม่เสร็จเลย

บางทีก็ใช้เป็นคำอุทานด้วยความดีใจ เช่น พอเดินไปพบเด็กคนหนึ่งหน้าตาน่ารัก น่าเอ็นดู ก็อุทานว่า "อุ๊ย ตายจริง น่ารักเหลือเกิน" หรือมิฉะนั้น เดินไปสถานีรถไฟหน้าโรงหนังเผอิญไปพบเพื่อนเก่าที่จากกันไปนานไม่ได้ติดต่อกันเลย ก็อุทานด้วยความดีใจว่า "**อุ๊ยตายจริง** ไม่นึกว่าจะมาพบกันที่นี่ ไปยังไงมายังไงกันนี่" และก็ตรงกันข้ามพยายามที่จะหลบเจ้าหนี้มาหลายเดือนแล้ว ถึงคราวเคราะห์ร้ายไปพบกันเข้าอย่างไม่คาดคิดมาก่อน ก็อุทานว่า "**ตายแล้ว** ไม่นึกเลยว่าจะมาพบเจ้าหนี้เข้า ทีนี้จะหลบไปทางไหนดีจึงจะพ้น" ตายอย่างนี้ น่าสงสารมาก ชีวิตของคนเป็นหนี้ถึงจะเป็นไปอยู่ก็หาความสุขยาก

ตายแท้

คำว่า "**ตาย**" ดังที่ประมวลมานี้ไม่ใช่ความตายที่พระพุทธองค์ตรัส จึงมีความหมายออกไปหลายอย่าง แต่ถ้าเป็นความตายที่แท้แล้วไม่ยุ่งอย่างนั้น มันจะเหมือนกันหมดไม่ว่าคนนั้นจะเป็นจีน หรือ แขก ฝรั่ง และถ้าตายจริง ๆ แล้วก็ไม่มีโอกาสอุทานว่า ตายจริง ตายแล้ว หรืออุ๊ยตายเป็นแน่ มันจะมีแต่ความเงียบสงบไม่ไหวติงเหมือนท่อนไม้เท่านั้น การตายหลอก ๆ อย่างนี้ส่วนมากคุณผู้หญิงตายบ่อย เพราะวันหนึ่งต้องตกใจร้องว่า "**อุ๊ยตาย**" วันละหลายครั้ง

คำว่า ตาย มาจากคำว่า "**มรณํ**" ซึ่งแปลว่าความตาย และคำว่า **มรณํ** นี้ ในอภิธรรมปิฎก สัจจวิภังค์ สุตตันตภาชนีย์ ยังแสดงออกไปอีกถึง ๑๐ นัยด้วยกัน คือ

จุติ จวนตา, เภโท, อนฺตรธานํ, มจฺจุ, มรณํ, กาลกิริยา, ขนฺธานํ เภโท, กเฬวรสฺส นิกฺเขโป, ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปจฺเฉโท

ทั้ง ๑๐ ศัพท์นี้ มีทั้งตายที่เป็นบัญญัติและปรมัตถะปะปนกัน แปลว่า ความเคลื่อน ภาวะที่เคลื่อน ความแตก ทำลาย ความหายไป มฤตยูหรือมัจจุราช ความตาย ความทำกาละ ความแตกแห่งขันธ์ ความทิ้งซากศพไว้ ความขาดไปแห่งชีวิตินทรีย์

ในจำนวน ๑๐ ศัพท์นี้ มีความหมายเหมือนกันหมด ตามที่เราเข้าใจกัน คือ ตาย แต่ในทางปรมัตถสภาวะท่านใช้เพียง ๔ ศัพท์เท่านั้น คือ

จุติ, จวนตา, ขนฺธานํ เภโท, ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปจฺเฉโท

คำว่า "จุติ" แปลว่าเคลื่อน คือจิตที่เคลื่อนจากภพปัจจุบัน (จุติ) เป็นจิตที่เกิดขึ้นเป็นดวงสุดท้ายในภพ

คำว่า "จวนตา" แปลว่า ภาวะที่เคลื่อนไป

คำว่า "**ขนฺธานํ เภโท**" แปลว่า ความแตกดับแห่งขันธ์ หมายความว่า ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณนี้ มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา คือ เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป สืบต่อไปอย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยอำนาจของ "**อนันตรปัจจัย**" และ "**สมนันตรปัจจัย**"

คำว่า "**อนันตร**" ท่านอธิบายว่า

อนฺตรยติธิ อนฺตรํ นตฺถิ เยสํ อนฺตรนฺติ อนนฺตรํ แปลความว่า ความมีที่ว่าง เรียกว่า อันตระ ในปัจจัยนี้ย่อมไม่มีที่ว่าง ฉะนั้นจึงเรียกว่า อนันตระ

คำว่า "**สมนันตระ**" ท่านอธิบายว่า

สุฏฺฐุ อนนฺตราติ สมนนฺตรา แปลความว่า ไม่มีที่ว่างโดยดีหรือโดยเรียบร้อย เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า สมนันตระ

หมายความว่า รูปนามทั้งสองนี้หรือขันธ์ ๕ นี้ก็ได้ เพราะขันธ์ ๕ เมื่อกล่าวโดยย่อก็เป็นรูปกับนาม รูปขันธ์ เป็นรูป เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เป็นนาม รูปและนามนี้แหละมีการเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ติดต่อกันอย่างนี้ดุจกระแสน้ำหรือดวงประทีป อาการเกิดดับแต่ละขณะที่สืบต่อกันนั้นไม่มีเวลาหยุดในระหว่างเลย เมื่อขณะแรกเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ขณะ

ที่สองก็เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปอีก เป็นอยู่อย่างนี้แหละเรียกว่า อนันตรปัจจัย และสมนันตรปัจจัย ไม่ใช่ดับไปเลย

ความเห็นว่าสัตว์ตาย – เกิดเป็นมิจฉาทิฏฐิ

เมื่อรูปนามมีการเกิดดับอยู่เป็นสันตติเช่นนี้ การที่กล่าวว่า "สัตว์ตาย" ก็ดี "สัตว์เกิด" ก็ดี จึงเป็นการกล่าวที่ผิดจากสภาวธรรม ตามที่เป็นจริง ท่านจึงกล่าวว่า ผู้กล่าวนั้นเป็นมิจฉา-ทิฏฐิ คนที่เข้าใจว่าสัตว์เกิด ก็เป็นสัสสตทิฏฐิ คือเห็นว่าสัตว์มีอยู่เป็นของเที่ยง คนที่เข้าใจว่าสัตว์ตาย ก็เป็นอุจเฉททิฏฐิ คือ เห็นว่าสัตว์สูญหรือขาดสูญไปเลย ซึ่งเป็นความเห็นผิดทั้งสองอย่าง เพราะขันธ์ ๕ ที่เกิดขึ้นนั้นไม่ตั้งอยู่ตลอดไป มันมีการดับไปทุก ๆ ขณะ และเมื่อดับไปแล้วก็มิใช่ว่า มันจะไม่เกิดอีก มันจะเกิดดับอยู่อย่างนี้ ตราบเท่าที่จะได้บรรลุถึงขันธนิพพาน ถ้ายังมีการเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารอย่างนี้ ย่อมเป็นไปอย่างนี้ แต่อาการเกิดดับในส่วนละเอียดเช่นนี้ จะเห็นด้วยตาเนื้ออันหยาบไม่ได้ แม้แต่การนึกคิดก็ไม่สามารถที่จะเห็นได้ ผู้ที่จะเห็นอาการเกิดดับของนามรูปอย่างนี้ต้องเห็นด้วยวิปัสสนาญาณเท่านั้น

ด้วยเหตุฉะนี้แหละ ท่านจึงกล่าวว่า **ผู้ที่เห็นว่า สัตว์ตายสัตว์เกิด จึงเป็นมิจฉาทิฏฐิ** ในอภิธรรมปิฎกกถาวัตถุปกรณ์ แสดงไว้ว่า

ขนฺเธสุ ภิชฺชมาเนสุ โส เจ ภิชฺชติ ปุคฺคโล อุจฺเฉโท ภวติ ทิฏฺฐิมา พุทฺเธน วิวชฺชิตา

แปลว่า เมื่อขันธ์แตกดับ โวหารว่าบุคคลตายนั้นเป็นอุจเฉททิฏฐิ ที่พระบรมศาสดาให้เว้นเสีย

ขนฺเธสุ ภิชฺชมาเนสุ โน เจ ภิชฺชติ ปุคฺคโล สสฺสโต โหติ นิพฺพาเนน สมสโม

เมื่อขันธ์แตกดับ โวหารว่า บุคคลไม่ตาย บุคคลเที่ยงอยู่เท่ากับพระนิพพาน เป็นสัสสตทิฏฐิ ซึ่งพระบรมศาสดาให้เว้นเสีย

ความเห็นทั้งสองจึงต้องเว้นเสีย เพราะทางสภาวะของพระอภิธรรมนั้น ท่านแสดงถึงความเป็นไปของรูปนามในขั้นละเอียด ไม่สุดโต่งไปในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง พระพุทธองค์แสดงธรรมเป็นมัชฌิมาอันประกอบด้วยเหตุและผล

ความหมายของชีวิต

คำว่า "**ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปจฺเฉโท**" แปลว่าความขาดแห่งชีวิตินทรีย์

คำว่า "**ชีวิต**" ในที่นี้ได้แก่ธรรมชาติที่เลี้ยงรักษาสหชาตธรรมให้เป็นอยู่ หรือดำรงอยู่ตลอดฐิติขณะ มี ๒ อย่างคือ รูปชีวิต และนามชีวิต

คำว่า "**รูปชีวิต**" ก็คือรูปธรรมที่รักษาสหชาตของรูปธรรมให้ทรงอยู่ได้ ในอัฏฐสาลินีอธิบายว่า

ชีวนฺติ เตน สมฺปยุตฺตธมฺมาติ

ชีวิตที่เป็นรูปที่อนุบาลรักษา สหชาตรูป คือรูปที่เกิดร่วมกัน ให้สถิตดำรงอยู่

คำว่า "**นามชีวิต**" คือ นามเจตสิก ได้แก่ ชีวิตินทรีย์เจตสิกรักษานามธรรมที่เกิดร่วมกัน ให้ สถิตย์ดำรงอยู่

ชีวิตทั้งสองนี้ ทำหน้าที่รักษารูปนามให้เป็นอยู่ได้ ถ้าขาดลงเมื่อใดเราก็สมมุติเรียกว่าตาย และที่ท่านเรียกว่าชีวิตินทรีย์นั้น ก็เพราะเหตุว่าชีวิตทั้งสองนี้เป็นอินทรีย์คือ เป็นใหญ่ในการรักษาสหชาติธรรม

ฉะนั้นในทางปรมัตถสภาวะนี้ ท่านอธิบายถึงสภาวะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมว่าเป็นไปในลักษณะเช่นนี้หาได้มีสัตว์ตาย หรือบุคคลตายไม่ แต่มันเป็นการสิ้นสุดของสันตติในปัจจุบันภพต่างหาก รูปนามจึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ย่อมจะปลดเปลื้องอุปาทาน คือความยึดมั่นในสัตว์และบุคคลได้ ย่อมไม่มีความเห็นผิดในขันธ์ ๕ อีกต่อไป และเมื่อนั้นแหละย่อมจะถึงซึ่งความสิ้นทุกข์ได้

ในที่บางแห่งโดยเฉพาะในพระสูตร พระพุทธองค์ก็อาจแสดงอนุโลมตามบัญญัติของภาษาเหมือนกัน ทั้งนี้ก็เพื่อความเข้าใจในกระแสของธรรมที่พระองค์ทรงแสดง เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก โดยใช้คำว่า **มรณํ** ซึ่งก็แปลว่าความตายนั่นเอง หรือ **ชาติ** ซึ่งก็แปลว่าเกิดนั่นเอง

แต่มิได้แสดงเจาะจงลงไปว่า สัตว์ตาย สัตว์เกิด หรือตายแล้วเกิด เพราะการกล่าวเช่นนั้นไม่ตรงต่อสภาวธรรม ตกไปในฝ่ายมิจฉาทิฏฐิดังกล่าวในตอนต้น

ดังเช่นครั้งหนึ่งพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ภพ ภพ ดังนั้น ภพย่อมมีด้วยเหตุผลเพียงเท่าไรพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ดูกรอานนท์ ก็กรรมที่อำนวยลงในกามธาตุจักไม่มีแล้ว กามภพจะปรากฏบ้างหรือหนอ

ดูกรอานนท์ ก็กรรมที่อำนวยผลในรูปธาตุจักไม่มีแล้ว รูปภพจะปรากฏบ้างหรือหนอ

ดูกรอานนท์ ก็กรรมที่อำนวยผลในอรูปธาตุจักไม่มีแล้ว อรูปภพจะปรากฏบ้างหรือหนอ

พระอานนท์กราบทูลว่า ไม่พึงปรากฏเลยพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสต่อไปว่า

อติ โข อานนฺท กมฺมํ เขตฺตํ วิญฺญาณํ พีชํ, ตณฺหา สิเนโห, อวิชฺชา นิวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสญฺโญชนานํ หีนาย ธาตุยา เจตนา ปติฏฺฐิตา ปตฺถนา ปติฏฺฐิตา เอวํ อายตึปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ โหติ ฯลฯ มชฺฌิมาย ธาตุยา ฯลฯ ปณีตาย ธาตุยา ฯลฯ

ดูกรอานนท์ เพราะเหตุฉะนี้แล กรรมจึงชื่อว่าเป็นไร่นา วิญญาณชื่อว่าเป็นพืช ตัณหาชื่อว่าเป็นยาง เจตนาความปรารถนาประดิษฐานแล้ว เพราะธาตุอย่างเลวของสัตว์ พวกที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกใจ จึงทำให้สัตว์ปฏิสนธิในกามภพ

เพราะธาตุอย่างกลางของสัตว์ ฯลฯ เพราะธาตุอย่างประณีตของสัตว์ พวกที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกใจ จึงทำให้สัตว์ปฏิสนธิรูปภพอรูปภพ

(สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ๒๐/๒๘๘)

พุทธดำรัสนี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์มิได้ตรัสตอบแก่พระอานนท์ลงไปโดยแน่นอนเลยว่า สัตว์จะต้องเกิดอีก แต่ได้ตรัสให้พระอานนท์ทราบว่า เมื่อกรรมที่อำนวยผลในกามธาตุ ในรูปธาตุ ในอรูปธาตุ มีอยู่ ประกอบกับสัตว์นั้นยังมีอวิชชาตัณหาอยู่ การปฏิสนธิในกามภพ รูปภพ อรูปภพก็ย่อมมี ดังนี้ คือชี้ให้เห็นว่า เมื่อเหตุที่จะยังให้ปฏิสนธิมีอยู่ สัตว์ก็ต้องปฏิสนธิอีก ถ้าเหตุเหล่านี้ไม่มี ภพก็ไม่มี

เรื่องการที่เราจะศึกษาว่า ตายแล้วไปไหน จะต้องศึกษาเหตุที่เป็นส่วนนามธรรมด้วย ว่าผู้นั้นมีเหตุอย่างไรทั้งเหตุนั้น เลว หรือปานกลาง หรือประณีตที่จะทำให้ปฏิสนธิอีก และผู้นั้นยังทำเหตุที่จะให้เกิดหมดสิ้นไปแล้วคือวิชาและตัณหาหมดไปแล้วหรือไม่

เหตุให้มรณะเกิดขึ้น

อันธรรมดาดวงประทีปที่ลุกโชนอยู่ได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยสนับสนุน อาทิเช่นต้องอาศัยน้ำมัน ไส้อากาศ และตรงข้ามดวงประทีปจะลุกโชนอยู่ไม่ได้ก็เพราะเหตุเหล่านี้ดับ เช่นน้ำมันหมด ไส้หมด เป็นต้น

ชีวิตของคนเราทุกคนก็ไม่ต่างอะไรกับดวงประทีปเพราะชีวิตที่เป็นไปได้นั้นต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ มาสนับสนุนเป็นต้นว่าต้องอาศัยกรรม อาศัยจิต อาศัยอุตุ อาศัยอาหาร ถ้าเหตุทั้ง ๔ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งดับลง ชีวิตก็ต้องดับวูบลงทันที เพราะอายุ ไออุ่น วิญญาณ เหล่านี้จะเป็นอยู่ได้ต้องอาศัยปัจจัยเหล่านี้

ฉะนั้น ในตอนต่อไปเราจึงควรศึกษาถึงสาเหตุให้ความตายเกิดขึ้นก่อน เพื่อกรุยทางไปสู่ความเข้าใจว่าตายแล้วไปไหน เหตุให้ความตายเกิดขึ้น ท่านแสดงไว้ ๔ ประการ คือ

๑ **อายุกขยะ** ตายเพราะสิ้นอายุ

๒ **กัมมักขยะ** ตายเพราะสิ้นกรรม

๓ **อุภยักขยะ** ตายเพราะสิ้นกรรมและอายุ

๔ **อุปัจเฉทกกัมมักขยะ** ตายเพราะกรรมมาตัดรอน

สาเหตุให้ความตายเกิดขึ้นประเภทที่ ๑ คืออายุกขยะนั้น ก่อนอื่นควรทำความเข้าใจถึงเรื่องอายุเสียก่อนว่า คืออะไร

คำว่า **อายุ** คือเวลาที่ชีวิตดำรงอยู่หรือกำหนดเวลาที่ตั้งอยู่ เช่นในพระบาลีว่า "**อายุปฺปมาณํ**" แปลว่า ประมาณอายุเป็นต้น

ในบางแห่งท่านก็แสดงว่าอายุกับชีวิตเป็นอันเดียวกัน เช่นในมูลปัณณาสก์ อรรถกถาแสดงว่า

อายุ ปฏิจฺจาติ ชีวิตินฺทฺริยํ ปฏิจฺจ ติฏฺฐนฺติ

แปลว่า **อาศัยอายุนั้น คืออาศัยชีวิตินทรีย์แล้วย่อมปรากฏอยู่** ดังนี้

ก็ในมนุษย์ภูมินี้ เวลาที่ชีวิตจะดำรงอยู่ได้เรียกว่าอายุขัยนั้นประมาณ ๗๕ ปี คนเราเมื่ออายุถึง ๗๕ ปี แล้วก็จัก ต้องตายอย่างแน่นอน นี้เป็นการแสดงถึงชีวิตของคนส่วนมาก แต่ก็มีบางท่านที่มีอายุเกิน ๗๕ ปี ก็มี แต่ส่วนน้อยและที่เป็นไปได้เช่นนั้นก็เพราะกรรมยังสนับสนุนอยู่

คำว่า "**กัมมักขยะ**" คือตายเพราะสิ้นกรรมนั้น คำว่ากรรมในที่นี้ไม่ใช่หมายถึงกรรมทั้งหมด เพราะถ้าหมายถึงกรรมทั้งหมดแล้ว จะไม่มีวันสิ้นสุดลงได้เลย เพราะกรรมบางประเภท เช่น อปราปริยเวทนียกรรม ซึ่งเป็นกรรมที่จะต้องให้ผลตลอดไปจนกว่าจะถึงพระนิพพาน ประเภทอนุปาทิเสสนิพพานกรรมนี้จึงจะสิ้นสุดลงได้

คำว่าตายเพราะสิ้นกรรมในที่นี้ ท่านจึงหมายถึงชนกกรรมและอุปถัมภกกรรมทั้งสองนี้เท่านั้น คำว่าชนกกรรม คือ กรรมที่นำให้นามรูปปฏิสนธิแล้วก็ได้รับการอุปถัมภ์จากอุปถัมภกกรรม ฉะนั้น เมื่อกรรมทั้งสองนี้สิ้นลงเมื่อใด ก็หมายถึงนามรูปต้องดับลงเมื่อนั้น

เรื่องของกรรมทั้งสองนี้ มีเรื่องที่สลับซับซ้อนอยู่มาก การตายเพราะสิ้นกรรมนี้ จะต้องเข้าใจถึงเรื่องชนกกรรมและอุปถัมภกกรรมเสียก่อน

คำว่าชนกกรรม ท่านอธิบายว่า "**วิปากกฺขนฺธากมฺมชรูปานิชานตีติ ชนกํ**" กรรมใดที่ทำให้ วิบากนามขันธ์ และ กัมมชรูปเกิดขึ้น ฉะนั้น กรรม นั้นชื่อว่าชนกกรรม

หมายความว่าสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยวไปในภพภูมิต่าง ๆ ได้นั้น ก็เพราะอำนาจของชนกกรรมนี้ เช่นการเกิดเป็นสัตว์เดียรัจฉาน การเกิดเป็นสัตว์นรก การเกิดเป็นเปรต การเกิดเป็นอสุรกาย การเกิดเป็นมนุษย์ การเกิดเป็นเทวดา การเกิดเป็นพรหม

คำว่าอุปถัมภกกรรม ท่านอธิบายว่า "**กมฺมนฺตรํวา กมฺมนิพฺพตฺตขนฺธสนฺตานํ วา อุปตฺถมฺเภตีติ อุปถมฺภกํ**" กรรมใดย่อมอุปถัมภ์ซึ่งกรรมอื่น ๆ และการสืบต่อแห่งขันธ์ที่เกิดขึ้นจากกรรมอื่น ๆ ฉะนั้นชื่อว่าอุปัตถัมภกกรรม

หมายความว่า เมื่อ ชนกกรรมนำวิบากนามขันธ์และกัมมชรูปให้ปฏิสนธิในภพต่าง ๆ แล้ว อุปถัมภกกรรมก็ช่วยอุดหนุนชนกกรรมที่ยังไม่มีโอกาสให้ผล ให้มีกำลังส่งผลบริบูรณ์ และช่วยอุดหนุนนามรูปที่เป็นวิบากคือผลชนกกรรมให้เจริญและตั้งอยู่ได้นาน

บางคนเกิดมีโรคร้ายเบียดเบียนไม่สามารถที่จะรักษาให้หายได้ ก็บ่นว่าอยากจะตายเร็วๆ จะได้พ้นไปจากความทุกข์ทรมานเสียที แต่ปรากฏว่าไม่ตายทั้ง ๆ ที่โรคนั้นร้ายมากไม่น่าจะมีชีวิตอยู่ได้ แต่ก็มีชีวิตอยู่มาอีกหลายปี แต่บางคนพอถูกโรคร้ายเบียดเบียนเพียงไม่กี่วันก็ตาย ที่เป็นอย่างนี้ ถ้าพิจารณาตามกฎของกรรมดูแล้วก็เป็นไปด้วยอำนาจของชนกกรรมและอุปถัมภกกรรมนั่นเอง คือชนกกรรมส่งผลให้เกิดมาไม่สมบูรณ์มีโรคร้ายเบียดเบียน ด้วยอำนาจอกุศลกรรมในอดีต แล้วก็ได้รับการอุดหนุนจากอุปถัมภกกรรมเข้าอีก และถ้าอกุศลชนกกรรมและอกุศลอุปถัมภกกรรมมีอำนาจอ่อนคือไม่มาก ก็ทำให้ได้รับความทุกข์น้อยลงด้วยการตายเร็วเข้า ไม่ต้อง ทนทุกข์อยู่นานวัน ถ้าอกุศลชนกกรรมและอุปถัมภกกรรมมีอำนาจมากก็ต้องทนทุกข์อยู่นานวันถึงแม้ว่าผู้ที่เสวยผลของกรรมนั้นจะอยากตายเร็ว ๆ ก็ตาม

ส่วนบุคคลที่เกิดมาด้วยชนกกรรมที่เป็นกุศล และได้รับการอุดหนุนจากอุปถัมภกกรรมที่เป็นกุศลด้วยแล้วก็ย่อมจะได้รับความสุขสมบูรณ์ได้นานวันจนกว่ากุศลกรรมเหล่านี้จะสิ้นสุดลง ถ้ากุศลมีกำลังน้อยลงก็ได้เสวยความสุขสบายไม่นานจะต้องพลัดพรากจากไป เช่นบางคนเกิดในตระกูลสูง แต่อายุสั้นดังนี้เป็นต้น

ข้าพเจ้าเคยได้รับคำถามจากท่านสาธุชนผู้หนึ่งเมื่อตอนที่ไปปาฐกถายังจังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อปาฐกถาจบลง ท่านผู้นี้ได้ถามว่า เป็นเพราะเหตุใดหรือที่ต้องได้รับการเบียดเบียนจากโรคภัย ดูเหมือนจะเป็นโรคอัมพาตหรืออย่างไร ก็จำไม่ค่อยแม่น เพราะปรากฏว่าเดินไม่ค่อยสะดวก ท่านผู้นี้ได้กล่าวว่า เกิดมาก็ไม่ค่อยได้สร้างบาปอกุศลมากนัก สร้างแต่กุศลอยู่เสมอ ๆ และปรากฏว่าท่านผู้นี้มีศรัทธามาก ถาวรวัตถุภายในวัด ท่านสร้างหลายอย่าง เช่น กุฏิ ศาลา โบสถ์ โรงเรียน แม้แต่ที่ดินก็แบ่งยกให้สร้างโรงพยาบาล แต่โรคภัยก็ไม่หาย จะทำอย่างไรโรคเหล่านี้จึงจะหายได้

ข้าพเจ้าก็ตอบว่า ถ้าเป็นโรคที่เกิดจากกรรมแล้วก็ลำบากเหมือนกัน จริงอยู่ชาตินี้เรามิได้สร้างอกุศล แต่ในอดีตชาติเราอาจจะสร้างมาก็ได้ แต่อกุศลเหล่านั้นไม่ได้มีโอกาสส่งผลในปฏิสนธิกาล ก็มาส่งผลเอาในปวัตติกกาล ฉะนั้นจงพยายามสร้างกุศลต่อไปเถิด อย่าท้อแท้หรือเข้าใจผิดว่าการสร้างบุญกุศลนั้นไม่มีประโยชน์ เพราะกุศลที่สร้างในปัจจุบันชาติยังมีกำลังน้อยกว่าในอดีตชาติ กุศลในชาตินี้จึงยังไม่มีโอกาสส่งผล

ปัญหาเหล่านี้ ข้าพเจ้าคิดว่ายังมีอีกมากเหมือนกัน ถ้าไม่ศึกษาเรื่องกรรมให้เข้าใจแล้ว อาจจะกลายเป็นมิจฉาทิฏฐิไปก็ได้

คำว่า "**อุภยักขยะ**" คือตายเพราะสิ้นทั้งกรรมและอายุนั้นหมายความว่า กรรมที่ส่งผลก็สิ้นสุดลง และอายุก็สิ้นสุดลงพอดีแล้วก็ตาย คือนามรูปที่เป็นผลของกรรมก็ดับลงทันที

คำว่า "**อุปัจเฉทกกัมมักขยะ**" คือตายเพราะกรรมมาตัดรอนหมายความว่า กรรมที่ส่งผลมาก็ยังไม่หมด อายุก็ยังไม่หมด แต่ก็มาตายเสียก่อน เช่นบุคคลที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว แต่ต้องตายลงด้วยอุบัติเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง บางทีก็ถูกรถชนตาย ตกเครื่องบินตาย จมน้ำตาย

เหตุทั้งสี่ประการนี้แหละที่ทำให้สัตว์ตายลง และเมื่อตายแล้วจะไปไหนก็ต้องแล้วแต่กรรมที่ปรากฏเมื่อตอนใกล้จะตายอีก เพราะที่เราจะตอบว่าไปไหนนั้นจะต้องต้องรู้เหตุด้วย เพราะนามรูปจะเกิดขึ้นในขณะต่อไปได้นั้น นามรูปที่เกิดอยู่จะต้องดับไปก่อน ถ้านามรูปขณะก่อนยังไม่ดับขณะต่อไปจะเกิดไม่ได้

จะขอยกตัวอย่างเช่น ตัวเราจะไปปรากฏที่ภาคเหนือได้ ก็เพราะตัวเราที่เป็นนามรูปนี้หายไปจากภาคกลางเสียก่อน ถ้านามรูปยังเดินลอยนวลอยู่ที่กรุงเทพ ฯ นี้แล้ว มันจะไปปรากฏที่เชียงใหม่ไม่ได้

ฉันใดก็ดีนามรูปจะไปปฏิสนธิในภพใหม่ได้ ก็ต้องเคลื่อนย้ายไปจากปัจจุบันภพนี้เสียก่อน พูดง่าย ๆ ก็คือต้องตายเสียก่อนนั่นเอง จึงจะเกิดได้ ในทางพระอภิธรรมใช้คำว่า จุติแล้ว ก็ปฏิสนธิ

แต่มิใช่ว่ารูปนามทั้งสองในภพนี้ไปเกิดใหม่ในภพหน้า เพราะรูปนามในภพนี้ก็ดับไปแล้ว โดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา ส่วนมากยังมีผู้เข้าใจว่าคนเราเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในภพใหม่ได้ก็ต้องอาศัยรูปนามในภพปัจจุบันนี้แหละไปเกิด บางท่านเมื่อบิดามารดาหรือใครก็ตามตายไปแล้ว แล้วก็มีความเชื่อว่าถ้าไม่เผาศพผู้ตายแล้ว เขาเหล่านั้นจะไม่มีโอกาสไปเกิดได้เลย เชื่ออย่างฝังใจว่าการเผาศพก็เพื่อให้ผู้ตายไปผุดไปเกิดเสียที

การไปเกิดในภพใหม่นี้ ไปเกิดได้อย่างไร อะไรไปเกิด ท่านจะทราบในตอนหน้าต่อไป

คติสอง

คติ คือ ที่ไปของปุถุชนผู้หนาแน่นด้วยกิเลสท่านแสดงไว้สองอย่าง คือ **สุคติ** และ**ทุคติ**

คำว่า "สุคติ" แปลว่า **คติที่ดี** หมายถึงไปปฏิสนธิในภพภูมิที่ดี

คำว่า "ทุคติ" แปลว่า **คติที่ไม่ดี** หมายถึงไปปฏิสนธิในภาพภูมิที่ไม่ดี

ที่ไปเกิดที่ดี คือ สุคติ นั้น ได้แก่การเกิดในมนุสสภูมิ ๑ เทวภูมิ ๖ รูปภูมิ ๑๖ อรูปภูมิ ๔

ที่ไปเกิดที่ไม่ดี คือ ทุคติ นั้น ได้แก่อบายภูมิ ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย เดียรัจฉาน

เรื่องคติเหล่านี้ เป็นที่สงสัยของชนเป็นอันมากเช่นเดียวกัน เพราะบางท่านก็ไม่เชื่อว่าภพหน้ามี บางท่านก็เชื่อว่าภพหน้าไม่มี ผู้ที่ไม่เชื่อก็ปฏิเสธว่าเทวดาไม่มี สวรรค์ไม่มี นรกไม่มี สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องเหลวไหล สำหรับไว้หลอกคนโง่ ๆ เท่านั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องของพระพุทธศาสนา ข้าพเจ้าเคยได้ยินอยู่บ่อยครั้ง และท่านเหล่านั้นได้ให้เหตุผลอย่างน่าฟังว่า นรกสวรรค์อยู่ในโลกเรานี่เอง ไม่ใช่อยู่ใต้ดินหรือบนฟ้าดอก แล้วก็อธิบายว่า สวรรค์เป็นความสุขสำราญของบุคคลที่มีความเป็นอยู่สบาย เช่นเศรษฐีเป็นต้น เทวดาก็คือพระมหากษัตริย์หรือได้แก่ธรรมะนั่นเอง เช่นบุคคลที่มีหิริโอตตัปปะก็เป็นเทวดาแล้ว บุคคลที่มีพรหมวิหารธรรม ๔ ก็เป็นพระพรหมแล้ว ส่วนนรกก็คือคุกตาราง เปรตก็คือคนขอทานตามข้างถนนเป็นต้น

การเข้าใจอย่างนี้ ถ้าพิจารณาดูเผิน ๆ ก็น่าเลื่อมใสเพราะเข้าใจอธิบายให้คนเข้าใจและเห็นได้ชัดเจนดี คือสามารถเอานรกและสวรรค์มาให้ดูกันเลยทีเดียว แต่เมื่อไปพิจารณาดูพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎกดูแล้ว ไม่ทราบว่าจะตัดสินใจเชื่อใครดี เพราะในพระไตรปิฎกท่านแสดงไว้ว่านรกสวรรค์มี ทั้งพระวินัยปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ถ้าเชื่อบุคคลที่พูด พระไตรปิฎกก็ใช้ไม่ได้ และก็ดูเหมือนท่านผู้ที่พูดก็จะไม่เชื่อพระไตรปิฎกเสียด้วย ได้กล่าวคัดค้านพระไตรปิฎกว่า บางตอนไม่ใช่พระพุทธพจน์พระพุทธโอวาทที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺจเยน สตฺถา

ดูกรอานนท์ พระธรรมและพระวินัยที่เราตถาคตแสดงไว้ บัญญัติไว้แล้วแก่เธอทั้งหลายนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลายในเมื่อเราตถาคตล่วงลับไปแล้ว

พระพุทธพจน์บทนี้ก็เลยคงใช้ไม่ได้ แล้วท่านทั้งหลายโปรดคิดดูเถิดว่าเราจะไปเชื่อใคร ในเมื่อเราเป็นพุทธบริษัทยึดเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง ซ้ำร้ายยังมีบางท่านพูดว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นภูเขาหิมาลัย ปิดบังสัตว์ผู้ยึดพระรัตนตรัยเป็นสรณะไม่ให้เห็นพระนิพพานเสียอีก

เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านก็จะเห็นได้แล้วว่า พระธรรมวินัยอาจถูกแก้ไข ถูกตัดรอน ถูกคัดค้านจากพวกอลัชชีมากขึ้น ต่อไปในอนาคตพระศาสนาของเราจะเป็นอย่างไรจะยึดเอาอะไรเป็นหลักในการศึกษา เพื่อให้เห็นพระพุทธพจน์อันแท้จริงและบริสุทธิ์

และในเมื่อเราปล่อยให้บุคคลเหล่านี้ แก้ไขคัดค้านพระธรรมวินัยไปตามใจชอบแล้ว ต่อไปก็จะต้องแก้กันได้ตามความพอใจใครมีความเห็นอย่างที่เป็นประโยน์แก่ตน ก็จะแก้ไขธรรมวินัย ให้เป็นประโยชน์แก่ตนมากขึ้น ไม่มีที่สิ้นสุด หลักธรรมก็จะลบเลือนไปตามลำดับ

จริงอยู่ แม้พระไตรปิฎกจะมีอายุยืนยาวถึงสองพันกว่าปีแล้วก็ตาม แต่ข้าพเจ้าเชื่ออย่างสนิทใจว่า โบราณาจารย์ ท่านคงไม่กล้าตัดเติมเสริมสร้างสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมะเข้ามาในพระไตรปิฎกแน่ เพราะท่านมีหิริโอตตัปปะ ธรรมะก็ต้องเป็นธรรมะตลอดไป จะไม่มีวันล้าสมัย หรือผิดจากความเป็นจริงได้ เพราะพระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบด้วยพระสัมโพธิญาณไม่ใช่ไปนั่งคิดเหมือนกับที่คนส่วนมากนั่งคิดกัน ฉะนั้นขึ้นชื่อว่าสัจจธรรมแล้วย่อมจะไม่มีวันเปลี่ยนแปลงเป็นอื่น จะต้องเป็นสัจจธรรมตลอดไป

พระไตรปิฎกนั้น ไม่ใช่ตำราที่แต่งขึ้นจากบุคคลที่หนาแน่นไปด้วยกิเลส ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ที่แต่งหนังสือธรรมขึ้นเพื่อคัดค้านคำสอนของพระพุทธเจ้า ในการที่จะให้ชาวโลกเห็นว่า "ข้าเป็นผู้แตกฉานในธรรม" แล้วยกตัวข่มท่าน แม้แต่พระไตรปิฎก ซึ่งเสมือนดังศาสดาของเราทั้งหลาย ก็ถูกบุคคลประเภทนี้ย่ำยีไปด้วย

ด้วยเหตุที่พระไตรปิฎกมิใช่ตำราหรือมิใช่กฎหมายในทางโลก จะได้แก้ไขกันได้ตามใจชอบเหมือนกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ใครมีอำนาจก็จะประกาศยกเลิก หรือประกาศแก้ไขใหม่โดยไม่สิ้นสุดลงได้

การบิดเบือนพระพุทธพจน์นั้น คนโบราณถือว่าเป็นการกระทำที่ชั่วช้ามาก เพราะเป็นการทำลายพระธรรมวินัยโดยตรง ด้วยเหตุนี้เองกระมัง พระมหากัสสปะเถระเจ้าผู้เป็นประธานในการสังคายนาครั้งที่หนึ่งจึงไม่ยอมให้แก้ไข หรือยกเลิกสิกขาบทอันเล็กน้อย เพราะเกรงว่าต่อไป

ในอนาคตแล้ว จะทำให้บุคคลที่มักง่ายไม่ยอมศึกษาพระธรรมวินัยให้ละเอียด แก้ไขกันไปตามใจชอบ

พระพุทธองค์ทรงห่วงใยในพระธรรมวินัย ห่วงใยพระสงฆ์สาวกที่จะปฏิบัติเพื่อไปสู่ความพ้นทุกข์ ว่าจะไม่ทราบแนวทางอันถูกต้อง และเกิดสงสัยในพระศาสนา ฉะนั้นเมื่อพระอานนท์ซึ่งเป็นพระพุทธอุปัฏฐากอยู่ในที่นั้น พระพุทธองค์จึงตรัสสั่งแก่พระอานนท์ไว้ว่า ปาพจน์มีศาสดาล่วงแล้ว พระศาสดาของพวกเราไม่มี เธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น แล้วก็ตรัสว่า พระธรรมวินัยทั้งสองหรือพระไตรปิฎกนั่นแหละเป็นศาสดาแทนตัวเธอทั้งหลาย

ในเมื่อปัจจุบันนี้ การศึกษาพระธรรมวินัยของพุทธบริษัทไม่มุ่งเข้าสู่พระไตรปิฎก ทั้งมิได้นำเอาพระไตรปิฎกมาสอนกัน เราจะพบพระศาสดาได้อย่างไร ผลสุดท้ายต่างคนก็ตั้งตนเป็นศาสดาขึ้นเอง กล่าวธรรมค้านคำสอนของพระพุทธเจ้า และเมื่อเป็นดังนี้มากเข้า ก็ย่อมเป็นของธรรมดาว่า สัทธรรมย่อมจะอันตรธานโดยเร็ววัน เพราะการอุบัติขึ้นของสัทธรรมปฏิรูป จึงเป็นที่น่าวิตกมาก

อันที่จริงสิ่งใดก็ตามที่เรายังศึกษาไม่เข้าใจ ก็ไม่ควรที่จะไปคัดค้านปฏิเสธว่าสิ่งนั้นไม่มีหรือไม่ใช่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธพจน์มิใช่เป็นสิ่งที่จะศึกษากันให้เข้าใจได้ง่าย เหมือนกับการศึกษาวิชาการทางโลก การปฏิเสธในสิ่งที่ตนเองยังมิได้พิสูจน์ให้แจ่มแจ้งนั้นไม่ใช่เป็นวิสัยของผู้ฝักใฝ่ในการแสวงหาปัญญาจะพึงกระทำ

การปฏิเสธว่า นรกสวรรค์ไม่มีจริง โดยอ้างเหตุผลว่านรกสวรรค์มีอยู่ในโลกนี้ เป็นการปฏิเสธโลกหน้าว่าไม่มี มีแต่โลกนี้เท่านั้น บุคคลที่ปฏิเสธโลกหน้าก็เท่ากับปฏิเสธว่า สัตว์ผู้ผุดเกิดไม่มีด้วย และเมื่อปฏิเสธว่าสัตว์ผู้ผุดเกิดไม่มี ก็เท่ากับปฏิเสธผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วด้วย ทิฏฐิคือความเห็นอย่างนี้แหละที่เรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ คือเห็นผิดจากหลักธรรมในพุทธศาสนา ความเห็นอย่างนี้มิใช่จะเป็นความเห็นที่ใหม่หรือทันสมัยแต่อย่างใด เป็นความเห็นที่เคยเกิดมาแล้วตั้งสองพันกว่าปี และได้ถกเถียงกันมาอย่างโชกโชนระหว่างสาวกของพระพุทธองค์กับพระราชาผู้เห็นผิด คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านบ้าง จึงขอนำเอาคำโต้แย้งแสดงเหตุผลของท่านทั้งสองมาแสดงในตอนนี้เสียเลย

เรื่องโลกหน้า

พระราชาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ปายาสิ เป็นผู้ครองนครเสตัพยะ ได้มีความเห็นผิดว่า โลกหน้าไม่มี เหล่าสัตว์ผู้ผุดเกิดไม่มี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี เหมือนกับบุคคลที่ปฏิเสธนรกสวรรค์ นั่นเอง

ครั้งหนึ่ง ท่านกุมารกัสสปะได้เดินทางมาประกาศพระศาสนายังนครนี้ พระเจ้าปายาสิทราบข่าวก็เสด็จไปเพื่อจะกล่าวคำโต้แย้ง พอไปถึงก็สนทนากับท่านกุมารกัสสปะว่า

ดูกรท่านกุมารกัสสปะข้าพเจ้ามีวาทะอย่างนี้ว่า โลกหน้าไม่มี เหล่าสัตว์ผู้ผุดเกิดไม่มี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี

ท่านกัสสปะก็ย้อนถามว่า

ดูกรมหาบพิตร อาตมาภาพเคย ได้ยินและได้เห็นบุคคลที่มีวาทะอย่างนี้มาแล้ว ถ้าเช่นนั้น อาตมาภาพขอย้อนถามมหาบพิตรว่าพระจันทร์กับพระอาทิตย์ มีอยู่ในโลกนี้หรือโลกหน้าเป็นเทวดาหรือมนุษย์ พระเจ้าปายาสิตอบว่าเป็นโลกหน้าอยู่โลกหน้า มิใช่โลกนี้ เป็นเทวดาไม่ใช่มนุษย์ ท่านกุมารกัสสปะก็พูดว่า เพราะเหตุนี้แหละมหาบพิตรโลกหน้ามีอยู่ เหล่าสัตว์ผู้ผุดเกิดมี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วก็มี

ถึงอย่างนั้นเจ้าปายาสิก็ยังไม่เชื่อ แล้วก็อ้างเหตุผลที่ไม่เชื่อด้วย

เรื่องนรกสวรรค์

พระเจ้าปายาสิอ้างเหตุผลว่า ท่านกุมารกัสสปะ มิตรอำมาตย์ญาติสายโลหิตในโลกนี้บางคนของข้าพเจ้าเป็นคนที่ชอบฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ มากไปด้วยความเพ่งเล็ง คิดปองร้ายผู้อื่น มีความเห็นผิด วันหนึ่งคนเหล่านี้เจ็บลงถึงอย่างไรก็ไม่หายต้องตายแน่ ๆ ทีเดียว ข้าพเจ้าเข้าไปหาคนเหล่านั้นแล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์บางท่านพยากรณ์ว่า บุคคลที่ทำบาปเช่นท่าน เมื่อตายไปแล้วจักต้องถูกทำโทษ ย่อมเข้าถึง อบาย ทุคติ วินิบาต นรกอย่างแน่นอน ครั้นเมื่อท่านไปถึงแล้ว จงนำความมาบอกเราด้วย อยู่ต่อมาญาติคนนั้นเกิดตายจริง ๆ เมื่อตายแล้วก็หายไปเลยไม่เห็นกลับมาส่งข่าว เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าโลกหน้ามี สัตว์ผู้ผุดเกิดมี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมีอยู่

ท่านกุมารกัสสปะก็ย้อนถามว่า มหาบพิตรสมมติว่า มีโจรผู้หนึ่งมีความประพฤติชั่วร้ายมาก บุรุษผู้หนึ่งจับโจรผู้นี้ได้ แล้วนำมาเฝ้าพระองค์เพื่อให้ลงอาญชาแก่โจรนั้นอย่างไรจึงจะสาสมกับความผิด ขอจงได้ตรัสอาญชานั้นเถิด

มหาบพิตรได้ตรัสบอกบุรุษผู้นั้นว่า ถ้าเช่นนั้นพวกท่านจงเอาเชือกอย่างเหนียวมามัดมือบุรุษนั้น ไพล่หลังอย่างมั่นคง แล้วโกนศีรษะพาตระเวนไปตามถนนตามตรอกแล้วจงตีบัณเฑาะว์เสร็จแล้วพาเดินออกทางประตูด้านทักษิณ แล้วตัดศีรษะเสียที่ตะแลงแกง บุรุษนั้นรับพระดำรัสแล้วปฏิบัติตาม

ดูกรมหาบพิตร โจรผู้นั้นได้อ้อนวอนแก่นายเพชฌฆาตว่า ขอนายเพชฌฆาตจงรอการประหารจนกว่าข้าพเจ้าจะได้ไปแจ้งแก่มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตในตำบลโน้นเสียก่อน เสร็จแล้วเราจะมา โจรผู้นั้นจะได้รับการผ่อนผันจากนายเพชฌฆาตนั้นหรือไม่

ดูกรท่านกุมารกัสสปะ โจรผู้นั้นจะไม่ได้รับการผ่อนผันจากนายเพชฌฆาตเลย และนายเพชฌฆาตนั้นจะต้องตัดศีรษะโจรผู้กำลังอ้อนวอนอยู่ทีเดียว

ดูกรมหาบพิตร โจรผู้นั้นเป็นมนุษย์แท้ ๆ ยังมิได้รับการผ่อนผันจากนายเพชฌฆาตผู้เป็นมนุษย์ด้วยกันเลย ก็ในเมื่อมิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของมหาบพิตรประกอบกรรมชั่ว เมื่อตายไปแล้วเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก จักได้รับการผ่อนผันจากนายนิรยบาลหรือว่า ขอท่านนายนิรยบาลจงรอการลงโทษข้าพเจ้าจนกว่าข้าพเจ้าจะไปบอกแก่พระเจ้าปายาสิก่อน เพราะเหตุนี้แหละมหาบพิตร โลกหน้ามีอยู่ สัตว์ผู้ผุดเกิดก็มีอยู่ ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมีอยู่

พระเจ้าปายาสิก็ยังไม่เชื่อ โดยให้เหตุผลอีกว่า มิตร อำมาตย์ญาติสาโลหิตของข้าพเจ้าเป็นผู้ประพฤติสุจริตทั้งทางกาย วาจา และใจ สมณะพวกหนึ่ง พยากรณ์ว่าเมื่อเขาเหล่านั้นตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์แน่ อยู่ต่อมาเขาเหล่านั้นก็เจ็บลง ซึ่งไม่มีวันหายได้ต้องตายแน่ข้าพเจ้าจึงเข้าไปหาแล้วสั่งว่า ถ้าท่านตายไปแล้วได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ท่านจงกลับมาบอกเราด้วย ครั้นเมื่อเขาเหล่านั้นได้ตายไปแล้วก็หายไปเลย ไม่เห็นมาบอกข้าพเจ้า เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไม่เชื่อว่าโลกหน้ามี สัตว์ผู้ผุดเกิดมี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมี

ท่านกุมารกัสสปะก็ตอบว่า มหาบพิตร ถ้าเช่นนั้นอาตมาภาพจักยกอุปมาถวาย คือ สมมุติว่ามีบุรุษผู้หนึ่งตกลงไปในหลุมคูถจนมิดศีรษะ มหาบพิตรก็สั่งให้คนช่วยกันยกบุรุษนั้นขึ้นมาจากหลุมคูถ แล้วก็ช่วยกันเอาซี่ไม้ไผ่ขูดเอาคูถ ออกจากกายของบุรุษนั้นจนเกลี้ยง แล้วเอาดินสีเหลืองขัดถึง ๓ ครั้ง เสร็จแล้วก็เอาน้ำมันชะโลมทา แล้วลูบไล้ด้วยจุณอันละเอียดเพื่อให้ผิวผุดผ่องถึง ๓ ครั้ง แล้วก็สั่งให้ตัดผม โกนหนวดจนเรียบร้อย แล้วนำพวงดอกไม้เครื่องลูบไล้และทาซึ่งล้วนแล้วแต่มีราคาทั้งนั้น มาให้บุรุษนั้น เท่านั้นยังไม่พอ ยังเชิญบุรุษนั้นขึ้นสู่ประสาท แล้วบำรุงด้วยกามคุณ ๕ อย่างสมบูรณ์

ดูกรมหาบพิตร เมื่อบุรุษนั้นได้รับการบำเรอถึงอย่างนั้นแล้ว เขาจะมีความปรารถนาที่จะลงไปในหลุมคูถนั้นอีกหรือไม่

เจ้าปายาสิตอบว่า ย่อมไม่ยินดี ท่านกัสสปะ

ท่านกุมารกัสสปะก็ตอบว่า เพราะเหตุใดเขาจึงไม่ยินดีลงไป

เจ้าปายาสิก็ตอบว่า เพราะหลุมคูถนั้นไม่สะอาดมีกลิ่นเหม็นน่าเกลียด ปฏิกูล

ท่านกัสสปะก็ตอบว่า ฉันนั้นแลมหาบพิตรพวกมนุษย์เป็นผู้ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นน่าเกลียดปฏิกูลของเทวดา กลิ่นของมนุษย์นี้เหม็นฟุ้งไปในหมู่พวกเทวดาตั้งร้อยโยชน์

ก็ในเมื่อมิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของมหาบพิตรผู้ประพฤติสุจริตทั้ง ๓ คือ กาย วาจา ใจ เมื่อตายไปแล้วได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาจะกลับมาทูลพระองค์ซึ่งเป็นมนุษย์ละหรือ

พระเจ้าปายาสิก็ยังไม่เชื่อ และได้อ้างเหตุผลเกี่ยวกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ต่อไปว่า มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของข้าพเจ้า ได้ประกอบกุศลเป็นอันมาก สมณพราหมณ์บางท่านพยากรณ์ว่า ถ้าเขาเหล่านั้นตายไปแล้วถึงสุคติโลกสวรรค์ ถึงความเป็นสหายของเทวดาชั้นดาวดึงส์แน่ อยู่ต่อมาเมื่อเขาเหล่านั้นเจ็บลง ซึ่งไม่มีโอกาสจะหายได้ เขาต้องตาย ข้าพเจ้าก็ไปสั่งเขาเหล่านั้นว่า ถ้าท่านเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาชั้นดาวดึงส์แล้ว ท่านจงบอกกับเราด้วย เขาเหล่านั้นรับคำของข้าพเจ้าแล้ว ก็ไม่เห็นกลับมาบอกแก่ข้าพเจ้าเลย ทั้งไม่ส่งทูตมาด้วย เพราะเหตุนี้แหละข้าพเจ้าจึงไม่เชื่อว่า โลกหน้ามี สัตว์ผู้ผุดเกิดมี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำชั่วมี

ท่านกุมารกัสสปะก็ตอบว่า มหาบพิตร ร้อยปีของมนุษย์เรา เท่ากับวันหนึ่งคืนหนึ่งของเทวดาชั้นดาวดึงส์ อายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์ยืนถึงหนึ่งพันปีทิพย์ (เท่ากับปีในมนุษย์ ๑๖ ล้านปี) ก็ในเมื่อมิตรอำมาตย์ ญาติสาโลหิต ของมหาบพิตรได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว เกิดความคิดขึ้นมาอย่างนี้ว่าขอให้เราได้บำเรอกามคุณ ๕ สักสองคืนก่อนเถอะ คืนที่สามจึงค่อยไปทูลเจ้าปายาสิว่า โลกหน้ามี สัตว์ผู้ผุดเกิดมี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมี เขาเหล่านั้นจะมาทูลแก่มหาบพิตรได้หรือหนอ

เจ้าปายาสิตอบว่า ไม่สามารถจะทูลได้ เพราะเราคงทำกาละไปนานแล้ว แต่ถึงอย่างนั้นข้าพเจ้าก็ยังไม่เชื่อว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์มีจริง และมีอายุยืนเท่านั้นจริง

อุปมาเหมือนคนตาบอด

ท่านกุมารกัสสปะก็ถามว่า มหาบพิตร คนที่เกิดมาตาบอดแต่กำเนิด ไม่สามารถเห็นรูปและสีต่าง ๆ ได้ เขาเหล่านั้นจะกล่าวว่า รูปเหล่านั้นไม่มี จะชอบด้วยเหตุผลหรือไม่ ทั้งๆที่เขาไม่เคยเห็น

เจ้าปายาสิตอบว่า ไม่ชอบด้วยเหตุผล เพราะสิ่งใดที่เราไม่รู้ ไม่เห็น จะว่าสิ่งนั้นไม่มีหาได้ไม่

ท่านกุมารกัสสปะก็อธิบายต่อไปว่า มหาบพิตรเหมือนคนตาบอดมาแต่กำเนิด เทวดาชั้นดาวดึงส์นั้นมีอยู่และมีอายุยืนเท่านี้ เพราะโลกหน้าบุคคลจะพึงเห็นด้วยมังสจักษุหาได้ไม่ นอกจากสมณพราหมณ์ผู้เสพเสนาสนะป่าอันสงัด เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ยังทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์เหล่านั้นจึงจะแลเห็นโลกนี้และโลกหน้าได้ เพราะเหตุนี้โลกหน้ามีอยู่ สัตว์ผู้ผุดเกิดมีอยู่ ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมีอยู่

พระเจ้าปายาสิก็หาได้เชื่อตามท่านกุมารกัสสปะไม่ ทั้งยังได้เอ่ยถึงปฏิปทาอันดีงามของเหล่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้มีกัลยาณศีลกัลยาณธรรมว่า ท่านทั้งหลายบุคคลเหล่านี้เมื่อตายแล้วคงได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์กันหมด

ก็เมื่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น ทราบคดีของตัวเองเช่นนี้แล้ว ไฉนจึงไม่ฆ่าตัวตายเร็ว ๆ ด้วยการดื่มยาพิษ ด้วยการฆ่า ด้วยผูกคอตายหรือโดดเหวตาย เพื่อจะได้รับผลอันเลิศเช่นนั้น แต่

นี่ปรากฏว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นก็ยังประสงค์มีชีวิตอยู่ ยังปรารถนาความสุข เกลียดความทุกข์ เพราะเหตุนี้แหละข้าพเจ้าจึงไม่ขอเชื่อท่านว่าโลกหน้ามี สัตว์ผู้ผุดเกิดมี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมี

อุปมาดุจคนโง่แสวงหามรดก

ท่านกุมารกัสสปะก็อุปมาถวายอีกว่า มหาบพิตรเรื่องเคยมีมาแล้ว มีพราหมณ์คนหนึ่ง มีภรรยาอยู่สองคนภรรยาคนหนึ่งมีบุตรชายอายุได้ ๑๐ ปี ส่วนภรรยาอีกคนหนึ่งเริ่มตั้งครรภ์ใกล้จะคลอด อยู่ต่อมาพราหมณ์นั้นได้ตายลง มาณพซึ่งเป็นบุตรของพราหมณ์ จึงเข้าไปหามารดาเลี้ยง กล่าวขอมรดกบิดา อันมีข้าวเปลือกทรัพย์สินเงินทองเป็นต้น ว่าของเหล่านี้ทั้งหมดเป็นของฉันผู้เดียวแม่หาได้มีส่วนในมรดกเหล่านี้ไม่ ฉะนั้นขอให้แม่จงมอบมรดกซึ่งเป็นของบิดาให้แก่ฉันเถิด

เมื่อมาณพมาขอเช่นนั้น นางพราหมณีก็กล่าวว่าพ่อ ขอพ่อรอจนกว่าแม่คลอดน้องก่อนเถิด ถ้าลูกที่คลอดออกมาเป็นชาย เขาจักได้รับส่วนแบ่งมรดก ครึ่งหนึ่ง ถ้าเป็นผู้หญิง ก็จักได้เป็นบาทปริจาริกาของพ่อ มาณพนั้นก็ใจร้อนไม่ยอมรับคำผัดผ่อน ก็ไปอ้อนวอนมารดาเลี้ยงอยู่อย่างนั้นถึงสามครั้ง

นางพราหมณีผู้โง่เขลา ก็ใจร้อน จึงถือมีดอันคมเข้าไปในห้อง เพื่อที่จะแหวะท้องดูว่า บุตรในท้องเป็นชายหรือเป็นหญิง นางพราหมณีนั้นได้ทำลายตนด้วยมีดและชีวิตทารกในครรภ์ด้วย ทั้งยังได้ทำลายทรัพย์สมบัติจนหมดสิ้น ทั้งนี้เพราะนางพราหมณีเป็นคนโง่ เป็นพาล ไม่ฉลาดในการแสวงหามรดกโดยอุบายที่แยบคายจึงได้รับความพินาศฉันใด

มหาบพิตรก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นพาล ไม่ฉลาดในการแสวงหาโลกหน้าด้วยอุบายอันแยบคาย และจักต้องพินาศเหมือนอย่างพราหมณีนั้น

ดูกรมหาบพิตร สมณพราหมณ์ผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ย่อมจะไม่บ่มผลที่ยังไม่สุกให้รีบสุก ผู้ที่เป็นบัณฑิตนั้นย่อมจะรอผลที่สุกเอง อันชีวิตของสมณพราหมณ์ผู้มีศีล มีกัลยาณธรรมนั้น แปลกกว่าชีวิตของคนอื่น คือ สมณพราหมณ์เหล่านั้น ท่านดำรงชีวิตอยู่สิ้นกาลนานเท่าใดท่านย่อมจะได้บุญมากขึ้นเท่านั้นและท่านยังได้ปฏิบัติเกื้อกูล เพื่อความผาสุกของชนเป็นอันมาก

ท่านได้อนุเคราะห์โลก ทำประโยชน์แก่โลก เกื้อกูลโลกเพื่อความสุขแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่ฆ่าตัวตายในเมื่อยังไม่ถึงเวลาตาย

เพราะเหตุนี้แหละ โลกหน้ามี สัตว์ผู้ผุดเกิดมีผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมี

เรื่องจับวิญญาณ

พระเจ้าปายาสิก็ยังไม่ยอมเปลี่ยนทิฏฐิ และที่ไม่ยอมเปลี่ยนนั้น พระเจ้าปายาสิได้อ้างเหตุผลทางวิญญาณว่า ท่านเคยพิสูจน์วิญญาณมาแล้ว

คือในสมัยหนึ่ง ท่านได้สั่งให้ลงโทษโจรผู้มีความประพฤติชั่วร้าย ด้วยการประหารชีวิต โดยสั่งให้บุรุษของท่านจับโจรนั้นใส่ลงในหม้อ แล้วปิดปากหม้อให้มิดชิด เสร็จแล้วเอาหนังเสือที่ยังสดรัดอีกทีหนึ่งแล้วเอาดินเหนียวพอก เมื่อเรียบร้อยแล้วก็สั่งให้ยกหม้อนั้นขึ้นตั้งบนเตาไฟ ต้มจนกระทั่งโจรนั้นตายลง ท่านก็สั่งให้ยกหม้อลงจากเตาไฟ แล้วค่อย ๆ กะเทาะดินเหนียวที่พอกอยู่ออกเสีย แล้วจึงค่อย ๆ เปิดหม้อออกดู เพื่อพิสูจน์ดูชีวะของโจรนั้นออกมาจากหม้อ แต่ตรงกันข้ามพวกข้าพเจ้าก็มิได้เห็นชีวะของเขาเลยแม้แต่น้อย เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงยังไม่เชื่อว่าโลกหน้ามี เหล่าสัตว์ผู้ผุดเกิดมี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วก็มี

อุปมาเรื่องความฝัน

ท่านกุมารกัสสปะก็ย้อนว่า มหาบพิตรเคยบรรทมหลับกลางวันหรือไม่ และทรงรู้สึกฝันเห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ ป่าอันน่ารื่นรมย์ สระโบกขรณีอันน่ารื่นรมย์ บ้างหรือไม่

เจ้าปายาสิตอบว่า เคยฝัน ท่านกัสสปะ

ท่านกุมารกัสสปะก็ถามว่า เวลานั้นหญิงผู้รับใช้คือหญิงค่อม หญิงเตี้ย นางพนักงานภูษามาลา หรือกุมารี คอยรักษาบพิตรมีอยู่หรือ

เจ้าปายาสิตอบว่า มีอยู่

ท่านกุมารกัสสปะก็ถามว่า ถ้าอย่างนั้น คนเหล่านั้นได้เห็นชีวะของมหาบพิตรเข้าหรือออกบ้างหรือเปล่า

เจ้าปายาสิตอบว่า ไม่เห็นเลย

มหาบพิตร คนเหล่านั้นยังมีชีวิตอยู่ ยังไม่สามารถที่จะเห็นชีวะของมหาบพิตรผู้ยังทรงพระชนม์อยู่เลย ไฉนมหาบพิตรจักได้ทอดพระเนตรเห็นชีวะของผู้ตายไปแล้วได้เล่า

เรื่องชั่งวิญญาณ

เจ้าปายาสิก็ยังไม่ยอมเชื่อ ท่านกุมารกัสสปะ ท่านได้ยกเหตุผลมาอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับการพิสูจน์ทางวิญญาณนี้เหมือนกัน แต่ครั้งนี้ใช้วิธีชั่งคือ ครั้งหนึ่งท่านได้สั่งให้ประหารชีวิตโจรผู้มีความประพฤติชั่วร้ายมาก ด้วยวิธีเอาเชือกรัดคอให้ตาย แต่ก่อนที่จะลงมือประหาร ท่านได้สั่งให้จับโจรนั้นขึ้นชั่งเสียก่อนว่ามีน้ำหนักเท่าไร เมื่อชั่งเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงประหารชีวิตด้วยการรัดเชือก พอเห็นว่าโจรนั้นตายแน่แล้วก็เอาโจรนั้นขึ้นชั่งดู ปรากฏว่ากลับหนักกว่าเมื่อตอนที่ยังไม่ตายอีก คือ พระเจ้าปายาสินี้พระองค์เข้าใจว่าวิญญาณของคนเรานั้นน่าจะมีน้ำหนักเหมือนวัตถุ เมื่อคนตายวิญญาณออกจากร่างไปแล้ว ร่างกายน่าจะเบาลง แต่นี่กลับหนักขึ้นอีก ท่านจึงไม่เชื่อว่าโลกหน้ามี สัตว์ผู้ผุดเกิดมี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมี

อุปมาเหมือนเหล็ก

ท่านกุมารกัสสปะก็อุปมาถวายว่า มหาบพิตรเปรียบเหมือนบุรุษเอาตาชั่งชั่งก้อนเหล็กที่กำลังเผาไฟอยู่ในเตาไฟกำลังติดอยู่ เสร็จแล้วก็นำเอาเหล็กนั้นออกมาทิ้งไว้ให้เย็น เมื่อเหล็กเย็นสนิทแล้วเอาตาชั่งชั่งอีกครั้ง อาตมาภาพถวายพระพรถามว่า ในขณะไหนที่เหล็กนั้นจะเบากว่าอ่อนกว่า คือ ในขณะที่เหล็กนั้นติดไฟอยู่กับในขณะที่เหล็กนั้นเย็นสนิทแล้ว

เจ้าปายาสิตอบว่า เมื่อใดก้อนเหล็กนั้นประกอบด้วยไฟ ด้วยลม ลุกโพลงอยู่ เมื่อนั้นแหละย่อมเบากว่า แต่ถ้าเย็นสนิทแล้วย่อมหนักกว่า

ท่านกุมารกัสสปะก็อธิบายต่อไปว่า ฉันนั้นแหละมหาบพิตร **เมื่อใดกายนี้ประกอบด้วยอายุ ไออุ่น และวิญญาณ เมื่อนั้นย่อมเบากว่า ย่อมอ่อนกว่า แต่เมื่อใดกายนี้ไม่ประกอบด้วยอายุไออุ่น วิญญาณ เมื่อนั้นแหละย่อมหนักกว่า**

เพราะเหตุนี้แหละ โลกหน้ามีอยู่ สัตว์ผู้ผุดเกิดมีอยู่ ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดี ทำชั่วมีอยู่

เรื่องยำแหละเนื้อหาวิญญาณ

เจ้าปายาสิก็ยังไม่เชื่อ แล้วได้ยกเหตุผลมาอีกเรื่องหนึ่งว่า ครั้งหนึ่งท่านได้สั่งให้ลงโทษโจรผู้มีความประพฤติชั่วร้าย ด้วยการประหารชีวิต ในขณะที่ประหารนั้นก็สั่งว่าอย่าให้ผิวหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูกช้ำชอกเป็นอันขาด เพราะบางทีจะได้เห็นชีวะของโจรนั้นออกมาบ้าง นายเพชฌฆาตก็ทำตามทุกประการ แต่ก็ไม่เห็น จึงสั่งให้จับร่างโจรนั้นหงายขึ้นบ้าง ตะแคงบ้าง คว่ำบ้าง พยุงให้ยืนบ้าง จับหัวปักลงบ้าง เอาฝ่ามือทุบบ้าง ก้อนดินทุบบ้าง ท่อนไม้ทุบบ้าง ลากไปลากมาบ้าง ก็ยังไม่เห็นชีวะเลย

มิหนำซ้ำตาของเขาก็มีอยู่ รูปก็มีอยู่ แต่เขาก็รู้แจ้งซึ่งรูปายตนะด้วยตาไม่ได้ หูก็มีอยู่ เสียงก็มี แต่เขาก็รู้แจ้งซึ่งสัททายตนะด้วยหูไม่ได้ จมูกของเขาก็มีอยู่ กลิ่นก็มี แต่เขาก็รู้แจ้งคันธายตนะด้วยจมูกไม่ได้ ลิ้นของเขาก็มีอยู่ รสะก็มีอยู่ แต่เขาหาได้รู้แจ้งรสายตนะด้วยลิ้นได้ไม่ กายมีอยู่ โผฏฐัพพะก็มีอยู่แต่เขาก็หาได้รู้แจ้งโผฏฐัพพายตนะด้วยกายไม่ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไม่เชื่อว่า โลกหน้ามี สัตว์ผู้ผุดเกิดมีผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมีอยู่

อุปมาเหมือนคนเป่าสังข์

ท่านกุมารกัสสปะก็อุปมาถวายอีกว่า มหาบพิตรเรื่องเคยมีมาแล้ว มีคนเป่าสังข์คนหนึ่งถือสังข์เข้าไปยังปัจจันตชนบท ได้เข้าไปกลางหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ไปยืนอยู่กลางหมู่บ้าน แล้วเป่าสังข์ขึ้นสามครั้ง เมื่อเป่าแล้ววางสังข์นั้นไว้บนแผ่นดิน แล้วก็นั่งลงในที่ใกล้ ๆ กับสังข์นั้น พวกมนุษย์ที่อยู่ในปัจจันตชนบทนั้นไม่เคยได้ยินเสียงอย่างนั้นมาก่อน ก็พากันแตกตื่นว่าเป็นเสียงอะไร ต่างก็พากันเดินมายังที่เกิดเสียงนั้นแล้วก็รำพึงว่าเสียงอะไรหนอ ช่างเป็นที่พอใจถึงเพียงนี้ เป็นที่เพลิดเพลินไพเราะจับจิตเหลือเกิน พวกเขาเหล่านั้นจึงพากันถามคนเป่าสังข์ว่า เป็นเสียงของใครหนอ คนเป่าสังข์ก็บอกว่า ที่ดังเมื่อครู่นี้เป็นเสียงสังข์ แล้วก็ชี้ไปที่สังข์

พวกเขาเหล่านั้นก็พากันไปล้อมสังข์ แล้วจับสังข์นั้นหงายขึ้น พูดว่า พูดซิพ่อสังข์ พูดซิพ่อสังข์ สังข์นั้นมันก็ไม่ออกเสียงพูด พวกนั้นก็จับเอาสังข์คว่ำลงบ้าง ตะแคงบ้าง ชูขึ้นบ้าง เคาะด้วยมือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ลากไปลากมาบ้างแล้วก็พูดว่า พูดซิพ่อสังข์ พูดซิพ่อสังข์ สังข์นั้นก็ไม่ออกเสียง

คนที่เป่าสังข์นั่งดูอยู่ คิดในใจว่า พวกมนุษย์ปัจจันตชนบทนี้ช่างโง่เขลาเหลือเกิน พยายามหาเสียงสังข์โดยไม่ถูกทาง ในขณะที่มนุษย์เหล่านั้นกำลังจ้องมองสังข์อยู่ เขาก็หยิบสังข์ขึ้นเป่า ๓ ครั้ง แล้วก็ถือสังข์เดินหลีกไป

มนุษย์ในปัจจันตชนบทจึงพูดว่า ท่านทั้งหลาย เมื่อใดสังข์นี้ประกอบด้วยคน ความพยายามและลม เมื่อนั้นแหละสังข์จึงจะออกเสียงดังได้ แต่เมื่อใดสังข์นี้ มิได้ประกอบด้วยคน ความพยายาม และลม เมื่อนั้นแหละสังข์ก็ดังไม่ได้

ฉันนั้นก็เหมือนกัน มหาบพิตร เมื่อใดกายนี้ประกอบด้วยอายุ ไออุ่น และวิญญาณ เมื่อนั้นกายนี้ก็ก้าวไปได้ ถอยกลับได้ ยืนได้ นั่งได้ นอนได้ เห็นรูปด้วยตาได้ ฟังเสียงด้วยหูได้ ดมกลิ่นด้วยจมูกได้ ลิ้มรสด้วยลิ้นได้ถูกต้องโผฏฐัพพารมณ์ด้วยกายได้ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจได้แต่เมื่อกายนี้ไม่ประกอบด้วย อายุ ไออุ่น และวิญญาณ เมื่อนั้น กายนี้ย่อมเป็นไปเช่นนั้นไม่ได้ เพราะเหตุนี้แหละมหาบพิตร โลกหน้ามีอยู่สัตว์ผู้ผุดเกิดมี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมีอยู่

ถึงอย่างนั้นเจ้าปายาสิก็ยังไม่เชื่อ และได้ยกเหตุผลขึ้นมาอ้างอีกว่า ครั้งหนึ่งท่านได้สั่งให้ลงโทษโจรผู้มีความประพฤติชั่วร้าย ด้วยการประหารชีวิต การประหารชีวิตนี้ใช้วิธีเชือดหนังโจรนั้นทีละเล็กทีละน้อยคิดว่าจะได้เห็นชีวะแต่ก็ไม่เห็น จึงสั่งให้ตัดเนื้อตัดเอ็น ตัดกระดูกตัดเยื่อในกระดูกของโจรนั้น เพื่อจะเห็นชีวะของโจรนั้น แต่ก็ไม่เห็น เพราะเหตุนี้แหละโลกหน้าจึงไม่มีสัตว์ผู้ผุดเกิดไม่มี ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี

อุปมาเหมือนทารกหาไฟ

ท่านกุมารกัสปะก็อธิบายถวายว่า มหาบพิตรเรื่องเคยมีมาแล้ว แต่กาลก่อนได้มีชฎิลผู้หนึ่งถือลัทธิบูชาไฟได้ปลูกกุฏิด้วยไม้อยู่ชายป่า ต่อมาได้มีเกวียนหมู่หนึ่งได้มาหยุดพักแรมใกล้ๆกับอาศรมของชฎิลนั้น ๑ คืน แล้วก็เดินทางต่อไปในวันรุ่งขึ้น พอเช้าขึ้นชฎิลก็เดินไปที่พักแรมของพวกกองเกวียน เมื่อเดินไปถึงก็ได้พบทารกคนหนึ่ง นอนร้องไห้อยู่ มีศีรษะโล้น

ชฎิลก็คิดว่าเราไม่ช่วยเหลือเอาไว้แล้วคงตายแน่จึงได้อุ้มเอาเด็กนั้นมาเลี้ยงไว้ยังอาศรม จนกระทั่งเด็กนั้นอายุได้ ๑๐ ปี วันหนึ่งชฎิลก็มีธุระจำเป็นจะต้องเดินทางไปยังชนบทแห่งหนึ่งก่อนออกเดินทาง จึงสั่งเด็กไว้ว่า จงดูกองไฟ อย่าให้ดับได้ ถ้าเกิดเผลอไปไฟเกิดดับขึ้นมา เจ้าจงเอามีดนี้ แล้วก็ชี้ไปที่กองฟืนแล้วชี้ไปที่ไม้สีไฟว่า เจ้าจงก่อไฟแล้วบำเรอไฟเถิด

เมื่อชฎิลเดินทางไปแล้ว เด็กได้เล่นจนเพลินจนไฟดับ เมื่อนึกขึ้นได้ก็เห็นไฟดับไปแล้ว เด็กนั้นจึงเอามีดไปถากไม้สีไฟ ด้วยเข้าใจว่า จะได้พบไฟในไม้สีไฟนั้น แต่ก็ไม่พบ เด็กก็นั่งผ่าไม้นั้นออกเป็นสองซี่ แล้วก็ผ่าออกเป็น ๓ ซี่ ๔ ซี่ ๕ ซี่ ๖ ซี่ ๑๐ ซี่ ๒๐ ซี่ แล้วก็สับเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย เขาก็ไม่พบไฟเลย

เมื่อชฎิลเสร็จธุระแล้วก็เดินทางกลับอาศรม ก็ถามเด็กว่า ไฟดับแล้วหรือ เด็กก็สารภาพผิดว่า พ่อ ผมเล่นจนเพลินไป ไฟดับเมื่อใดก็ไม่ทราบ ผมจึงผ่าไม้สีไฟออกเป็น ๓ ซี่ ๔ ซี่ ๕ ซี่ ๑๐ ซี่ ๒๐ ซี่ แล้วก็สับเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ครั้นแล้วก็ใส่ครกโขลก เมื่อโขลกแล้ว ก็โปรยให้ลมพัด ด้วยเข้าใจว่าจะได้พบไฟแต่ก็ไม่พบ ชฎิลคิดว่า **ทารกนี้ช่างโง่เหลือเกิน ไม่เฉียบแหลมเมื่อแสวงหาไฟโดยไม่ถูกทาง จะพบไฟได้อย่างไร** ชฎิลจึงหยิบไม้สีไฟมาสีให้เกิดไฟ แล้วก็บอกแก่ทารกนั้นว่า เขาติดไฟกันอย่างนี้

มหาบพิตรก็เช่นเดียวกัน ยังทรงเขลา ไม่เฉียบแหลมทรงแสวงหาปรโลกโดยไม่ถูกทาง ขอมหาบพิตรจงทรงสละคืนทิฏฐิอันลามกนั้นเสียเถิด ขอมหาบพิตรจงปล่อยวางทิฏฐิอันลามกนั้นเถิด ทิฏฐิอันลามกนั้นอย่าได้บังเกิดแก่มหาบพิตรเลย เพราะไม่เป็นประโยชน์เป็นทุกข์ชั่วกาลนาน

เมื่อต่างก็หาเหตุผลมาเพื่อหักล้างกันพอสมควรแล้วพระเจ้าปายาสิผู้มีความเห็นผิด ก็เปลี่ยนความเห็นเหล่านั้นมาเป็นสัมมาทิฏฐิเชื่อว่าโลกหน้ามี สัตว์ผู้ผุดเกิดมีผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมีอยู่

เรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ อันเป็นปัญหาที่เราถกเถียงกันในยุคปัจจุบัน ส่วนมากก็เป็นทำนองเดียวกันกับเจ้าปายาสิสงสัย เมื่อไม่นานมานี้ได้ทราบว่าฝรั่งก็ได้ทดลองจับวิญญาณของผู้ตายด้วยการเอาผู้ใกล้จะตายไปไว้ในโลงแก้วที่ใส เพื่อมิให้วิญญาณลอยออกไปได้ปรากฏว่าเมื่อผู้นั้นตายลงแล้ว ได้มีไอลอยอยู่ในโลงแก้วนั้น นักค้นคว้าวิญญาณ ก็เลยเข้าใจว่าเป็นวิญญาณซึ่งหาได้พิจารณาให้ละเอียดลงไปไม่ วิญญาณนั้นหาได้เป็นรูปร่างดังเข้าใจไม่ เลยเข้าใจเอาง่าย ๆ ว่า ไอนั้น

แหละเป็นวิญญาณ เหมือนกับที่บางท่านค้นคว้าเรื่องต้นไม้ก้อนอิฐ เหมือนกับที่บางท่านค้นคว้าเรื่องอิฐว่ามีวิญญาณหรือไม่นั่นแหละ พอไปเห็นต้นไม้เติบโตมิหนำซ้ำยังกระดุกกระดิกได้เสียอีก เลยทึกทักเอาว่าต้นไม้มีวิญญาณมีความรู้สึกนึกคิด แล้วก็หมายเอาว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่ามีอนาถแท้

การค้นคว้าเรื่องวิญญาณในยุคปัจจุบัน จึงยังไม่ก้าวหน้ากว่าในสมัยก่อนเลย

ในทางพระพุทธศาสนามิได้แสดงว่า วิญญาณเป็นรูปร่างและสามารถเห็นกันด้วยตาได้ พระพุทธองค์ตรัสว่า "**อสรีรํ**" แปลว่า ไม่มีรูปร่าง ฉะนั้นเมื่อวิญญาณไม่มีรูปร่างอย่างนี้ จึงไม่สามารถเห็นด้วยตาได้หรือจะเอาวัตถุอะไรไปจับก็ไม่ได้ เพราะธรรมดาของหยาบย่อมไม่สามารถที่จะไปกั้นของละเอียดได้

ท่านผู้อ่านก็พอจะทราบได้แล้วว่า บุคคลที่เป็นมิจฉาทิฏฐินั้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับโลกหน้า เกี่ยวกับการปฏิสนธิและวิบากของกรรม มิใช่มีแต่ยุคปัจจุบัน ในอดีตก็เคยมีมาแล้ว ส่วนมากย่อมจะเป็นไปในลักษณะคล้าย ๆ กัน

เหตุแห่งคติ

เมื่อคติคือที่ไปปฏิสนธิของนามรูป ที่พระพุทธองค์ตรัสว่ามีอยู่สอง คือ สุคติและทุคติเช่นนี้ ปัญหาก็เกิดขึ้นว่า อะไรเล่าที่เป็นเหตุให้ถึงซึ่งคติเหล่านี้ และเราจะทราบกันได้อย่างไร เพราะส่วนมาก ปัญหาเหล่านี้ทุกคนอยากทราบ พอญาติหรือใครคนหนึ่งตายลง บางท่านก็เที่ยวไปหาให้ผู้เชี่ยวชาญนั่งทางในดู

เรื่องของการนั่งทางในดูนี้ ในปัจจุบันรู้สึกมีมากขึ้น ซึ่งอันที่จริงการที่จะนั่งหลับตาดูนรกสวรรค์นั้นย่อมเป็นไปได้ ในทางพุทธศาสนาก็มีแสดงเอาไว้ แต่บุคคลที่จะสามารถเห็นนรกสวรรค์ หรือบุคคลที่ตายไปแล้วไปเกิดในคติเช่นใดนั้นจะต้องอบรมจิตให้สูงถึงขั้น "**อภิญญา**" ที่เรียกว่า "**จุตูปปาตญาณ**" คือ ญาณที่ไปหยั่งรู้ถึงการจุติปฏิสนธิของสัตว์หรือทิพย์จักขุญาณ คือ เห็นด้วยตาทิพย์

การที่จะอบรมจิตให้ถึงขั้นนี้ มิใช่ทำได้ง่าย เพราะต้องอาศัยการบำเพ็ญสมถกัมมัฏฐานจนกระทั่งได้บรรลุถึงรูปฌานหรือที่เรียกว่าสมาบัติแปด แล้วจะต้องไปฝึกจิตด้วยกสิณทั้ง ๑๐ อีก

วิธีหนึ่งให้เป็นวสีคือให้เกิดความชำนาญ จึงจะสามารถยังอภิญญาให้เกิดได้ และผู้ที่จะบำเพ็ญจิตได้ถึงขั้นนี้ จะต้องเป็นผู้ไม่พัวพันอยู่ในรูป เสียงกลิ่น รส สัมผัสด้วย เพราะอภิญญาขั้นนี้ยังเสื่อมได้ ถ้าผู้บรรลุยังเป็นปุถุชนอยู่ เพียงแต่มีกระแสจิตคิดรักผู้หญิงขึ้นมา อภิญญาก็เสื่อมทันที เคยมีตัวอย่างมาแล้ว ขนาดผู้นั้นเหาะเหินเดินอากาศได้ ก็ยังเสื่อมถึงกับตก ก็ในเมื่ออาจารย์ผู้นั่งทางในบางคนก็ยังมีลูกมีเมีย หรือถ้าไม่มีก็ยังพัวพันอยู่กับเรื่องกามารมณ์อย่างนี้ จะเอาฌานอะไรไปเห็น

แต่เมื่อพุทธศาสนิกบางท่านไม่เข้าใจในหลักการอันถูกต้อง จึงเป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจผิด บางทีคิดว่าการนั่งเช่นนั้นเป็นวิปัสสนาก็มี ความจริงแล้วการนั่งวิปัสสนานั้นมิใช่เพื่อไปดูนรกสวรรค์หรือเที่ยวคอยดูว่าคนนั้นตายแล้วไปเกิดที่ไหน การนั่งวิปัสสนานั้นก็เพื่อไปดูนามรูปให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มิได้มีความมุ่งหมายเป็นอย่างอื่น

เพราะเหตุที่การนั่งหลับตาในลักษณะอย่างนี้เป็นเรื่อง ซึ่งไม่สามารถที่จะพิสูจน์กันได้ว่าเขาผู้นั่งได้เห็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ ผู้ประสงค์อยากทราบก็ต้องเชื่อกันไป บางแห่งผู้นั่งทางในบอกว่า สามีของคุณ หรือภรรยาของคุณ หรือใครก็ตามที่ท่านเคารพนับถือ ไปตกนรกมีความลำบากมาก ถ้าท่านไม่ช่วยแล้ว เขาจะต้องทนทุกข์ทรมานไปนานทีเดียวเมื่อโดนไม้นี้เข้า ผู้ไม่รู้ก็จะต้องขวนขวายช่วยทันที โดยมิได้คำนึงถึงเหตุว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ ตอนนี้ผู้นั้นจะเรียกเอาอะไรก็ได้ เพื่อจะไปช่วยฉุดผู้ตายให้ขึ้นมาจากนรก เลยเป็นอาชีพที่ค่อนข้างจะสะดวกสบายมาก

ในสมัยพุทธกาลก็มีเหมือนกัน แต่เป็นเรื่องของพวกเดียรถีย์ใช้หากินกัน ท่านผู้นี้คือ**วังคีสะ** ท่านผู้นี้เชี่ยวชาญมาก แต่ใช้วิธีเอาหัวกระโหลกผู้ตายมาเคาะ เมื่อเอาไม้เคาะหัวกระโหลกก็ทราบทันทีว่าผู้ตายนั้นไปเกิดที่ไหน วันหนึ่งพระพุทธเจ้าได้นำเอากระโหลกของพระอรหันต์ไปให้ท่านวังคีสะเคาะแล้วให้ทำนายว่า ผู้ตายนี้ไปเกิดที่ไหน ท่านวังคีสะก็นั่งเคาะไปเถอะ แต่ก็ไม่ทราบว่าผู้ตายนั้นไปเกิดที่ไหน ผลสุดท้ายไม่สามารถจะรู้ได้ จึงยอมแพ้พระพุทธเจ้า ขอเรียนมนต์ที่จะรู้ว่าพระขีณาสพนี้เมื่อตายไปแล้วไปไหน พระพุทธองค์ตรัสว่ามนต์อันนี้มีชื่อพุทธมนต์ ผู้เรียนพุทธมนต์ให้เข้าใจได้จะต้องบวชเสียก่อน ด้วยความอยากได้วิชา ท่านวังคีสะก็ยอมบวชเป็นพระ

ภิกษุในพระศาสนา พระพุทธองค์ก็สอนกรรมฐานจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด เลยเลิกอาชีพที่ต้องนั่งเคาะกระโหลกศีรษะผู้ตาย แล้วทำนายว่าไปเกิดที่ไหน

ในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระพุทธองค์ตรัสว่า เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่องไม่มีกิเลสเครื่องยียวน ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อนโยนควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ย่อมสามารถน้อมไปเพื่อญาณคือจุตูปปาตญาณอันเป็นเครื่องรู้จุติและปฏิสนธิของสัตว์ได้ สามารถมองเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังปฏิสนธิเลวหรือประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดีหรือตกยาก ด้วยทิพย์จักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์

ทั้งทราบชัดหมู่สัตว์เป็นผู้เป็นไปตามกรรมได้ว่าสัตว์ ผู้กำลังเป็นไปอยู่อย่างนี้ ประกอบด้วย กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิเชื่อมั่นต่อการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

ส่วนสัตว์ผู้กำลังเป็นไปอยู่เหล่านี้ ประกอบแล้วด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยะเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อมั่นการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิเมื่อตายไปจึงได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

เธอย่อมมองเห็นหมู่สัตว์ ที่กำลังจุติ ปฏิสนธิเลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดีตกยากด้วยทิพย์จักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุมนุษย์ ย่อมทราบชัดหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมเช่นนี้

พระพุทธองค์ตรัสว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้าเป็นประธาน ฉะนั้นคติของผู้ตายเป็นอย่างไร จึงอยู่ที่ใจเป็นสำคัญ โดยเฉพาะจิตเมื่อตอนใกล้จะดับ พระพุทธองค์ตรัสว่า

จิตฺเต สงฺกิลิฏฺเฐ ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ย่อมมีทุคติเป็นที่หวัง

จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ ทุคฺคติ สุคติ ปาฏิกงฺขา เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว ย่อมมีสุคติเป็นที่หวัง

ตามพุทธพจน์บทนี้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ถ้าจิตของผู้ตายนั้นเศร้าหมอง ก็มีหวังไปเกิดในทุคติ ถ้าจิตของผู้ตายผ่องใสก็ไปสู่สุคติ ฉะนั้นจิตเมื่อตอนใกล้จะตายนี้จึงสำคัญมาก ปัญหาก็มีต่อไปว่าอะไรมาทำให้จิตเศร้าหมองและผ่องใส ในอรรถกถากล่าวว่า

ตถา มรนฺตานมฺปน มรณกาเล ยถารหํ อภิมุขี ภูตํ ภวนฺตเร ปฏิสนฺธิชนกํ กมฺมํ วา ตํ กมฺมกรณกาเล รูปาทิกมุปลทฺธปุพฺพํ อุปกรมภูตญฺจ กมฺมนิมิตฺตํ วา อนนฺตรมุปปชฺชมานภเว อุปลภิตพฺพํ อุปโภคภูตญฺจ คตินิมิตฺตํ วา กมฺมพเลน ฉนฺนํ ทฺวารานํ อญฺญตรสฺมึ ทฺวาเร ปจฺจุปฏฺฐาติ

สรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นไปเพราะมรนุปบัตติ ๔ ประการดังได้กล่าวมาแล้วนั้น และในขณะที่สัตว์กำลังจะตายนั้น อารมณ์ ๓ อย่างย่อมปรากฏแก่สัตว์ในทวารใดทวารหนึ่ง ใน ๖ ทวารนั้นได้ โดยอำนาจของกรรมตามสมควร คือ

กรรมอารมณ์

กรรมนิมิตอารมณ์

คตินิมิตอารมณ์

คำว่า "**กรรมอารมณ์**" ได้แก่กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่เคยกระทำมาแต่อดีต มาปรากฏขึ้นภายในจิตของผู้ใกล้จะตาย ที่ว่ามาปรากฏในจิตนี้ หมายความว่า จิตของผู้ตายนึกถึงกรรมที่ตนเองกระทำมานั่นเอง และที่ทำให้นึกถึงนั้นก็เป็นเพราะอำนาจของกรรม ถ้าผู้ตายเคยทำอกุศลมามาก คือ เคยสร้างบาปกรรมมามากแล้ว อำนาจของบาปนั้นจะมาดลบันดาลให้จิตคิดถึงการกระทำบาปนั้น ตามธรรมดาของจิตนั้นเมื่อไปนึกถึงการกระทำที่ไม่ดีก็ย่อมจะเศร้าหมอง และที่เศร้าหมองนั้นแหละเป็นผลของการทำกรรมชั่ว

เมื่อบุคคลส่วนมากขาดการไปพิจารณาสภาวะของจิตเสีย ก็เลยทำให้มองไม่เห็นโทษของการทำบาป บางทีไปเห็นคนอื่นเขาประกอบกรรมชั่วด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อความเป็นอยู่อันโอ่อ่าของเขา เช่นบุคคลที่ไปคดโกงทรัพย์สมบัติของผู้อื่นมา หรือทุจริตต่อหน้าที่การงาน จนกระทั่งมีบ้านช่องอยู่อย่างหรูหรามีรถเก๋งคันโตๆ ขี่ ก็คิดว่าเขาคงจะมีความสุข

ตามกฎของกรรมนั้น บุคคลที่กระทำชั่วย่อมจะมีผลสนองอย่างแน่นอน ผลของกรรมชั่วที่ปรากฏภายในจิตนี้เรียกว่า **วิปปฏิสารผล** แปลว่าผลคือความเดือดร้อนใจเขาเหล่านั้นอาจจะมีที่อยู่อย่างหรูหรามีรถเก๋งคันงาม ๆ ขี่ แต่มันเป็นวัตถุภายนอกเท่านั้นที่เราเห็นว่าเขาอยู่กันอย่างสบาย แต่ในจิตของเขาเหล่านั้นส่วนมากคนไม่เห็น นอกจากผู้ที่กระทำกรรมเท่านั้นย่อมทราบดีว่าเมื่อนึกถึงการกระทำกรรมชั่วไม่มีผลเพราะไปเห็นคนที่กระทำกรรมชั่ว แต่มีความเป็นอยู่อย่างสะดวกสบาย

ภายนอกเท่านั้น จึงเป็นเหตุให้คนอีกเป็นจำนวนมากคิดอยากจะมีความสะดวกสบายโอ่อ่าอย่างนั้นบ้าง แล้วก็ประกอบกรรมชั่วลงไปอย่างไม่มีความละอายหรือเกรงกลัว ต่อกรรมชั่วที่ตนกระทำ

เรื่องของกรรมประเภทนี้ ท่านสาธุชนทั้งหลายก็พอที่จะพิสูจน์กันได้ ในขณะที่เรายังมีชีวิตอยู่ เราจะสังเกตได้ว่า ถ้าคราวใดเราไปทำบาปมาหรือทำผิดมา พอจิตไปคิดถึงการกระทำของตนเท่านั้น จิตจะเศร้าหมองทันที

เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ใกล้จะตายได้นึกถึงอกุศลที่ตนเองเคยกระทำมา จิตก็ย่อมจะเศร้าหมอง และเมื่อจุติคือตายเขาผู้นั้นก็ย่อมจะมีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าอย่างแน่นอน ใคร ๆ ก็ย่อมช่วยไม่ได้ ถึงจะมีอำนาจวาสนามากมายแค่ไหน ก็ไม่สามารถเอาชนะกรรมชั่วที่กำลังให้ผลได้เลย

ส่วนบุคคลที่เคยประกอบแต่กรรมดีมาโดยตลอดเมื่อจิตใกล้จะดับ ย่อมจะนึกถึงกรรมนั้นเป็นอารมณ์แล้วก็ย่อมจะผ่องใส เพราะผลของกรรมดีนั้น เมื่อเขาเหล่านั้นตายไปก็ย่อมจะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

รวมความว่า กรรมอารมณ์ ที่เป็นอกุศลย่อมจะทำให้จิตเศร้าหมอง ที่เป็นกุศลก็ย่อมจะทำให้จิตผ่องใส เมื่อเศร้าหมองก็ย่อมไปสู่ทุคติ เมื่อผ่องใสก็ย่อมไปสู่สุคติ

คำว่า **"กรรมนิมิตอารมณ์"** คือนิมิตรของกรรมที่ตนเองเคยกระทำมาเป็นอาจิณมาปรากฏเป็นนิมิตให้เห็น คำว่าให้เห็นในที่นี้ เฉพาะผู้ตายเห็นเท่านั้น กรรมนิมิตมีสองประเภท คือ

๑. **อุปลัทธกัมมนิมิตอารมณ์** คืออารมณ์ที่เมื่ออยู่กับกรรมโดยตรง เช่น ถ้าเป็นกุศลกรรมนิมิต กุศลกรรมนิมิตนั้นก็ปรากฏให้เห็นโดยตรง ตัวอย่าง เช่น ถ้าผู้นั้นเคยใส่บาตรอยู่เป็นนิตย์ ครั้นเมื่อจิตขึ้นสู่มรณาสันนวิถีก็จะเห็นเป็นว่าตัวเรากำลังมารับบาตร หรือผู้นั้นได้สร้างพระพุทธรูปบ้าง สร้างโบสถ์บ้าง สร้างโรงพยาบาลบ้าง สร้างโรงเรียนบ้าง สร้างถนนบ้าง สะพานบ้าง รูปเหล่านี้ก็จะมาปรากฏให้เห็นโดยตรงเลย

เมื่อได้เห็นกรรมนิมิตอย่างนี้ ผู้ที่ใกล้จะตายย่อมเกิดปีติโสมนัส จิตในขณะนั้นย่อมผ่องใส เมื่อตายลงย่อมมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

๒. **อุปกรณกัมมนิมิตอารมณ์** คือ อารมณ์เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นอุปกรณ์ในการประกอบกรรมนั้นปรากฏให้เห็น เช่น ถ้าเป็นกุศลกรรมแล้ว อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการประกอบกรรมนั้นจะมาปรากฏให้เห็นถ้าใส่บาตรอยู่เป็นประจำ ก็จะเห็นอุปกรณ์ในการใส่บาตร คือ อาจจะเห็นขันที่

ใส่บาตรก็ได้ ถ้าสร้างพระพุทธรูปก็จะเห็นอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีหล่อพระพุทธรูปนั้นตลอดจนอุปกรณ์ในการสร้างกุศลอื่น ๆ อีกมากปรากฏให้เห็น จิตของผู้ตายก็ถือเอาเป็นอารมณ์ที่เป็นกุศลยังปีติโสมนัสให้เกิดขึ้นได้

ส่วน**อุปลัทธกัมมนิมิตอารมณ์ที่เป็นอกุศลนั้น** ก็ตรงกันข้ามกับกุศล คือ ถ้าผู้ตายนั้นได้ประกอบกรรมที่เป็นอกุศลอยู่เป็นประจำเช่น ฆ่าสัตว์เป็นประจำ ด้วยอาวุธอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้สัตว์นั้นตาย ครั้นผู้นั้นใกล้จะตาย ภาพนิมิตของสัตว์ที่ฆ่านั้น ก็จะปรากฏให้เห็นโดยตรงเลย ผู้ที่จะตายจิตก็ย่อมไม่สบายต้องเศร้าหมอง เมื่อตายไปย่อมไม่มีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ท่านผู้อ่านก็คงจะเคยได้ยินคนแก่เฒ่าเล่าให้ฟังว่า คนที่เป็นนักเลงชนไก่หรือกัดปลาอยู่เป็นประจำนั้นเมื่อตอนใกล้จะตายบางทีก็เอานิ้วหัวแม่มือชนกัน จนกระทั่งนิ้วเน่าเป็นหนอง ถึงหมอจะพยายามดึงเอามือออกก็ตาม พอหมอปล่อยมือ ก็เอามาชนกันต่อไปอีก

บางคนที่มีอาชีพฆ่าหมูเป็นประจำ ครั้นเมื่อตอนใกล้จะตาย ก็เห็นหมูที่ตนเองเคยฆ่ามาปรากฏให้เห็น ผู้ตายก็ร้องเอ็ดตะโรว่าหมูจะมากัด ถึงกับแสดงอาการหวาดกลัวให้ปรากฏ ซึ่งคนอื่น ๆ ไม่สามารถจะเห็นได้ บางท่านเข้าใจว่าเป็นอาการเพ้อของคนไข้ อันเกิดมาจากพิษไข้ บางขณะคนตายนั้นก็แสดงอาการว่าจะต่อสู้อย่างเอาจริงเอาจัง บางคนร้องออกมาเป็นเสียงหมูก็มี อันนี้ในทางพระศาสนาแสดงว่าเป็นอารมณ์ของกรรมปรากฏให้เห็น และถ้าเป็นเช่นนั้นก็เป็นอันว่ามีหวังเข้าถึงอบาย ทุคติ นรก แน่นอน

ส่วน**อุปกรณกัมมนิมิตอารมณ์ ที่เป็นอกุศลนั้น** ได้แก่อุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบอกุศลกรรมปรากฏเป็นอารมณ์ เช่นการที่จะไปฆ่าสัตว์นั้นก็ต้องอาศัยมีด อาศัยปืน หรืออื่น ๆ เพื่อให้สัตว์นั้นตายลง ถ้าจับปลาก็ต้องอาศัย อวน แห สวิง เบ็ด เป็นต้น ครั้นเมื่อผู้นั้นใกล้จะตายลง อุปกรณ์ก็มาปรากฏให้เห็น และเมื่อเห็นอุปกรณ์ที่ตนเองใช้ประกอบกรรมแล้ว จิตของผู้ตายก็เศร้าหมองทันที เมื่อจิตเศร้าหมองก็ย่อมมีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

คำว่า "**คตินิมิตอารมณ์**" ได้แก่อารมณ์ที่จะได้รับได้เสวยในภพใหม่ มาปรากฏให้เห็นเมื่อตอนใกล้จะตาย คตินิมิตอารมณ์มีสองประการ คือ

๑. **อุปลภิตัพพคตินิมิตอารมณ์** คือ คตินิมิตอารมณ์จะเกิดโดยตรง เช่น จะเกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งผู้ที่จะเกิดเป็นมนุษย์นั้นก็ต้องอาศัยครรภ์ของมารดาเป็นที่เกิด คตินิมิตก็ปรากฏเป็นครรภ์ของมารดาให้เห็น

ถ้าเกิดเป็นเทวดา ก็มักได้เห็นวิมานของเทพยดาและนางฟ้า ถ้าจะไปเกิดในนรกก็จักได้เห็นเปลวไฟในนรกมาปรากฏ

ถ้าเกิดเป็นเปรต ก็จักได้เห็นหุบเขาอันมีสภาพมืดมน

ถ้าเกิดเป็นสัตว์เดียรัจฉาน ก็จักได้เห็นเชิงเขาหาดทราย น้ำ เป็นต้น

๒. **อุปโภคคตินิมิตอารมณ์** คือคตินิมิตอารมณ์อันได้แก่เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ที่จะได้ประสบในภพใหม่เช่น จะเกิดในมนุษย์ก็จะเห็นเครื่องใช้ภายในบ้านเป็นต้น

บุคคลผู้ใกล้จะตายจะต้องมีอารมณ์ทั้ง ๓ นี้ปรากฏภายในทวารทั้ง ๖ ทวารใดทวารหนึ่งด้วยอำนาจของกรรม ฉนั้นด้วยอำนาจของอารมณ์ทั้งสามนี้เองที่ทำให้จิตของผู้ใกล้จุติ เศร้าหมองและผ่องใส

ด้วยเหตุที่อารมณ์ทั้งสาม คือ กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ คตินิมิตอารมณ์จะต้องปรากฏภายในจิตอย่างนี้ เมื่อคนใดใกล้จะตายผู้ที่อยู่ใกล้เคียงจึงมักจะเตือนสติผู้ตายให้นึกถึงแต่สิ่งที่ดีงามเอาไว้เป็นอารมณ์อย่างมั่นคง ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันมิให้อกุศลกรรมอารมณ์ อกุศลกรรมนิมิตอารมณ์ อกุศลคตินิมิตอารมณ์ มาปรากฏแล้วจะทำให้จิตของผู้ตายเศร้าหมองนั่นเอง และการที่ผู้ใกล้จะตายมีสติระลึกถึงกรรมดีเป็นอารมณ์ ย่อมทำให้จิตผ่องใสอยู่ตลอดเวลา

เมื่อชวนะจิตของผู้ใกล้จะตายเสพอารมณ์ทั้งสามนี้แล้ว ในที่สุดแห่งวิถีชีวิต หรือในกาลสิ้นไปแห่งภวังคจิต จุติจิตย่อมบังเกิดขึ้นอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งภพปัจจุบันด้วยสามารถแห่งจุติแล้วจึงดับไป

จุติจิต คือ จิตที่เคลื่อนย้ายจากภพปัจจุบันไป นี้แหละที่เราสมมุติกันว่าตาย

เมื่อจุติจิตเกิดขึ้น แต่อยู่ แล้วก็ดับไป เมื่อจุติจิตดับไปแล้ว ปฏิสนธิจิตย่อมเกิดขึ้นด้วยสามารถแห่งปฏิสนธิในภพใหม่ทันที ซึ่งจะอาศัยวัตถุเกิด หรือไม่อาศัยวัตถุเกิดก็ตาม เพราะจิตปรารภอารมณ์ทั้ง ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งที่เคยยึดเอาไว้โดยอาการเช่นนั้นอันต่อเนื่องมาจากมรณาสันนชวนะวิถี ซึ่งมีอวิชชาเป็นอนุสัยแวดล้อม มีตัณหานุสัยเป็นมูลราก และมีสังขารปรุงแต่งให้เกิดขึ้น วิถีจิตของบุคคลเมื่อขึ้นสู่มรณาสันนชวนะวิถีนั้น มีดังนี้คือ

วิถีจิตของคนที่จะตาย

ธรรมดาวิถีจิตนี้ย่อมมีอยู่ ๑๗ ขณะ อันเป็นอายุของรูปธรรมเพียง ๑ ขณะ คือเมื่อรูปนามเกิดขึ้นพร้อมกันในขณะแรกแล้ว นามธรรมคือจิตนี้จะดับถึง ๑๗ ครั้ง รูปธรรมที่เกิดพร้อมกันในขณะแรกจึงดับไปพร้อมกับจิตขณะที่ ๑๗ ทันที สภาวธรรมเหล่านี้ ออกจะยากสำหรับท่านที่ยังไม่เคยผ่านการศึกษาอภิธรรมมาแต่ถึงกระนั้นก็คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์บ้าง เพราะถึงอย่างไรก็คงดีกว่าไม่รู้เสียเลย ฉะนั้นในตอนนี้ควรจะศึกษาดูวิถีจิตของคนเมื่อตอนที่จะตายเอาไว้ วันหน้าเมื่อได้ศึกษาปรมัตถธรรมแล้วก็จะเข้าใจเอง วิถีจิตมีดังนี้คือ

ขณะที่ ๑ เรียกว่า ภวังคติจิตที่เป็นองค์ของภพ

,, ๒ ภวังคจิต ,,

,, ๓ ภวังจิต ,,

,, ๔ เรียกว่าภวังจิต คือจิตที่เป็นองค์ของภพ

,, ๕ ,, ภวังจิต ,,

,, ๖ ,, ภวังจิต ,,

,, ๗ ,, ภวังคจลนะ คือ ภวังค์ไหว

,, ๘ ,, ภวังคุปัจเฉทะ คือ จิตที่ตัดกระแสภวังค์

,, ๙ ,, มโนทวาราวัชชนะ คือ จิตที่พิจารณาอารมณ์ทางมโนทวาร

,, ๑๐ ,, ชวนะ คือ จิตที่เสพอารมณ์

,, ๑๑ ,, ชวนะ ,,

,, ๑๒ ,, ชวนะ,, ,,

,, ๑๓ ,, ชวนะ,, ,,

,, ๑๔ ,, ชวนะ,, ,,

,, ๑๔ ,, ตทาลัมพนะ คือ จิตที่รับอารมณ์ต่อจากชวนะ

,, ๑๖ ,, ตทาลัมพนะ ,, ,,

,, ๑๗ ,, จุติจิตก็เกิดขึ้น อันเป็นที่สุดของการเกิดในภพ

เพราะจุติจิตนี้ทำหน้าที่ย้ายจากภพ อาการที่จะย้ายไปอย่างนี้แหละ เรียกตามภาษาชาวบ้านว่า ตาย เพราะได้หายไปจากภพนี้แล้ว นี้เป็นอาการของจิตที่เกิดขึ้นแก่คนตายก็เป็นอันว่าท่านผู้อ่านได้ทราบถึงอาการตายแล้วว่าเป็นอย่างไรที่อธิบายตอนนี้หมายถึงเฉพาะปุถุชนเท่านั้น จึงจะมีอารมณ์ทั้ง ๓ นี้ปรากฏ เพื่อยังนามรูปให้ปฏิสนธิในภพนั้น ๆ ตามคติของกรรม

ส่วนพระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้ว เมื่อท่านเสด็จดับขันธปรินิพพาน อารมณ์เหล่านี้ย่อมไม่มีปรากฏ จิตของพระอรหันต์จะมีแต่อารมณ์นิพพานเท่านั้น

เมื่อท่านได้ทราบแล้วว่า อาการที่เราเรียกกันว่าตายเป็นอย่างไรพอสมควรแล้ว ตอนต่อไปก็จะได้ศึกษาว่า **เมื่อตายแล้วไปไหน**

เหตุแห่งการปฏิสนธิ

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า **ความเกิดเป็นทุกข์ไม่ว่าจะเกิดในภพภูมิใด ๆ ก็ตาม** ทุกคนที่ใช้ปัญญาพิจารณาโทษของการเกิด ย่อมทราบได้เป็นอย่างดีที่ว่าเป็นทุกข์นั้น เพราะเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ทั้งความเกิดนั้นยังเป็นปัจจัยให้เกิดความแก่ ความตาย ความเศร้าโศก ความบ่นเพ้อรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความเหือดแห้งใจ และยังทุกข์อื่นๆ อีกมากมายหลายอย่าง ถึงกระนั้นก็ตามทุกคนก็ยังปรารถนาในการที่จะเกิดอีก และย่อมปรารถนาที่จะเกิดในภพภูมิที่มีความสุข ความสำราญเป็นส่วนมากโดยมิได้หวั่นเกรงต่อความทุกข์อันจะพึงได้รับเลยแม้แต่น้อย ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุใด น่าจะได้พิจารณากันดูเสียที ได้กล่าวไว้ในตอนนั้นแล้วว่า เมื่อจุติแล้วจะต้องปฏิสนธิทันที

ปัญหาก็มีอยู่ว่า เมื่อปฏิสนธิอีก อะไรเล่าที่ไปปฏิสนธิอีกและไปอย่างไร ตามความเชื่อถือของคนส่วนมากยังเข้าใจว่าเมื่อคนเราตายแล้ว วิญญาณย่อมออกจากร่างแล้วลอยไปเกิดเหมือนพระเจ้าปายาสิที่เข้าใจว่าวิญญาณเป็นตัวตนเป็นรูปธรรมที่จะเห็นได้ และในขณะที่ลอยไปหาที่เกิดนี้ท่านก็เรียกว่า "**สัมภเวสี**" ซึ่งแปลว่าผู้แสวงหาที่เกิด และในระหว่างที่ยังไม่เกิดนี้ก็อาจจะไปเที่ยวหลอกหลอนใคร ๆ ให้หวาดกลัวได้จนเกิดการกลัวผีกันขึ้น

วิญญาณในทางพระพุทธศาสนานี้ มิได้เป็นอัตตา ดังที่คนส่วนมากเข้าใจกัน พระพุทธองค์แสดงว่าวิญญาณเป็นอนิจจัง คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ คือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้เป็น

อนัตตา คือไปบังคับบัญชาไม่ได้ โดยสภาวลักษณะของวิญญาณเอง ก็มีอนุขณะ คือ **อุปาทขณะ ฐีติขณะ ภังคขณะ** แปลว่าขณะที่เกิดขึ้น ขณะที่ตั้งอยู่ ขณะที่ดับไป วิญญาณมิได้ตั้งอยู่ตลอดไป หรือเป็นดวงโดยไม่มีการเกิดดับเลยดังที่เข้าใจกัน เมื่อมีวิญญาณย่อมมีการเกิดดับอย่างนี้ การไปปฏิสนธิต่อในภพใหม่ก็ย่อมเป็นไปในลักษณะดังกล่าวนี้ คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เป็นสันตติในระหว่างจุติและปฏิสนธินี้ก็รวดเร็วมากเพียงขณะจิตเดียว คือเมื่อจุติจิตดับลง ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้นในภพใหม่ทันทีตามคติของกรรม

ในระหว่างความตายกับความเกิดนี้ จึงรวดเร็วมากเป็นอนันตรปัจจัย และ สมนันตรปัจจัย เมื่อสภาวลักษณะของวิญญาณเป็นอย่างนี้ จะกล่าวว่าวิญญาณในภพนี้ไปเกิดในภพหน้าก็เป็นการกล่าวที่ผิดจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า

เรื่องจิตเดิมบริสุทธิ์

มีปัญหาอีกข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในวงการของนักธรรมะ ปัญหาข้อนี้เกี่ยวกับการตีความหมายของพระพุทธวจนะนั่นเอง คือคำว่า

ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ตญฺจโข อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐํ ฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ผุดผ่อง แต่ว่าจิตนี้แลเศร้าหมองแล้ว ด้วยอุปกิเลสที่จรมา

(สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต)

พระพุทธภาษิตบทนี้ บางท่านก็ตีความหมายว่าจิตนั้นเดิมบริสุทธิ์ เลยเข้าใจต่อไปว่าจิตเดิมนั้นมีอยู่และบริสุทธิ์ ซึ่งตามสภาวะที่ถูกต้องนั้น ท่านไม่ได้หมายถึงจิตเดิมเป็นของบริสุทธิ์ แต่เพราะผู้ตีความพุทธภาษิตนี้ไม่ได้ดูคำอธิบายในทางอรรถกถา ที่ท่านอธิบายไว้โดยละเอียด เลยนำมาพูดกันบ่อยที่สุดทั้งทางวิทยุและหนังสือ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้แสดงไว้เลยว่าจิตเดิมมีอยู่ในภาวะที่บริสุทธิ์ พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่เรานับถือเป็นศาสนาประจำชาติอยู่นี้ ตลอดจนชาวตะวันตกที่เป็นปราชญ์ ส่วนมากจะยอมรับนับถือหลักธรรมทางฝ่ายเถรวาทนี้มาก เพราะทรงธรรมวินัยอันบริสุทธิ์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตลอด ไม่มีการแก้ไขแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ในทางพระอภิธรรมได้แสดงสภาวะของจิตว่าเป็นสังขตธรรม เกิดขึ้นได้เพราะอาศัยอารมณ์เป็นปัจจัย เมื่อเกิดแล้วก็ตั้งอยู่และดับไปสืบต่อกันไปอย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าจะได้บรรลุถึงอนุปาทิเสสนิพพาน หรือจะดับขาดสันตติลงก็ต่อเมื่อเข้าสู่สัญญาเวทยิตนิโรธเท่านั้น จึงไม่มีจิตเดิมแต่อย่างใด

ในอรรถกถา มโนรถปุรณี หน้า ๖๒ บรรทัดที่ ๑๐ ได้อธิบายพุทธภาษิตบทนี้ไว้โดยชัดเจนโดยอธิบายถึงคำว่าปภัสสรว่าหมายถึงอะไรก่อน

"**ปภสฺสรนฺติ ปณฺฑรํ ปริสุทฺธํ**" แปลว่า คำว่าปภัสสรนั้นหมายความว่า ขาวหรือหมดจด คำว่า "**ปณฺฑรํ**" นั้น แปลว่าขาว คำว่า "**ปริสุทฺธํ**" แปลว่าหมดจด

ก็ในเมื่อปภัสสรหมายถึงขาวและบริสุทธิ์แล้ว จิตอะไรเล่าที่เรียกว่า **จิตปภัสสร** ท่านอรรถกถาจารย์อธิบายว่า

จิตฺตนฺติ ภวงฺคจิตฺตํ แปลว่าจิตที่รียกว่าปภัสสรนั้นได้แก่ภวังคจิต

ภวังค์จิตนั้นคือจิตประเภทไหน ภวังค์จิตนั้นคือจิตที่เป็นองค์ของภพ คำว่า "**ภวงฺค**" แยกออกเป็นสองศัพท์ คือ **ภว + องฺค**

ภว แปลว่า **ภพ**

องฺค ,, **องค์**

จิตที่เป็นภวังค์นี้ย่อมเกิดขึ้นทุก ๆ **วิถีจิต** ขณะที่ท่านทั้งหลายกำลังรับอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ เมื่อจิตรับอารมณ์สุดวิถีแล้วจิตนั้นจะตกลงสู่ภวังค์ต่อไป จิตที่เป็นภวังค์นั้นมีอารมณ์หรือไม่ ข้อนี้ท่านสาธุชนทั้งหลายพึงทราบว่าจิตทุกดวงทุกขณะต้องมีอารมณ์ทั้งนั้น จิตจะไม่ว่างจากอารมณ์เลย เพราะจิตจะเกิดได้ต้องอาศัยอารมณ์ในบาลีอภิธรรมปิฎกมหาปัฏฐานแสดงว่า "**อารมฺมณ ปจฺจโย**" แปลว่า อารมณ์เป็นปัจจัยแต่ว่าภวังคจิตนั้นมีอารมณ์ที่เป็นอดีตภพ

จิตที่เป็นภวังค์นี้ พูดให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ จิตที่นอนหลับเอง เพราะคนเราที่นอนหลับนั้น ก็คือจิตตกลงสู่ภวังค์ ฉะนั้นในขณะที่เรานอนหลับอยู่จึงไม่รู้อารมณ์ปัจจุบันนี้เลย อยู่ในภาวะที่ไม่รู้สึกตัว ไม่มีความยึดถือข้องเกี่ยวกับภาวะอะไรทั้งหมด แม้แต่ตัวของตัวเอง ในขณะที่นอน

หลับนั้นจึงมีความรู้สึกว่าเป็นสุขไปชั่วขณะหนึ่ง ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร เป็นเพราะจิตของเราในขณะนั้นไม่รับอารมณ์ปัจจุบันนั่นเอง ความเศร้าหมองอันเกิดมาจากปริยุฏฐานกิเลสไม่เกิดขึ้นในขณะนั้น

คนที่นอนหลับ ภวังคจิตจึงเกิดสืบต่อกันไปเป็นสายตลอดเวลา ในขณะนั้นถึงท่านจะนอนอยู่บนเตียงนอนอันแสนจะอ่อนนุ่ม บ้านอันแสนจะสุขสบาย ทั้งยังนอนเคียงข้างด้วยสามีหรือภรรยา บุตรธิดา แวดล้อมด้วยทรัพย์สมบัติมากมาย ในขณะที่ท่านนอนหลับจิตตกลงสู่ภวังค์ความเกาะเกี่ยว ความยึดถือ ในสิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นแก่ท่านหรือเปล่า ไม่เกิดเลยใช่ไหม ในขณะนั้นท่านเป็นพระอรหันต์หรือเปล่า ไม่ได้เป็นเลย จิตที่เป็นภวังค์นี้แหละท่านจึงตรัสว่าเป็นปภัสสร ทั้งนี้เพราะยังไม่ได้ขึ้นสู่วิถีในทวารทั้งหก จิตในขณะนั้นจึงยังไม่เศร้าหมอง เพราะอุปกิเลสในที่นี้ได้แก่ปริยุฏฐานกิเลส ฉะนั้นภวังค์จิตนี้จึงเรียกว่า จิตปภัสสร เพราะเป็นจิตที่ขาวหรือหมดจด

คำว่าขาวหรือหมดจดนั้น ไม่ใช่หมายถึงจิตของคนเรามีสี เดี๋ยวบางท่านจะเข้าใจผิด เพราะสีเป็นรูปธรรมไม่มีรูปร่างอย่างใดทั้งสิ้นที่ท่านใช้คำนี้ก็เพื่อความเข้าใจง่ายขึ้น ท่านอรรถกถาจารย์ จึงท้วงในเชิงปุจฉาว่า

"กึ ปน จิตฺตสฺส วณฺโณ นาม อตฺถีติ"

หากถามว่า ชื่อว่าวรรณะคือสีมีอยู่แก่จิตหรือ

"นตฺถิ" ตอบว่า **ไม่มี**

แล้วท่านก็อธิบายต่อไปให้เข้าใจว่า

"นีลาทีนญฺหิ อญฺญตรวณฺณํ โหตุ สุวณฺณวณฺณํ วา ยํกิญฺจิ ปริสุทฺธตาย ปภสฺสรนฺติ วุจฺจติ"

จริงอยู่ในบรรดาวรรณะมีสีเขียวเป็นต้น วรรณะใดวรรณะหนึ่งก็ตาม หรือวรรณะแห่งทองอย่างใดอย่างหนึ่งก็เรียกว่าปภัสสร เพราะเป็นวรรณะบริสุทธิ์

ตามคำอธิบายของอรรถกถาจารย์ตอนนี้ ท่านหมายความว่า คำว่าปภัสสรนั้นหมายถึงบริสุทธิ์ของสี ซึ่งไม่จำกัดว่าจะเป็นสีอะไร ทุก ๆ สีย่อมมีความบริสุทธิ์ความผุดผ่องของสีนั้นทั้งหมด พูดให้เข้าใจง่าย ๆ คือมีเงาของสีหรือรัศมีของสีนั่นเอง รัศมีหรือเงาของสีอันบริสุทธิ์นั้นแหละเรียกว่าปภัสสร แล้วท่านก็อธิบายต่อไปอีกว่า

"อิทมฺปิ นิรุกฺปกิเลสตาย ปริสุทฺธนฺติ ปภสฺสรํ"

แปลว่า แม้จิตนี้ก็เป็นจิตที่หมดจดหรือผุดผ่องเพราะไม่มีอุปกิเลส ดังนั้นจึงชื่อว่า ปภัสสร

"ตญฺจ โขติ ตํ ภวงฺคจิตฺตํ" แปลว่าก็จิตปภัสสรนั่นแล คือภวังคจิต ความในอรรถกถาตอนนี้ ชี้ให้เห็นโดยเด่นชัดแล้วว่า จิตปภัสรนั้นได้แก่ภวังคจิต ในพระบาลีแห่งไตรปิฎกอรรถกถามิได้กล่าวถึงจิตเดิมเลย และมิได้กล่าวเลยว่าบริสุทธิ์ เพราะถ้าบริสุทธิ์แล้วคนนอนหลับก็คือพระอรหันต์

ความในพุทธภาษิตตอนต่อไปที่ว่า จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยอุปกิเลสที่จรมา คำว่า **อุปกิเลสนั้น** หมายถึงกิเลสประเภทไหน จรมาได้อย่างไร มาทางไหน เพราะอยู่ถึงข้างใน กิเลสมันเข้าไปได้อย่างไร เรื่องเหล่านี้จะต้องศึกษาให้เข้าใจ มิฉะนั้นจะเข้าใจผิดคิดว่า ภายในจิตของเราไม่มีกิเลส จะเป็นการขัดกับหลักปฏิจจสมุปบาท อันเป็นหลักที่ชี้ให้เห็นกฎของสังสารวัฏฏ์

ตามนัยแห่งอรรถกถา ท่านแสดงว่า อุปกิเลสนั้นเกิดขึ้นในชวนะจิต คือ ในจิตที่เป็นชวนะ ไม่ใช่เกิดในภวังคจิต ดังบาลีแสดงว่า

อาคนฺตุเกหีติ อสหชาเตหิ ปจฺฉา ชวนกฺขเณ อุปฺปชฺชนเกหิ"

แปลว่า คำว่า **อาคันตุเกหินั้น** ย่อมเกิดขึ้นในขณะแห่งชวนะ ในภายหลัง อันมิได้เกิดร่วมกัน

"อุปกฺกิเลเสหีติ ราคาทีหิ อุปกฺกิลิฏฺฐตฺตา อุปกฺกิลิฏฺฐํ นามาติ วุจฺจติ"

บทว่า **อุปกิเลสนั้น** อธิบายว่า ภวังคจิตนั้นท่านกล่าวว่า ชื่อว่าเข้าไปเศร้าหมองแล้วเพราะเข้าไปเศร้าหมองด้วยราคะเป็นต้น

ตามหลักฐานที่เป็นบาลีพุทธพจน์ และคำอธิบายของอรรถกถาจารย์ ชี้ให้เห็นโดยแจ่มชัดแล้วว่า จิตเดิมนั้นไม่มีและจิตของสรรพสัตว์ที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏฏ์ นั้นไม่บริสุทธิ์ จิตจะบริสุทธิ์ได้ก็ต้องปฏิบัติธรรม ซักฟอกด้วยทาน ศีล ภาวนา จนได้บรรลุถึงอรหัตตมรรค อรหัตตผล นั่นแหละจิตจึงจะบริสุทธิ์ได้ เมื่อจิตบริสุทธิ์ถึงขั้นพระอรหันต์แล้วนั่นแหละ การเวียนว่ายตายเกิดก็สิ้นสุดลง เมื่อการเกิดไม่มี ทุก ๆ ชีวิตก็ไม่ต้องเผชิญต่อความแก่และความตาย ตลอดจนความทุกข์ทั้งมวลก็สิ้นสุดลง

ฉะนั้น เรื่องจิตเดิมบริสุทธิ์จึงไม่ใช่คำสอนทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท อันเป็นคำสอนที่บริสุทธิ์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ในเมื่อไม่ใช่ของพระพุทธเจ้าแล้วหลักคำสอนเหล่านี้เป็นของใคร เรื่องจิตเดิมบริสุทธิ์นี้เป็นของคณาจารย์องค์หนึ่งในนิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ที่เขียนขึ้นโดยมิได้ถือหลักคำสอนของพระพุทธองค์ที่ ตรัสไว้แต่เดิมมา

นิกายนี้เกิดในชมภูทวีปคืออินเดียปัจจุบัน ทางสันสกฤตเรียกว่า "**ธยาน**" มีอาจารย์สืบต่อกันมาหลายองค์ปรากฏว่ามีถึงยี่สิบแปดองค์ จนถึงท่านโพธิธรรมซึ่งเป็นภิกษุชาวจีนเป็นองค์ที่ ๒๘ ท่านผู้นี้ได้จาริกไปยังอินเดียและได้ไปศึกษานำเอาลัทธินี้มาสู่ผืนแผ่นดินจีนก่อนเมื่อกลางศตวรรษที่ ๑๐ เมื่อเดินทางมาสู่ผืนแผ่นดินจีนแล้ว ได้มีโอกาสสนทนากับพระเจ้าเหลียงบู๊เต้แห่งราชวงศ์เหลียง แต่ทัศนะไม่ตรงกัน พระเจ้าเหลียงบู๊เต้ไม่เลื่อมใส ท่านจึงเดินทางไปสู่สำนักวัดเซี่ยวลิ่มยี ณ ภูเขาซงซัว นั่งผินหน้าเข้าฝาถึง ๙ ปี แต่ไม่ใช่หมายถึงนั่งไม่ลุกเลย ท่านนั่งหันหน้าเข้าฝาอย่างนั้นถึง ๙ ปี

อยู่ต่อมาท่านก็สอนธรรมของท่านให้กับศิษย์คนหนึ่งชื่อ "**ฮุ้ยค้อ**" ฮุ้ยค้อก็สืบต่อจากอาจารย์มา นิกายนี้ทางภาษาจีนแต้จิ๋วเรียกว่า "**เซี้ยงจง**" อยู่ต่อมาได้แพร่หลายเข้าประเทศญี่ปุ่นจึงเป็นชื่อเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า "**เซ็น**" คนไทยเรารู้จักดีในชื่อนี้ ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาของฝ่ายเถรวาทขั้นสูง คืออภิธรรมหรือปรมัตถธรรมแล้ว ส่วนมากมักจะหลงเข้าใจว่าเป็นพุทธพจน์ที่ถูกและลึกซึ้ง ซึ่งความจริงแล้วคำสอนเหล่านั้นผิดไปจากสภาวธรรมทั้งสิ้น

เมื่อเข้าใจว่าจิตเดิมมีอยู่ ก็หมายถึงว่าจิตนั้นไม่มีการเกิดดับยังคงมีอยู่ นี้อย่างหนึ่ง หรือจิตที่เกิดมาก่อนโน้นนับถอยหลังไปตั้งหลายร้อยล้านชาติยังบริสุทธิ์อยู่ แต่เป็นเพราะจิตถูกอุปกิเลสที่จรมาพอกพูนอยู่เสมอจึงเศร้าหมองไปนี้เป็นบ่อเกิดลัทธิที่ปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่จิตเดิมนี้ ความเห็นนี้คล้าย ๆ กับความเห็นลัทธิอาตมันของพราหมณ์

ตามความหมายของพุทธภาษิตบทนี้ มิใช่หมายถึงว่าจิตเดิมมีอยู่ เพราะในพุทธศาสนานี้มิได้แสดงว่าจิตเดิมมีแต่แสดงว่าสรรพสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป เมื่อสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็นอนัตตา พระบาลีว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สพฺเพ สงฺขารา อนตฺตา

เพราะถ้าจิตเดิมบริสุทธิ์ ไฉนจะต้องมาเกิดอีกน่าจะนิพพานไปนานแล้ว ฉะนั้นในตอนนี้ก็อยากจะคลี่คลายปัญหาเหล่านี้ออกไปเสียที คงจะเป็นประโยชน์แก่ท่านบ้างพอสมควร ก่อนอื่นเราจะต้องเข้าใจถึงคำว่าอุปกิเลสเสียก่อน เพราะเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้สัตว์ท่องเที่ยวไปมาในสังสารวัฏฏ์ กิเลสนี้เกิดขึ้นภายในจิตไม่ใช่เกิดที่ร่างกาย มีอยู่ ๓ ประเภท คือ

ก. อนุสัยกิเลส ได้แก่กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในความสืบต่อของจิต เป็นกิเลสขั้นละเอียดมาก จิตของปุถุชนนี้จะต้องมีอนุสัยนอนเนื่องอยู่ในจิตทุกคน ถ้ายังไม่มีอารมณ์ภายนอกมากระทบแล้ว กิเลสชนิดนี้มันจะนอนสงบอยู่ ไม่แสดงอาการปรากฏออกมาให้เห็น

ข. ปริยุฏฐานกิเลส ได้แก่กิเลสขั้นกลางหรืออย่างกลาง ได้แก่ความฟุ้งซ่านภายในจิตด้วยอำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือ ความริษยา พยาบาทเหล่านี้เป็นต้น แต่กิเลสอย่างนี้ไม่แสดงอาการให้ปรากฏออกมาทางกาย และวาจา มันฟุ้งซ่านอยู่ภายในเท่านั้น

ค. วีตกกมกิเลส ได้แก่กิเลสอย่างหยาบ ที่แสดงออกมาทางกายและวาจา เช่น ถ้าเกิดความโลภขึ้นมาภายในจิตอย่างแรงกล้า ก็แสดงออกมาทางกายด้วยการขวนขวายให้ได้มาในสิ่งที่ตนอยากได้ หรือย่อมแสดงออกมาทางวาจา ถ้าเกิดความโกรธขึ้นภายในจิตอย่างแรงกล้าก็คว้าปืนไปยิงคนที่โกรธทันที หรือด่าออกไปทางวาจาทันที อย่างนี้เป็นต้น

อธิบายเพียงย่อ ๆ แค่นี้ ท่านผู้อ่านอาจจะยังไม่เข้าใจ ฉะนั้นขอยกตัวอย่างมาให้เห็น เช่น หัวไม้ขีดไฟ ที่หัวไม้ขีดไฟนั้นมันมีไฟอยู่แล้วภายใน แต่ในขณะที่มันยังมิได้ไปประกอบกับเหตุ คือกระทบกับหลักไม้ขีดไฟก็ไม่ปรากฏ เมื่อไฟไม่ปรากฏมันก็จะไปเผาก้านของมันไม่ได้ หรือจะเผาวัตถุอื่น ๆ ไม่ได้

อนุสัยกิเลส เปรียบเหมือนไฟที่อยู่ในหัวไม้ขีดอารมณ์ภายนอกที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เปรียบเหมือนกลักไม้ขีด ปริยุฏฐานกิเลสเปรียบเหมือนไฟที่เกิดขึ้นจากหัวไม้ขีดไปกระทบกับกลักไม้ขีด วีตกกมกิเลส เปรียบเหมือนไฟที่ไหม้วัตถุอื่น ๆ

ภายในจิตของเราทุกคนย่อมจะมีกิเลสทั้งสามชั้นนี้ ต่อไปก็ควรเข้าใจถึงจิตที่กิเลสเหล่านี้อาศัยเกิด อนุสัยกิเลสนี้เกิดในจิตที่เป็นภวังค์หรือวิบาก เช่น ในขณะที่คนนอนหลับอย่างสนิทนั้น จิตที่เป็นภวังค์นี่แหละเกิดขึ้นสืบต่อกันไปในขณะที่เรานอนหลับ ความโลภ ความโกรธ ความหลงเกิดได้ไหม จิตในขณะนั้นผ่องใสไหม ทุกคนก็ต้องตอบว่าผ่องใส เมื่อเป็น

เช่นนี้ในขณะที่นอนหลับนั้นไม่มีกิเลสหรือ ตอบว่ามี เพราะถ้าไม่มีกิเลสแล้วก็เป็นพระอรหันต์จิตที่เป็นภวังค์นี้แหละที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นปภัสสร คือ ผุดผ่อง ท่านหมายถึงจิตในขณะนั้น ไม่ถูกปริยุฏฐานกิเลสเข้าครอบงำต่างหาก มิได้หมายความไปถึงว่าจิตนั้นบริสุทธิ์แต่อย่างใดเลย เราไปตีความของท่านผิดกันไปเอง

ส่วนปริยุฏฐานกิเลสนั้น เกิดในชวนะจิต และเมื่อมันแรงกล้ามากมันก็ปรากฏออกมาทางกายและวาจา ด้วยเหตุนี้แหละพระพุทธองค์ จึงได้วางหลักพระศาสนาไว้ ๓ ขั้น ที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา คือ **ศีล สมาธิ และปัญญา** ทรงบัญญัติศีลไว้ เพื่อทำลายวิติกกมกิเลส มิให้คนทำกรรมชั่วทางกายและวาจา เพราะเมื่อคนมีศีลแล้วจะไม่กระทำกรรมชั่วทางกายและวาจา ทรงสอนเรื่องสมาธิไว้ก็เพื่อใช้ปราบปริยุฏฐานกิเลส เพราะคนที่มีสมาธิอยู่จิตใจย่อมไม่ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ เพราะใช้สมาธิกข่มใจไว้ได้ ทรงสอนเรื่องปัญญาไว้ ก็เพื่อให้ใช้ทำลายอนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในความสืบต่อของนามรูป ฉะนั้นเมื่อผู้ใดยังศีล สมาธิ และปัญญาให้เกิดขึ้นโดยบริบูรณ์แล้ว ผู้นั้นชื่อว่าเป็นผู้สิ้นอาสวะกิเลสทั้งปวงแล้ว จิตของผู้นั้นย่อมบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง ชื่อว่า เป็นผู้อยู่จบพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาแล้ว กิจที่เขาเหล่านั้นพึงกระทำได้สิ้นสุดลงแล้ว ภพใหม่ย่อมจะไม่มี

ส่วนปุถุชน ผู้ถูกอวิชชาคือความไม่รู้เข้าครอบงำจิตอยู่ ถูกตัณหาเป็นเครื่องย้อมใจถูกสังขารคือกรรมเป็นเครื่องปรุงแต่ง ภพใหม่ก็ย่อมจะมี เพราะอำนาจของอวิชชาปิดบังไว้มิให้เห็นโทษในความเกิดอีก หรือมิให้เห็นโทษในอารมณ์ต่าง ๆ จึงเป็นเหตุให้เกิดตัณหา คือความยินดีในการเกิดอีก เกิดความยินดีในอารมณ์ต่าง ๆ ตามกฎของปัจจยาการนั้น ท่านกล่าวว่า เพราะ**อวิชชาคือความไม่รู้ในอริยสัจจธรรม ในขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ เป็นเหตุ** จึงทำให้เกิดสังขารคือการปรุงแต่งจิตให้กระทำกรรมดี และกรรมชั่วลงไป เมื่อกระทำกรรมดีและกรรมชั่วลงไปแล้ว ย่อมจะเกิดผล คือปฏิสนธิวิญญาณทำหน้าที่เกิดในภพภูมิต่าง ๆ ตามกฎของกรรมที่กระทำนั้น ฉะนั้นการที่จะเข้าใจว่า ตายแล้วไปไหนนี้ จึงต้องพิจารณาตามนัยปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นหลัก

คำว่าสังขารคือการปรุงแต่ง อันเป็นผลของอวิชชานี้ได้แก่เจตนาเจตสิก หรือที่เรียกอีกอย่างว่ากรรม ไม่ใช่หมายถึงขันธ์ ๕ หรือ ร่างกาย เจตนานี้จะเกิดในจิตที่เป็นกุศลและอกุศลดังต่อไปนี้

๑. **ปุญญาภิสังขาร** ได้แก่สังขารที่เป็นบุญ หมายถึงเจตนาชนิดนี้ปรุงแต่งจิตให้กระทำบุญ เพื่อการเกิดอีก เช่นการบริจาคทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาและปรารถนาภพชาติต่าง ๆ ด้วยความไม่รู้ เมื่อเจตนานี้เกิดในมหากุศลจิตที่เป็นกามาวจรจิต ก็ทำให้ผู้นั้นคิดบริจาคทานบ้าง รักษาศีลบ้าง เจริญภาวนาบ้าง ถ้าเจตนานี้เกิดในสมถภาวนา ก็สามารถยังผู้นั้นให้บรรลุถึงรูปฌาน ได้แก่เจตนาที่เกิดในมหากุศลจิต ๘ รูปาวจรกุศลจิต ๕

๒. **อปุญญาภิสังขาร** ได้แก่สังขารที่เป็นบาป คือเจตนาที่ไปปรุงแต่งจิตให้เป็นอกุศล ทำให้ผู้นั้นไม่เชื่อว่าทำบาปได้บาป ทำบุญได้บุญ ยินดีในการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม เป็นต้น ได้แก่เจตนาที่เกิดในอกุศลจิต ๑๒ ดวง คือ โลภะจิต ๘ โมหะจิต ๒ โทสะจิต ๒

๓. **อเนญชาภิสังขาร** ได้แก่เจตนาที่เป็นกุศลอย่างมั่นคงตั้งมั่นไม่หวั่นไหว คือปรุงแต่งจิตให้ยินดีในการเจริญอรูปฌานเพื่อไปเกิดในอรูปภูมิ ได้แก่เจตนาที่เกิดในอรูปาวจรจิตที่เป็นกุศล ๔

ด้วยเหตุนี้พระอรรถกถาจารย์ท่านกล่าวว่า ผู้ที่ถูกปกคลุมด้วยอวิชชา ย่อมพยายามสร้างสังขาร ๓ คือ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง เหมือนผู้ที่กระโดดลงเหวเพราะอาศัยความอยากได้นางเทพธิดา หรือเหมือนแมลงเม่าบินเข้าสู่กองไฟ เพราะมีความยินดีในแสงไฟนั้น หรือเหมือนผู้ที่เลียคมมีดที่เขาทาน้ำผึ้งไว้โดยอาศัยความยินดีในรส หรือเหมือนทารกผู้ไร้เดียงสาหาความเพลิดเพลิน ด้วยการเล่นอุจจาระของตนเอง หรือเหมือนผู้ที่คิดฆ่าตัวตายเพราะความเสียใจ หรือเหมือนผู้ที่หลงเข้าในนครปีศาจ

เพราะเหตุนี้อวิชชาความไม่รู้ จึงเป็นปัจจัยอันสำคัญในการให้สังขารเกิดขึ้น เมื่อสังขารอันเป็นตัวเจตนากรรมเกิดขึ้นแล้วภายในจิตเหล่านั้น วิญญาณอันเป็นผลก็ย่อมเกิดตามมา และวิญญาณที่เป็นผลของสังขารนี้แหละทำหน้าที่ปฏิสนธิคือเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ตามอำนาจของเจตนา-กรรมอันเป็นตัวสังขารนั้น

วิญญาณที่ปฏิสนธิในภพภูมิต่าง ๆ

วิญญาณที่เป็นผลของสังขารนั้นเรียกว่า ปฏิสนธิวิญญาณและปวัตติวิญญาณ ปฏิสนธิวิญญาณ คือ วิญญาณที่ทำให้ชาติใหม่สืบต่อมีขึ้น (ปฏิสนฺธานํ ปฏิสนฺธิ) คำว่า **ปวัตติวิญญาณ**

คือวิญญาณที่เป็นวิบากที่เกิดขึ้น หลังจากปฏิสนธิวิญญาณดับไปแล้วในภพใหม่ ปฏิสนธิวิญญาณ มี ๑๙ ดวง ดังนี้คือ

อุเบกขาสันตีรณะ	๒	**ดวง**
มหาวิบาก	๘	**ดวง**
รูปาวจรวิบาก	๕	**ดวง**
อรูปาวจรวิบาก	๔	**ดวง**
รวมเป็น	๑๙	**ดวง**

สังขารที่เป็นเหตุให้เกิดปฏิสนธิวิญญาณ

เจตนาที่เกิดขึ้นภายในอกุศลจิต ๑๑ (เว้นอุทธัจจเจตนา) ที่เรียกว่า อปุญญาภิสังขาร เป็นเหตุอุเบกขาสันตีรณอกุศลวิบาก ๑ ดวง เป็นผลให้ปฏิสนธิในอบายภูมิทั้ง ๔ คือ เป็นเปรต อสุรกาย เดียรัจฉาน และสัตว์นรก เป็นอบายสัตว์

เจตนาที่เกิดขึ้นในกุศลจิต ที่เป็นมหากุศลทวิเหตุกโอมกะเจตนาที่ ๓ ที่เรียกว่า ปุญญาภิสังขารเป็นเหตุ อุเบกขาสันตีรณกุศลวิบาก ๑ ดวง เป็นผลให้ปฏิสนธิในมนุษย์ภูมิ ๑ และ จาตุมหาราชิกาภูมิ ๑ เป็นพวกสุคติอเหตุกบุคคล คือเกิดเป็นมนุษย์และเทวดาชั้นต่ำ มีร่างกาย พิกลพิการ เป็นใบ้ เป็นบ้า ตาบอด หูหนวก เป็นต้น

เจตนาที่เกิดขึ้นในกุศลจิต ที่เป็นมหากุศลติเหตุกอุกกัฏฐะเจตนา ๔ ที่เรียกว่า ปุญญาภิสังขารเป็นเหตุ มหาวิบากญาณสัมปยุตต์ ๔ เป็นผล ให้ปฏิสนธิในมนุษย์ภูมิ ๑ เทวภูมิ ๖ คือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตดี เป็นพวกทวิเหตุกบุคคล คือเป็นมนุษย์และเทวดาชั้นกลาง

เจตนาที่เกิดขึ้นในกุศลจิต ที่เป็นมหากุศลติเหตุกอุกกัฏฐะเจตนา ๔ ที่เรียกว่า ปุญญาภิสังขารเป็นเหตุ มหาวิบากญาณสัมปยุตต์ ๔ เป็นผล ให้ปฏิสนธิในมนุษย์ภูมิ ๑ เทวภูมิ ๖ เป็นพวกติเหตุกบุคคล คือมนุษย์และเทวดาชั้นสูง

เจตนาที่เกิดขึ้นในกุศลจิต ที่เป็นรูปาวจรกุศล ๕ ที่เรียกว่าปุญญาภิสังขารเป็นเหตุ รูปาวจรวิบาก ๕ เป็นผล ให้ปฏิสนธิในรูปภูมิ ๑๕ เป็นรูปพรหม (เว้นอสัญญสัตตาพรหม เพราะอสัญญสัตตพรหมนี้ปฏิสนธิด้วยรูป)

เจตนาที่เกิดในจิตที่เป็นอรูปาวจรกุศล ที่เรียกว่าอเนญชาภิสังขาร เป็นเหตุ อรูปาวจร-วิบาก ๔ เป็นผลให้ปฏิสนธิในอรูปภูมิ ๔ เป็นอรูปพรหม

วิญญาณที่เป็นผลของสังขารจึงมีด้วยอาการอย่างนี้จะเห็นได้แล้วว่า การที่สัตว์ได้ปฏิสนธิในภพภูมิต่าง ๆ ได้นั้น ย่อมแล้วแต่กรรมอันเป็นเหตุที่สำคัญเพราะภูมิอันเป็นที่เกิดมีทั้งหมด ๓๑ ภูมิ ใครจะไปเกิดที่ไหน ก็ต้องแล้วแต่กรรมของผู้นั้น ตราบใดที่อวิชชายังมีอยู่ สังขารสามอย่างก็ย่อมมี เมื่อสังขารมีวิญญาณที่ปฏิสนธิก็ย่อมมี

เมื่อวิญญาณปฏิสนธิมี นามรูปก็มี สฬายตนะก็มี เมื่อสฬายตนะมี ผัสสะก็มี เมื่อผัสสะมี เวทนาก็มี เมื่อเวทนามี ตัณหาก็มี เมื่อตัณหามี อุปาทานก็มี เมื่ออุปาทานมี ภพก็มี เมื่อภพมี ชาติก็มี เมื่อชาติมี ชราก็มี มรณะก็มี ความเศร้าโศกก็มี ความบ่นเพ้อรำพันก็มี ความทุกข์กายก็มี ความทุกข์ใจก็มี ความเหือดแห้งใจก็มี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลก็ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้

อะไรไปเกิด

ตามหลักปฏิจจสมุปบาทนั้น ท่านแสดงว่าเมื่ออวิชชามีอยู่ สังขารก็ย่อมมี ดังกล่าวไว้ในตอนต้นแล้วปัญหาที่คนส่วนมากสงสัยกันก็คือ อะไรไปเกิด เพราะว่ารูปร่างกายของสัตว์ก็ทอดทิ้งไว้ในโลกนี้ และชีวิตของเราก็ประกอบด้วยกายกับใจ หรือที่ทางธรรมใช้คำว่า "รูปนาม" ในระหว่างรูปกับนามนี้ใครเกิดก่อนรูปเกิดก่อนนามเกิดทีหลัง หรือว่านามเกิดก่อนรูปเกิดทีหลัง

ปัญหานี้ขอเฉลยว่า ทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า รูปนามทั้งสองนี้ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิแล้วก็เกิดพร้อมกัน ไม่ใช่รูปเกิดก่อนหรือวิญญาณเกิดก่อน ตามหลักปฏิจจสมุปบาทที่แสดงว่า "วิญฺญาณ ปจฺจยา นามรูปํ" แปลว่ามีวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปนั้น ไม่ใช่หมายถึงว่า วิญญาณปฏิสนธิก่อนแล้วรูปจึงเกิดขึ้นภายหลัง หรือตามพุทธภาษิตใน

ขุททกนิกาย ที่แสดงว่า "**มโนปุพฺพงฺคมาธมฺมา**" ซึ่งแปลว่า ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน ก็ไม่ใช่หมายความว่า วิญญาณเกิดก่อนรูปเกิดทีหลัง

ความตอนนี้ ต้องพิจารณาถึงบาลีที่มีปรากฏเป็นหลักฐานในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก คือคัมภีร์มหาปัฏฐาน ในมหาปัฏฐานท่านแสดงว่า

"**โอกฺกนฺติขเณ นามรูปํ อญฺญมญฺญํ สหชาตปจฺจเยน ปจฺจโย**"

แปลว่า ในปฏิสนธิขณะ นามรูปย่อมเกิดพร้อมกัน โดยอาศัยซึ่งกันและกัน

บาลีตอนนี้ชี้ให้เห็นมาแล้วว่า ขณะที่ปฏิสนธินั้นนามรูปเกิดพร้อมกันไม่ก่อนไม่หลัง แต่ที่แสดงว่าวิญญาณเป็นปัจจัย หรือธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อนนั้นท่านหมายถึงวิญญาณเป็นประธาน แต่ว่าเป็นในขณะที่เกิดพร้อมกัน ด้วยสหชาตปัจจัย

ฉะนั้นปัญหาในตอนนี้ จึงเห็นได้ว่านามรูปนั้นแหละไปเกิด และก็เกิดพร้อมกันไม่ก่อนไม่หลัง

บุญบาปติดตามไปได้อย่างไร

อีกปัญหาหนึ่งก็คือเรื่องบุญเรื่องบาป คนเราทุกคนต้องทำบุญทำบาปด้วยกันทั้งนั้น แต่เมื่อตายไปแล้วร่างกายก็แตกดับ วิญญาณก็แตกดับ เพราะตามหลักแสดงว่ารูปนามเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป รูปนามที่ทำบุญทำบาป เมื่อเกิดแล้วก็ดับไปเหมือนกัน บุญและบาปก็น่าจะดับไปด้วยแล้วเหตุไฉนสัตว์จึงต้องเสวยผลของบุญและบาปได้อีก พิจารณาดูเผิน ๆ ก็ไม่เห็นว่าจะได้รับผลอย่างไร

ข้อนี้เฉลยว่าเรื่องการทำบุญทำบาปนั้น สำเร็จได้ด้วยเจตนาเจตสิก ถึงแม้ว่าเจตนาอันเป็นกรรมนั้นจะดับไปแล้วก็จริงอยู่ แต่อำนาจของกรรมนั้นหาได้ดับไปเปล่า ๆ ไม่ ยังจะบันดาลให้เกิดผลต่อไปอีก เพราะสันตติคือความสืบต่อของจิตนั้น ยังไม่สิ้นสุดลง ยังมีการสืบต่อกันอีกรูปนามที่ขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็ยังไม่สิ้นสันตติ ยังมีการสืบต่อกันต่อไปจนกว่าจะถึงขันธปรินิพพาน

ฉะนั้นรูปนามที่เกิดขึ้นกระทำกรรมขณะหนึ่ง ก็เป็นปัจจัยให้เกิดผลในขณะต่อ ๆ ไปตามอำนาจของกรรม กรรมนั้นจึงติดตามไปดุจดังเงาตามตัว บุญและบาปที่กระทำลงไปจึงไม่สูญหาย

การไปเสวยกรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศลนั้น ก็ไม่ใช่หมายถึงวิญญาณในภพนี้ไปเป็นผู้เสวย เดี๋ยวจะเข้าใจผิดเหมือนกับภิกษุรูปหนึ่งในสมัยพุทธกาล ภิกษุรูปนั้นชื่อสาติ ท่านผู้นี้มีความเห็นผิดว่า

เมื่อคนเราตายจากภพนี้ไปแล้ว วิญญาณเก่าในภพนี้แหละไปเสวยผลกรรมทั้งที่ดีและไม่ดี พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุสาตินี้ได้กล่าวตู่เราตถาคต เพราะพระพุทธองค์มิได้ตรัสสอนเช่นนั้น วิญญาณนั้นไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา การที่เข้าใจว่าวิญญาณเก่าไปเสวยผลในภพใหม่นั้น ซึ่งผิดไปจากหลักทางพระพุทธศาสนา เป็นความเห็นผิดประเภท สัสสตทิฏฐิ คือเห็นว่าเที่ยง เป็นความเห็นที่ผิดไปจากสภาวธรรม

เกิดอย่างไรเป็นไปตามกรรม

ในเมื่อสัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรมเช่นนี้ สำหรับบุคคลที่ประกอบกรรมชั่วนั้นก็ไม่มีปัญหาอะไร นอกจากจะต้องไปเกิดในนรกหรือเปรต อสุรกาย และเดียรัจฉานอย่างแน่นอน การไปเกิดในอบายภูมิทั้งสี่นี้ก็ไปเกิดด้วยจิตที่เป็นอุเบกขาสันตีรณอกุศลวิบากดวงเดียวเหมือนกัน ปัญหาก็เกิดขึ้นมาว่า ก็ในเมื่อปฏิสนธิจิตเหมือนกันเช่น เพราะเหตุใดจึงไม่เกิดในภูมิเดียวกันทำไม จึงต้องแบ่งไปเกิดในภูมิอื่น ๆ อีก

ความตอนนี้ควรได้ทำความเข้าใจกันให้กระจ่างออกไป ในอรรถกถาท่านอธิบายว่า อุเบกขาสันตีรณอกุศลวิบากนี้ เป็นผลของอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง คือ โลภมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รวมเป็น ๑๒ ดวง ในอกุศลเหล่านี้ ท่านกล่าวว่า ถ้าสัตว์ใดมีโลภะมากก็ไปเกิดเป็นเปรต เป็นอสุรกาย ถ้าสัตว์มีโทสะมาก ก็ไปเกิดในนรก ถ้าสัตว์มีโมหะมาก ก็ไปเกิดในเดียรัจฉาน

ฉะนั้นที่สัตว์ต้องไปเกิดในอบายภูมิทั้งสี่แตกต่างกันออกไปนี้ก็อยู่ในอำนาจของอกุศลทั้ง ๑๒ ดวงนี่เอง

สำหรับสัตว์ที่ประกอบกรรมดี คือ สร้างบุญสร้างกุศลอยู่เนือง ๆ นั้น ก็ย่อมไปเกิดในสุคติภูมิอย่างแน่นอน ก็ในสุคติภูมินั้นก็มีมากหลายภูมิด้วยกัน เราจะไปเกิดในภูมิใด ภูมิหนึ่ง

ตามความปรารถนาจะสำเร็จหรือไม่ หรือมิฉะนั้นเราจะไม่เกิดอีก ปรารถนาบรรลุพระนิพพานเลยจะได้หรือไม่ ข้อนี้ก็ต้องแล้วแต่กุศลที่สร้าง เพราะกุศลนี้มีสองอย่างคือ

ก. วัฏฏคามินีกุศล ได้แก่กุศลที่ยังทำให้เวียนว่ายตายเกิดต่อไปอีก หมายถึงการสร้างกุศลเพื่อการเกิดอีกของบุคคลที่ยังมีอวิชชาปิดบังดวงปัญญาอยู่ ได้แก่โลกียกุศล

ข. วิวัฏฏคามินีกุศล ได้แก่กุศลที่เป็นเหตุให้สิ้นสุดการเวียนว่ายตายเกิดกันอีกต่อไป กุศลอย่างนี้เป็นกุศลที่ทำลายภพชาติ ได้แก่โลกุตตรกุศล

สำหรับสัตว์ที่ประกอบกุศลประเภทวัฏฏคามินีกุศลนั้น ย่อมเวียนว่ายตายเกิดกันอีกต่อไป แต่การจะไปเกิดภูมิใด มีความเป็นอยู่อย่างใดนั้น ก็ต้องแล้วแต่อำนาจของกุศลและความปรารถนาด้วย เพราะความปรารถนานี้ ย่อมทำให้สำเร็จประโยชน์ตามที่ประสงค์ได้ ข้อนี้พระ-พุทธองค์ได้แสดงมาแล้ว ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ว่า บุคคลที่สร้างกุศลทั้งประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญาแล้วตนจะปรารถนาอะไรก็ได้

ความปรารถนานั้นย่อมสำเร็จได้

พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระสาวกว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงเหตุให้สำเร็จความปรารถนาแก่เธอทั้งหลาย พวกเธอจงฟังเหตุที่ให้สำเร็จความปรารถนานั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าวต่อไป ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคว่า ชอบแล้วพระพุทธเจ้าข้า

ปรารถนาเป็นกษัตริย์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา เมื่อเธอมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ เมื่อเราตายไปแล้วพึงเข้าถึงความเป็นสหายแห่งกษัตริย์มหาศาลเถิด ดังนี้ก็มี

เมื่อเธอตั้งจิตนั้นไว้มั่นอธิษฐานจิตนั้นเจริญจิตนั้น เมื่อเธอเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความสำเร็จในภาวะนั้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นมรรค เป็นปฏิปทาเป็นไปเพื่อความสำเร็จในความเป็นสหายแห่งกษัตริย์มหาศาล

ปรารถนาเป็นคฤหบดีมหาศาล

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุประกอบศรัทธา ศีล สุตะ จาคะและปัญญา เธอมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอเมื่อเราตายไปแล้วพึงเข้าถึงความเป็นสหายแห่งคฤหบดีมหาศาลเถิด ดังนี้ก็มี

เมื่อเธอตั้งจิตนั้นไว้มั่น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น ความปรารถนาและวิหารธรรมเหล่านั้น เมื่อเธอเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความสำเร็จในภาวะนั้นๆ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นมรรค เป็นปฏิปทา เป็นไปเพื่อความสำเร็จในความเป็นสหายแห่งคฤหบดี

ปรารถนาเป็นเทวดา

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะและปัญญาเธอได้ทราบว่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาดาวดึงส์....หรือยามา....หรือดุสิต....หรือนิมมานรดี....หรือปรนิมมิตวสวัสดี มีอายุยืน มีวรรณะมากมีความสุขมาก เมื่อเธอมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ เมื่อเราตายไปแล้ว พึงเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาดาวดึงส์ ชั้นยามาชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัสดีเถิด

เมื่อเธอตั้งจิตนั้นไว้มั่น อธิษฐานจิตนั้น ความปรารถนาและวิหารธรรมเหล่านั้น เมื่อเธอเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความสำเร็จในภาวะนั้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นมรรค เป็นปฏิปทาเป็นไปเพื่อความสำเร็จในความเป็นสหายแห่งเทวดาเหล่านั้น

ปรารถนาเป็นพรหม

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา เธอได้ทราบว่าสหัสสพรหมมีอายุยืน มีวรรณะมาก มีความสุขมาก

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สหัสสพรหมย่อมน้อมจิตแผ่ไปตลอดโลกธาตุพันหนึ่งอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในสหัสสพรหมนั้น อันน้อมจิตแผ่ไปอยู่ได้เหมือนกับบุรุษที่มีนัยน์ตาดี วางมะขามป้อมผลหนึ่งในมือแล้วพิจารณาดูได้ฉันใด

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สหัสสพรหมก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมน้อมจิตแผ่ไปตลอดโลกธาตุพันหนึ่งอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ได้ เธอมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ เมื่อเราตายแล้ว พึงเข้าถึงความเป็นสหายแห่งสหัสสพรหมเถิด

เมื่อเธอตั้งจิตนั้นไว้มั่น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น ความปรารถนาและวิหารธรรมเหล่านั้น อันเธอเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความสำเร็จในภาวะนั้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นมรรค เป็นปฏิปทาเป็นไปเพื่อความสำเร็จในความเป็นสหายแห่งสหัสสพรหม

(ตลอดจนการเป็นสหายของทวิสหัสสพรหม ติสหัสพรหม จตุสหัสสพรหม ปัญจหัสสพรหม ทสสหัสสพรหม สตสหัสสพรหม)

แม้การปรารถนาไปเกิดเป็นพรหมชั้นปริสัชชา ปโรหิตา มหาพรหม ปริตตาภา อัปมาณาภา อาภัสสรา ปริตตสุภา อัปปมาณสุภา สุภกินหา เวหัปผลา อสัญญี อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐา อันเป็นพรหมชั้นรูปภูมิก็ย่อมจะทำสำเร็จได้โดยอาศัยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา

ส่วนอรูปอีกสี่ คือ อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะภพ ก็ย่อมจะสำเร็จได้เช่นกัน

ปรารถนาการหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลายประการอื่นยังมีอีก ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา เธอมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเข้าถึงเจโตวิมุติปัญญา วิมุติอันหาอาสวะ

มิได้เลย เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยการทำให้แจ้ง เพราะรู้ยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันอยู่ เธอจึงเข้าถึงเจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติอันหาอาสวะมิได้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ย่อมไม่เกิดในที่ไหน ๆ

พระพุทธพจน์ในพระสูตรนี้ ชี้ให้เห็นแล้วว่าบุคคลที่สร้างเหตุอันเป็นส่วนกุศลแล้ว เมื่อตนปรารถนาจะรับวิบากคือผลแห่งกุศลนั้นอย่างไร ก็ย่อมจะสำเร็จตามความปรารถนานั้นได้ ทั้งนี้ต้องหมายถึงผู้ปรารถนานั้นสร้างกุศลด้วย คือ ต้องมีศรัทธาเลื่อมใสใน พระพุทธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ต้องมีศีลคือการงดเว้นจากการกระทำชั่วทางกายและวาจา ต้องมีสุตะคือการหมั่นสดับฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ต้องมีจาคะคือการเสียสละ ต้องมีปัญญาคือความรอบรู้ในกองสังขารตามความเป็นจริง จึงจะสำเร็จตามปรารถนาได้

ไม่ใช่ว่าผู้นั้นประกอบแต่ความชั่วอยู่เป็นประจำแล้วก็ตั้งจิต ปรารถนาว่า เมื่อตายไปแล้วขอให้เข้าถึงสวรรค์ชั้นนั้น ชั้นนี้ ซึ่งย่อมจะเป็นไปไม่ได้

เรื่องตายแล้วไปไหน พระพุทธองค์ก็ยังได้พยากรณ์แก่ชาวเวรัญชาไว้ ดังปรากฏอยู่ในเวรัญชสูตรว่า

ทรงชี้เหตุแห่งคติแก่ชาวเมืองเวรัญชา

ในสมัยที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ วัดเชตวันเมืองสาวัตถี ครั้งนั้นพวกพราหมณ์และคฤหบดีชาวเมืองเวรัญชาได้เข้าเฝ้ากราบทูลถามปัญหาว่า

ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้เข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ เข้าถึงสุคติ โลก สวรรค์

พระพุทธองค์ตรัสว่า ดูกรพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ เข้าถึงอบาย ทุคติวินิบาต นรก เพราะเหตุคือความประพฤติไม่เรียบร้อย คือไม่ประพฤติธรรม

สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุประพฤติเรียบร้อยคือประพฤติธรรม

คำว่า "ประพฤติไม่เรียบร้อยไม่ประพฤติธรรมนั้น หมายถึงผู้ประพฤติทุจริตทั้งทางกาย, วาจา และใจ

คำว่า ประพฤติเรียบร้อย คือประพฤติธรรม หมายถึงผู้ประพฤติสุจริตทั้งทางกาย วาจาและใจ

ดูกรพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าบุคคลผู้ประพฤเรียบร้อยคือประพฤติธรรมแล้ว พึงหวังได้ว่าเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ตั้งเจตนาว่า เราพึงเข้าถึงความเป็นกษัตริย์มหาศาล ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้..............เข้าถึงความเป็นคฤหบดีมหาศาล...........เข้าถึงความเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา...........ชั้นดาวดึงส์...........ชั้นยามา...........ชั้นดุสิต...........ชั้นนิมมานรดี........ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี..............เข้าถึงเทวดาผู้เนื่องในหมู่พรหม........พรหมชั้นปริสัชชา........ปโรหิตา..........มหาพรหมา........ปริตตาภา........อัปปมานาภา........อาภัสสรา ....ปริตตสุภา........อัปปมาณสุภา........สุภกิณหา........เวหัปผลา........อวิหา........อตัปปา........สุทัสสา....สุทัสสี....อกนิฏฐา.........อากาสานัญจายตนะ........วิญญาณัญจายตนะ........อากิญจัญญายตนะ........เนวสัญญานาสัญญายตนะ ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้

ดูกรพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าบุคคลผู้ประพฤติเรียบร้อยคือประพฤติธรรม พึงหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติและปัญญาวิมุติ อันไม่มีอาสวะ เพราะรู้ยิ่งเองในชาตินี้เถิดข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้

นี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ไม่พยากรณ์ลงไปโดยมิได้แสดงเหตุ ฉะนั้นตายแล้วไปไหน ก็จงพิจารณาพุทธภาษิตบทนี้

คพฺภเมเก อุปฺปชฺชนฺติ นิรยํ ปาปกมฺมิโน

สคฺคํ สุคติโน ยนฺติ ปรินิพฺพนฺต อนาสวา

ชนทั้งหลายย่อมเกิดในครรภ์ ผู้มีกรรมอันลามกย่อมเข้าถึง นรก ผู้มีกรรมอันเป็นเหตุแห่งสุคติย่อมไปสวรรค์ ผู้ไม่มีอาสวะ ย่อมนิพพานฯ

บัณฑิตย่อมเห็นโทษของการเกิด จึงหยั่งลงสู่การปฏิบัติสมถะและวิปัสสนา ด้วยความพากเพียรย่อมรู้ชัดซึ่งจิต เจตสิก รูป อันเป็นสังขตธรรมว่ามีสภาพไม่ยั่งยืนเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ เป็นสิ่งที่ไร้แก่นสาร ด้วยการพิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้จึงได้ บรรลุอุมตบท สามารถถอดถอนซึ่งเครื่องผูกคือความเสน่หา อันได้แก่ ตัณหาด้วยอริยมรรคญาณเสียได้ จึงถึงซึ่งทางที่ไม่ตาย คือพระนิพพาน และย่อมถึงซึ่งความสงบ ความขาดแห่งสังสารวัฏฏ์

ขอบคุณ

ขอขอบพระคุณ พันโท นายแพทย์ วัฒนา บุษปะวรรณ ซึ่งได้เป็นนายแพทย์อยู่รักษาและดูแลมาตั้งแต่เริ่มป่วย จนถึงวาระสุดท้าย นายแพทย์ บุญชัย สมบัติพานิช และแพทย์หญิง ภัทรพร อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้ให้ความช่วยเหลือตลอดมาเป็นอย่างดี

พิมพ์ที่มงคลการพิมพ์ ๑๐๑ ถนนตานี บางลำภูบน กรุงเทพมหานคร
นางจำรัส อ่องจริต ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. 2518 โทร. 829656